

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΟΜΕΑ Α' ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2015-2016

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της Καλλιόπης Παναγιώτη Ναρλή
Α.Μ.:1368

Ειδικά Ζητήματα στην Απάτη του Αστικού Κώδικα

Επιβλέποντες:

Καθηγητής, κ. Κωνσταντίνος Χριστοδούλου

Καθηγήτρια, κ. Καλλιόπη Χριστακάκου – Φωτιάδη

Λέκτορας, κ. Γεώργιος Λαδογιάννης

Αθήνα, Μάρτιος 2017

Copyright © Καλλιόπη Π. Ναρλή, 31.03.2017

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Στους γονείς μου, για την αμέριστή τους στήριξη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

§1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
§2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΠΑΤΗΣ (άρθρο ΑΚ 147)	5
I. Να έχει προκληθεί παραπλάνηση του δηλούντος	5
1. Η πλάνη του δηλούντος να έχει προκληθεί από άλλο πρόσωπο	5
2. Η παραπλανητική συμπεριφορά γενικά.....	9
3. Η παραπλάνηση ως πράξη και ιδίως ως παράλειψη	13
II. Η παραπλάνηση να είναι δόλια.....	17
1. Εννοιολογικά στοιχεία του δόλου	17
2. Ειδικότερα το ζήτημα του καταλογισμού	20
III. Να υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παραπλάνησης και της δήλωσης βουλήσεως	23
§3. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΠΑΤΗΣ	26
I. Δικαίωμα Ακυρώσεως.....	26
II. Η Δυνητική Ακύρωση.....	30
III. Αξίωση Αποζημιώσεως.....	34
1. Το πρώτο εδάφιο της ΑΚ 149 : Ακύρωση και Αποζημίωση σύμφωνα με τις ΑΚ 914 επ.	34
α) Η διάταξη της ΑΚ 914.....	35
β) Η διάταξη της ΑΚ 919	41
γ) Τα προβλήματα της παραπομπής της ΑΚ 149 εδ. α' στις ΑΚ 914 επ.....	42
(αα) Αποτελεί η απάτη της ΑΚ 147 πάντοτε αδικοπραξία;	42
(ββ) Η αποζημίωση στο πλαίσιο της 149 εδ. α'	49
2. Το δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149: Αποδοχή της Δικαιοπραξίας και Αποζημίωση ...	55
α) Η δυνατότητα αποδοχής της ελαττωματικής δικαιοπραξίας.....	55
(αα) Οι έννοιες της αποδοχής και της επικύρωσης της δικαιοπραξίας.....	57
(ββ) Οι έννοιες της αποδοχής και της παραίτησης από το δικ. ακύρωσης	58
β) Οι προβληματισμοί της θεωρίας για το περιεχόμενο του δεύτερου εδαφίου της ΑΚ 149.....	59

(αα) Η αποζημίωση του αρνητικού διαφέροντος.....	60
(ββ) Η αποζημίωση του θετικού διαφέροντος.....	61
(γγ) Η «ουδέτερη» άποψη περί συρροής.....	64
(δδ) Η αποζημίωση του «μειωμένου» ή του «πλήρους» θετικού διαφέροντος – Η έρευνα του Μιχαηλίδη – Νουάρου	65
(εε) Το «οιονεί θετικό διαφέρον».....	68
(στστ) Το «γυμνό αδικοπρακτικό διαφέρον».....	69
γ) Η θέση της νομολογίας σε σχέση με την ΑΚ 149 εδ. β' και το περιεχόμενο αυτής	71
δ) Συμπεράσματα – Κριτική αποτίμηση των απόψεων	73
3. Η ικανοποίηση της ηθικής βλάβης του απατηθέντος	75
α) Ικανοποίηση Ηθικής Βλάβης στην ΑΚ 149 εδ. α'	76
β) Ικανοποίηση Ηθικής Βλάβης στην ΑΚ 149 εδ. β'	77
§4. Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΑΠΑΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΥΜΒΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ	
ΕΝΔΟΣΥΜΒΑΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΕΚ ΤΗΣ ΠΩΛΗΣΕΩΣ.....	79
I. Απάτη και Ευθύνη εκ των Διαπραγματεύσεων.....	79
1. Οι διατάξεις των ΑΚ 197-198.....	79
2. Η σχέση των διατάξεων ΑΚ 197-198 με τις ΑΚ 147-149.....	82
α) Το προσυμβατικό πταίσμα και η ΑΚ 149 εδ. α'	82
β) Το προσυμβατικό πταίσμα και η ΑΚ 149 εδ. β'	84
II. Απάτη και ενδοσυμβατική ευθύνη, ιδίως όσον αφορά τις διατάξεις της πώλησης .	86
1. Η σχέση της ΑΚ 149 εδ.α' με τις ΑΚ 534 επ.	87
2. Η σχέση της ΑΚ 149 εδ.β' με τις ΑΚ 534 επ.	89
§ 5. ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	91
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	93

§1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο πεδίο του ιδιωτικού δικαίου εν γένει, και του αστικού δικαίου ειδικότερα, θεμελιώδη ρόλο διαδραματίζει η ιδιωτική αυτονομία. Η τελευταία, αποτελεί ειδικότερη έκφανση της συνταγματικά κατοχυρωμένης αρχής της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ. 1 Σ.). Κινητήριος δύναμη της ιδιωτικής αυτονομίας είναι η συμβατική ελευθερία (ΑΚ 361), σύμφωνα με την οποία το κάθε πρόσωπο ρυθμίζει μόνο του τις περιουσιακές και προσωπικές του σχέσεις, κατά τρόπο που να ανταποκρίνεται στην αληθινή του βούληση.¹ Η συμβατική ελευθερία εκπληρώνεται με την σύναψη δικαιοπραξιών, συστατικό στοιχείο των οποίων αποτελεί η δήλωση βούλησης.

Μία έγκυρη δικαιοπραξία δεσμεύει το πρόσωπο, αφού στηρίζεται σε αληθή και έγκυρη δήλωση βούλησής του, η οποία τον αυτο-καθορίζει αλλά και τον αυτο-δεσμεύει ταυτόχρονα. Η δικαιοπραξία, όμως, δεν είναι δεδομένο πως θα είναι πάντοτε έγκυρη. Η δικαιοπραξία ενδέχεται να είναι ελαττωματική, δηλαδή να μην παράγει τα έννομα αποτελέσματά της ή να τα παράγει μεν, αλλά να μπορεί να ακυρωθεί με δικαστική απόφαση λόγω ατελειών ή ελλείψεων που παρουσιάζει.

Μία μορφή ελαττωματικής δικαιοπραξίας είναι και η ακυρώσιμη. Οι λόγοι που καθιστούν μία δικαιοπραξία ακυρώσιμη είναι περιοριστικά αναφερόμενοι στον Αστικό Κώδικα και είναι τρεις : η πλάνη, η απάτη και η απειλή. *Οι παραπάνω λόγοι εντάσσονται στην έννοια των ελαττωμάτων της δήλωσης ή της βούλησης, δηλαδή στις περιπτώσεις που είτε υφίσταται διάσταση μεταξύ της δηλώσεως και της βουλήσεως (πλάνη στη δήλωση) είτε κατά το σχηματισμό της βουλήσεως παρεισέφρυσαν παράγοντες, οι οποίοι αλλοίωσαν τη διαμόρφωση της δηλώσεως (πλάνη στη βούληση, απάτη και απειλή).*² Στις συγκεκριμένες περιπτώσεις, δηλαδή, καταστρατηγείται ο κανόνας που ορίζει ότι η δήλωση του προσώπου θα πρέπει αφενός να ανταποκρίνεται πράγματι στη βούλησή του, και αφετέρου, η βούλησή -ως βάση της δήλωσης- να έχει σχηματισθεί ελευθέρως, χωρίς κανέναν εξωτερικό -και δη αθέμιτο- επηρεασμό. Εφόσον σ' αυτές τις περιπτώσεις ματαιώνεται εν τοις πράγμασι ο αυτοκαθορισμός του ατόμου και πλήττεται ουσιαστικά η δεσπόζουσα αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, ο νομοθέτης δε θα μπορούσε να αδιαφορήσει. Στη δεδομένη περίπτωση, όμως, τίθεται το ζήτημα: έως ποιο βαθμό θα προστατεύεται η ιδιωτική αυτονομία; Δικαιολογείται, χάριν της προστασίας αυτής, να καταστρατηγηθούν άλλες θεμελιώδεις αρχές του δικαίου, όπως η ασφάλεια των συναλλαγών ή η προστασία της εμπιστοσύνης; Ο νομοθέτης σταθμίζοντας την κατάσταση, επέλεξε να προβλέψει ως συνέπεια, στις περιπτώσεις που επηρεάζεται τόσο έντονα η βούληση του προσώπου, την ακυρωσία. Ειδικότερα, η δικαιοπραξία παράγει μεν τα έννομα αποτελέσματά της (προστασία της

¹ Γεωργιάδης Απ. (2007), **Γενικές Αρχές**, § 1, σελ.12.

² Γεωργιάδης Απ. (2007), *ό.π.*, § 39, σελ.395.

ασφάλειας του δικαίου), όμως λόγω των συγκεκριμένων ελαττωμάτων της μπορεί να ανατραπεί με δικαστική απόφαση, οπότε και εξομοιώνεται με κατ' αρχήν άκυρη δικαιοπραξία κατ' άρθρο ΑΚ 184 (προστασία της ιδιωτικής αυτονομίας). Πράγματι, η ακυρωσία αποτελεί ηπιότερη συνέπεια συγκριτικά με την ακυρότητα, αφού δεν συνεπάγεται την αυτοδίκαιη αναδρομική εξαφάνιση της δικαιοπραξίας, αλλά δίνει την πρωτοβουλία στον πληθύντα, τον εξαπατηθέντα ή τον απειληθέντα να προκαλέσει μέσω δικαστικής – τελεσίδικης – απόφασης την ακύρωσή της.

Η απάτη αντιμετωπίζεται στο δίκαιο υπό δύο έννοιες, ήτοι : α) Ως λόγος που καθιστά ελαττωματική τη βούληση του απατηθέντος, εξαιτίας της οποίας αυτός δικαιούται να ζητήσει την κατά το άρθρο 147 ΑΚ ακύρωση της δηλώσεώς του και β) ως ενδεχόμενη αδικοπρακτική συμπεριφορά του απατήσαντος, η οποία γεννά εις βάρος του υποχρέωση αποζημιώσεως κατά το άρθρο 914 ΑΚ. Και στις δύο περιπτώσεις, απάτη είναι η δόλια χρήση μέσων ή τεχνασμάτων που κατατείνει στην πρόκληση ή διατήρηση πεπλανημένης αντιλήψεως, όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια. Και ως λόγος, μεν, που καθιστά ελαττωματική τη βούληση, αποκτά σημασία μόνο στα πλαίσια της δικαιοπραξίας, αφού αποτελεί αρνητική προϋπόθεση του κύρους της. Ως πιθανή αδικοπρακτική συμπεριφορά, δε, ιδρύει υποχρέωση αποζημιώσεως εφόσον συντρέχουν και οι λοιποί όροι αυτής, τουτέστιν η ζημία και ο αιτιώδης σύνδεσμός της με την απατηλή συμπεριφορά του υπαιτίου.³

Η εν λόγω μελέτη θέτει στον πυρήνα της ειδικά ζητήματα που σχετίζονται με την απάτη ως λόγο ακυρωσίας αλλά και ως βάση ευθύνης προς αποζημίωση. Αρχικά, θα αναλυθούν τα επιμέρους στοιχεία της αστικής απάτης και τυχόν διχογνωμίες που έχουν προκύψει στη θεωρία και τη νομολογία επ'αυτών. Στη συνέχεια, θα παρουσιαστούν οι έννομες συνέπειες της απάτης. Ειδικότερα, σε σχέση με την αξίωση του απατηθέντος προς αποζημίωση, θα διερευνηθεί, σε πρώτο στάδιο το κατά πόσον η απάτη αποτελεί σε κάθε περίπτωση αδικοπραξία. Σε δεύτερο στάδιο, θα αναλυθεί το πρόβλημα που προκύπτει σε σχέση με την αποζημίωση λόγω απάτης, και ιδίως αναφορικά με το δεύτερο εδάφιο του άρθρου 149 ΑΚ. Επιπλέον, θα εξετασθεί αν ο απατηθείς μπορεί, πέρα από την ανόρθωση της ζημίας του, να λάβει και χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης. Τέλος, θα γίνει παραλληλισμός των διατάξεων 147-149 ΑΚ που προστατεύουν τον απατηθέντα λόγω της στρέβλωσης της δικαιοπρακτικής του βούλησης, με εκείνες που τον προστατεύουν στο προσυμβατικό αλλά και στο ενδοσυμβατικό πεδίο.

³ Έτσι, Λαδάς Π. (2009), τ.Π, § 41, σελ. 406 αλλά και ΑΠ 384/2004.

§2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΠΑΤΗΣ (άρθρο ΑΚ 147)

Η απάτη ως λόγος ακυρωσίας ρυθμίζεται στις διατάξεις 147-149 του Αστικού Κώδικα. Στα άρθρα αυτά του Αστικού Κώδικα δεν περιλαμβάνεται κάποιος ορισμός της απάτης, όπως συμβαίνει στον Ποινικό Κώδικα για το ομώνυμο έγκλημα.⁴ Αντλώντας στοιχεία τόσο από το ίδιο το γράμμα του άρθρου ΑΚ 147, όσο και από την διδασκαλία του Μπαλή που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο εν λόγω ζήτημα⁵, η υπ' αριθμόν 148/1961 απόφαση του Αρείου Πάγου παρουσιάζει την απάτη ως «πάσα δόλια συμπεριφορά, αποσκοπούσα εις την παραγωγήν ή ενίσχυσιν ή διατήρησιν πεπλανημένης αντιλήψεως ή εντυπώσεως, διά παραστάσεως ψευδών γεγονότων ως αληθών, είτε δι' αποκρύψεως ή αποσιωπήσεως ή ατελούς ανακοινώσεως των αληθών γεγονότων, είτε καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπον, αρκεί εξ αυτής να προεκλήθη η δήλωσις της βουλήσεως του απατηθέντος και συνεπεία αυτής να συνήφθη πράγματι η δικαιοπραξία είτε εν γένει είτε υπό τους όρους υφ' ους προεκλήθη».⁶ Η ως άνω αναφορά έχει πλέον τυποποιηθεί και χρησιμοποιείται στην πλειοψηφία των δικαστικών αποφάσεων των ελληνικών δικαστηρίων που έχουν σχέση με υποθέσεις αστικής απάτης.⁷

Η διάταξη του άρθρου 147 εδ. α' ΑΚ ορίζει : «Όποιος παρασύρθηκε με απάτη σε δήλωση βούλησης έχει δικαίωμα να ζητήσει να ακυρωθεί η δικαιοπραξία.». Παρά τη σύντομη διατύπωση της διάταξης, και σε συνδυασμό με τον προαναφερθέντα ορισμό της απάτης, μπορούμε να συναγάγουμε τα βασικά εννοιολογικά στοιχεία αυτής, ως εξής:

I. Να έχει προκληθεί παραπλάνηση του δηλούντος

1. Η πλάνη του δηλούντος να έχει προκληθεί από άλλο πρόσωπο

Η πλάνη που υπάρχει στο πρόσωπο που έχει ήδη ή πρόκειται να εξωτερικεύσει τη δήλωση βουλήσεώς του, πρέπει να έχει προκληθεί σε βάρος του από τρίτο πρόσωπο. Σε περίπτωση που η πλάνη έχει δημιουργηθεί στον δηλούντα χωρίς την αθέμιτη επίδραση κάποιου άλλου προσώπου, τότε δεν στοιχειοθετείται απάτη, αλλά μόνος πιθανός λόγος στον οποίο μπορεί να στηριχθεί η ακύρωση της δικαιοπραξίας, είναι η πλάνη (άρθρα ΑΚ

⁴ Στο άρθρο 386 ΠΚ αναφέρεται: «Όποιος με σκοπό να αποκομίσει ο ίδιος ή άλλος παράνομο περιουσιακό όφελος βλάπτει ξένη περιουσία πείθοντας κάποιον σε πράξη, παράλειψη ή ανοχή με την εν γνώσει παράσταση ψευδών σαν αληθινών ή την αθέμιτη απόκρυψη ή παρασιώπηση αληθινών γεγονότων, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον τριών μηνών · και αν η ζημία που προξενήθηκε είναι ιδιαίτερα μεγάλη, με φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών.» Σε κάθε περίπτωση όμως, η απάτη του ΑΚ δεν ταυτίζεται με την απάτη του ΠΚ, όπως θα φανεί και στη συνέχεια της εργασίας.

⁵ Η επίδραση αυτή αναφέρεται και στο βιβλίο του Παπαντωνίου Ν. (1983), § 71, σελ. 409.

⁶ ΑΠ 148/1961 με σχολιαστικές παρατηρήσεις Βαμβέτσου Αλ., ΝοΒ 1961, 628 επ.

⁷ Ιδέ επί παραδείγματι ΑΠ 978/2015, ΑΠ 541/2012, ΑΠ 1756/2011, ΑΠ 325/2009, ΑΠ 491/2008, ΕφΑθ 218/1987, ΕφΠατρ 608/2006, ΕφΛαρ 137/2006, ΠΠρΘεσ 8745/2009, ΠΠρΘεσ 38/1989· ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.

140 επ.). Το πρόσωπο που εξαπατά, μπορεί να είναι είτε ο ίδιος ο αντισυμβαλλόμενος του πλανηθέντος, αν πρόκειται για σύναψη συμβάσεως, είτε ο έλκων άμεσο συμφέρον, στο πλαίσιο της μονομερούς δήλωσης βουλήσεως, είτε όμως και οποιοσδήποτε τρίτος.

Η τελευταία περίπτωση, δηλαδή αυτή κατά την οποία την απάτη μετήλθε τρίτος, αντιμετωπίζεται από το δεύτερο εδάφιο του άρθρου ΑΚ 147. Εκεί αναφέρεται: «*Αν η δήλωση απευθύνεται σε άλλον και η απάτη έγινε από τρίτον, η ακύρωση μπορεί να ζητηθεί μόνον εφ' όσον εκείνος προς τον οποίο απευθύνεται η δήλωση ή τρίτος που απέκτησε αμέσως δικαίωμα από αυτήν γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει την απάτη*».

Διαβάζοντας συνολικά την διάταξη της ΑΚ 147, καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως, στις μη απευθυντές δηλώσεις βουλήσεως, το δικαίωμα ακύρωσης της δικαιοπραξίας λόγω απάτης αναγνωρίζεται, κατ' αρχήν, ανεξαρτήτως του προσώπου που μετήλθε την απάτη.⁸ Στις περιπτώσεις όμως απευθυντέων δηλώσεων βουλήσεως, θα πρέπει να γίνει η διάκριση αν την απάτη μετήλθε το πρόσωπο που έλαβε την δήλωση, ή άλλο πρόσωπο. Αν ο εξαπατών ήταν ο λήπτης της δηλώσεως βούλησης, τότε, εφόσον συντρέχουν και οι υπόλοιπες προϋποθέσεις της απάτης, εφαρμόζεται ο κανόνας και ο εξαπατηθείς δικαιούται να προβεί στην ακύρωση της δικαιοπραξίας βάσει του πρώτου εδαφίου της ΑΚ 147. Αν όμως, ο εξαπατών ήταν τρίτος, τότε η ακύρωση λόγω απάτης μπορεί να λάβει χώρα, σύμφωνα με την ΑΚ 147 εδ. β', αν την απάτη γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει ο λήπτης της απευθυντέας δηλώσεως ή το πρόσωπο που απέκτησε αμέσως δικαίωμα από τη δικαιοπραξία. Η έννοια του «*προσώπου που απέκτησε αμέσως δικαίωμα από την δικαιοπραξία*» σχετίζεται με εκείνο που αποκτά απευθείας δικαίωμα απ' αυτή την ίδια δικαιοπραξία, και όχι λόγω ειδικής διαδοχής. Επί παραδείγματι, τέτοια περίπτωση αποτελεί ο τρίτος στη σύμβαση υπέρ τρίτου (ΑΚ 410,411), ή επί αναδοχής αλλοτρίου χρέους (ΑΚ 471), ο απαλλαγείς οφειλέτης.⁹

Το δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 147 θεωρείται ότι εισάγει ένα ειδικότερο είδος απάτης, την **απάτη υπό τρίτου**, επομένως έχει μεγάλη σημασία να προσδιοριστεί ποιος είναι αυτός ο τρίτος. Ως τρίτος, αρχικά, θεωρείτο οποιοσδήποτε δεν μετείχε στην υπό κρίση

⁸ Για τις μη απευθυντές δηλώσεις, η κρατούσα γνώμη υποστηρίζει πως η πράξη είναι πάντα προσβλητή και η ακύρωση μπορεί να λάβει χώρα ανεξαρτήτως της καλής ή κακής πίστης του έλκοντος δικαιώματα απ' αυτήν. Στην κρατούσα αυτή γνώμη εντάσσονται ο Παπαντωνίου Ν. (1983), § 71, σελ. 411· ο Γεωργιάδης Απ. (2007), **Γενικές Αρχές**, § 39, σελ.409· ο Καρακατσάνης Ιωάν. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (1978), **Αστικός Κώδιξ**, τ. Ι, άρθρο 147, σελ. 226. Όμως, ο Χριστοδούλου Κ. διαφωνεί, αναφέροντας πως ακόμα και για τις μη απευθυντές δηλώσεις, δεν φαίνεται δογματικά σωστό να αρκεί μόνο η απάτη σε βάρος του δικαιωπρακτούντος για να ακυρωθεί η δικαιοπραξία, ανεξαρτήτως της καλής ή κακής πίστης του έλκοντος δικαιώματα από την μη απευθυντέα δήλωση. Ερωτά, δηλαδή, *γιατί θα πρέπει να στέρξει την ακύρωση λόγω εξαπατήσεως του υποσχεθέντος υπό τρίτου ο καλόπιστος υπέρ ου η προκήρυξη π.χ., αλλά όχι ο καλόπιστος υπέρ ου η γνήσια σύμβαση τρίτου*; Βάση προς την διαφωνία αυτή αποτελεί και η διάταξη της ΑΚ 155: «*Η αγωγή για ακύρωση απευθύνεται κατά του άλλου συμβαλλομένου. Αν πρόκειται για μονομερή δικαιοπραξία, απευθύνεται κατά εκείνου που αντλεί άμεσα από αυτήν έννομο συμφέρον*». Εφόσον στη δίκη της ακύρωσης ο ενάγων θα πρέπει να επικαλεστεί και να αποδείξει την κακή πίστη του εναγομένου, δηλαδή κατά ΑΚ 155 εδ. β' του έλκοντος αμέσως έννομο συμφέρον, δικαιολογεί τη δυνατότητα να χωρεί ακυρωσία λόγω απάτης τρίτου κατ' ΑΚ 147 εδ. β' και στις μη ληψιδεείς δικαιοπραξίες.

⁹ Μπαλής Γ. (1961) **Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου**, § 49, σελ. 148.

δικαιοπραξία.¹⁰ Φαίνεται, δηλαδή, πως παλαιότερα η έννοια του τρίτου ήταν αρκετά ευρεία, αφού τρίτος ήταν οποιοσδήποτε άλλος εκτός του συναλλασσομένου. Όμως, καθώς όσο ευρύτερη είναι η έννοια του τρίτου, τόσο περιορίζεται η ακυρωσία λόγω απάτης, σήμερα υποστηρίζεται από την σχετικώς κρατούσα γνώμη¹¹, ότι δεν είναι τρίτος κάθε άλλο πρόσωπο εκτός του αποδέκτη της δηλώσεως· τρίτος νοείται, κατά την ίδια άποψη, όποιος επεμβαίνει στην δικαιοπραξία, δεν ενεργεί, όμως, για τους συναλλασσομένους ή δεν έχει κοινά συμφέροντα με αυτούς¹². Κατ' αυτόν τον τρόπο, δεν είναι τρίτος ο αρμόδιος υπάλληλος ή το πρόσωπο εμπιστοσύνης ή ο βοηθός εκπληρώσεως εκείνου, στον οποίο απευθύνει τη δήλωση βουλήσεώς του ο απατηθείς. Μεμονωμένα έχει υποστηριχθεί και η άποψη¹³ πως τρίτος είναι και οποιοσδήποτε χρησιμοποιούν τα μέρη προς κατάρτιση της δικαιοπραξίας.

Αναφορικά με την συνήθη περίπτωση του αντιπροσώπου, αυτός δεν κρίνεται, από την κρατούσα γνώμη¹⁴, ως τρίτος, ανεξαρτήτως αν υπάρχει έμμεση ή άμεση αντιπροσώπευση.¹⁵ Το ίδιο ισχύει και για τον προστηθέντα του εξαπατώντος.

¹⁰ Μπαλής Γ. (1961), ό.π.· Γαζής Αν. (1970), § 17, σελ. 82· ΠρωτΘεσ 1802/1971, ΝοΒ 1972, 783 επ· ΕφΑθ 2913/1979, ΝοΒ 1979, 1630 επ.

¹¹ Παπαντωνίου Ν. (1983), § 71, σελ. 411· Λαδάς Π. (2009), τ. ΙΙ, § 41, σελ. 411· Γεωργιάδης Απ. (2007), ό.π., σελ.409· Καραλής Μ. (1996), σελ. 108· Κλαβανίδου Δ. σε Παπαστερίου Δ. – Κλαβανίδου Δ. (2008), § 55, σελ. 406-407· Βαρελάς Δ. σε Γεωργιάδη Απ. (επιμ.) (2010), ΣΕΑΚ, τ. Ι, άρθρο 147, σελ. 281-282.

¹² Με την τάση της υπαρξής κοινών συμφερόντων προκειμένου να κριθεί αν ένα πρόσωπο είναι τρίτο ή όχι αναφορικά με τη συμβατική σχέση, διαφωνεί ο Χριστοδούλου Κ. στο βιβλίο του **Οι γενικοί λόγοι ακυρώσεως των δικαιοπραξιών – Πλάνη Απάτη Απειλή** (2016), § 7, σελ. 267, όπου αναφέρει μεταξύ άλλων: «Αποψη του γράφοντος είναι ότι το κριτήριο της κοινότητας συμφερόντων δεν ευρίσκει κατ' αρχήν συγκεκριμένο δικαιοθετικό έρεισμα, ηχεί δε υπερβολικά αόριστο, ενώ στην περίπτωση των πολυπρόσωπων ενοχικών συμβάσεων αντιβαίνει στην κατ' αρχήν υποκειμενική ενέργεια των κρίσιμων για την τύχη της συμβάσεως γεγονότων (ΑΚ 486,492) ως κατ' ουσίαν απόρροια της αρχής της σχετικότητας των ενοχών. Στο πλαίσιο της παραδοχής αυτής θα μπορούσε κατ' αρχήν να ακυρωθεί η σύμβαση υπέρ τρίτου κατά το ένα σκέλος της, υπέρ του ενός συναντισυμβαλλομένου και όχι και υπέρ του άλλου· ομοίως η σύμβαση υπέρ τρίτου μόνον ως προς την υποχρέωση του υποσχεθέντος έναντι του δέκτη της υπόσχεσης και όχι έναντι του τρίτου ή αντιστρόφως».

¹³ Βαθρακοκοίλης Β. (2001), τ. Α, άρθρο 147, αρ.6. Αντίστοιχα και η ΠΠρΘεσ 8745/2009 «Η πεπλανημένη αυτή αντίληψη, [...] είναι δυνατό να αφορά και τρίτον, που κατά καθήκον και αρμοδιότητα εμπλέκεται στην κατάρτιση της απατηλής δικαιοπραξίας, όταν, με την παράσταση ψευδών γεγονότων ή την απόκρυψη αληθινών, παρέχει την αναγκαία κατά νόμο σύμπραξη του για την κατάρτιση της δικαιοπραξίας, την οποία (συνδρομή) χωρίς την παραπλανητική συμπεριφορά δεν θα παρείχε.»

¹⁴ Κατά βάση, οι θεωρητικοί που υποστηρίζουν ότι ο αντιπρόσωπος δεν είναι τρίτος, είναι οι ίδιοι που αναφέρονται στην παραπομπή υπ' αριθμ. 11, αφού βασικό επιχειρήμά τους είναι ότι ο αντιπρόσωπος λειτουργεί για λογαριασμό του συναλλασσομένου ή, και σε κάθε περίπτωση, έχει κοινά συμφέροντα μ' αυτόν. Επομένως, δεν θεωρείται τρίτος και η ακύρωση μπορεί να λάβει χώρα βάσει της ΑΚ 147 εδ. α'.

¹⁵ Σε συγκεκριμένη περιπτώσιολογία για το ζήτημα της πληρεξουσιότητας προχωρούν ο Γιαννόπουλος και ο Μπαλής στα βιβλία τους για τις Γενικές Αρχές του Αστικού Κώδικα. Συγκεκριμένα όπως αναφέρουν: «Ο αντιπρόσωπος δεν είναι τρίτος έναντι του αντιπροσωπευομένου, συνεπώς αν ο αντιπρόσωπος παρέπεισεν άλλον δι' απάτης προς σύναψιν δικαιοπραξίας επ' ονόματι του αντιπροσωπευομένου, η δικαιοπραξία αυτή προσβάλλεται παρά του απατηθέντος κατά του αντιπροσωπευομένου, ανεξαρτήτως της γνώσεως ή αγνοίας παρ' αυτού της παρά του αντιπροσώπου του ασκηθείσης απάτης. Κατά τον αυτόν λόγον και ο αντιπροσωπευόμενος δεν είναι τρίτος έναντι του αντιπροσώπου του, άρα αν ο πρώτος παρέπεισε δι' απάτης άλλον να συνάψη δικαιοπραξίαν μετά του αντιπροσώπου του, ο απατηθείς προσβάλλει την δικαιοπραξίαν ανεξαρτήτως της αγνοίας του αντιπροσώπου. Εάν εξηπατήθη ο αντιπρόσωπος και συνήψε δικαιοπραξίαν επ' ονόματι του αντιπροσωπευομένου, προσβάλλεται αυτή παρά τούτου κατά το άρθρον ΑΚ 214». «Ειδική μνεία χρήζει ενταύθα η δι' απάτης προκληθείσα πληρεξουσιότης: Αυτή είναι απευθυντέα είτε προς τον πληρεξούσιον είτε προς το πρόσωπον, μεθ' ου θα επιχειρηθή η δικαιοπραξία (ΑΚ 217 § 1). Εάν η πληρεξουσιότης εδηλώθη

Αν ο αντιπρόσωπος ή ο προστηθείς θεωρείτο τρίτος, τότε θα διαφαινόταν δυσχερής η ακύρωση λόγω απάτης, αφού θα έπρεπε σε κάθε περίπτωση να ελεγχθεί και να επιβεβαιωθεί ότι ο αντιπροσωπευόμενος βαρυνόταν και ο ίδιος με πταίσμα αναφορικά με την απάτη. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο δεν θεωρείται από την δεσπόζουσα γνώμη ότι μπορεί να γίνει δεκτό, βάσει των γενικών ρητρών των συναλλακτικών ηθών και της καλής πίστης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η απάτη καταλογίζεται σε βάρος του συναλλασσομένου, πέρα από την περιοριστική γραμματική διατύπωση της ΑΚ 147¹⁶. Προς θεμελίωση του περιορισμού της έννοιας του τρίτου στις συγκεκριμένες περιπτώσεις, τίθεται σε εφαρμογή στην περίπτωση του αντιπροσώπου η ΑΚ 214¹⁷, και στην περίπτωση του προστηθέντος οι ΑΚ 334¹⁸ και 922.^{19 20}

Και πέραν, όμως, από τις παραπάνω περιπτώσεις, είναι σύνηθες φαινόμενο στο πλαίσιο της επιχείρησης μίας δικαιοπραξίας να επεμβαίνουν τρίτα πρόσωπα. Τέτοια πρόσωπα είναι, παραδείγματος χάριν, οι παραγγελιοδόχοι, οι μεσολαβητές που αναλαμβάνουν εκ μέρους κάποιου συναλλασσομένου την διαπραγμάτευση προκειμένου να καταρτισθεί η σύμβαση, ή οι μεσίτες. Σε σχέση με τους τελευταίους, υπάρχει διχογνωμία για το αν αποτελούν τρίτους ή όχι. Σύμφωνα με μία άποψη²¹, οποιοσδήποτε μεσολαβήσας, συνεπώς μεταξύ αυτών και ο μεσίτης, είναι, σε κάθε περίπτωση, τρίτος προς την δικαιοπραξία. Κατά άλλη άποψη²², εάν μία σύμβαση αποτελεί προϊόν απάτης που ασκήθηκε από βοηθητικό πρόσωπο, όπως ο μεσίτης, αυτό το πρόσωπο δεν θα πρέπει να χαρακτηριστεί ως τρίτος. Ένας τέτοιος χαρακτηρισμός είναι πιθανό να οδηγήσει στην αδυναμία του απατηθέντος να ακυρώσει την ελαττωματική δικαιοπραξία επειδή ο αντισυμβαλλόμενος του βρισκόταν εν αγνοία της απατηλής συμπεριφοράς. Αυτό, σύμφωνα με την εν λόγω γνώμη, δεν ανταποκρίνεται στην καλή πίστη και την επιείκεια, επομένως, θα πρέπει η αθέμιτη συμπεριφορά του μεσίτη να μπορεί να καταλογισθεί στον

εις το πρόσωπον τούτο, αλλά προεκλήθη συνεπεία απάτης του πληρεξουσίου (π.χ. ούτος παρέστησεν εαυτόν συγγενή του εξουσιοδοτούντος), τότε την απάτην μετήλθε "τρίτος" και ακύρωσις της πληρεξουσιότητος χωρεί κατά του προς όν αυτή δηλώθη μόνον αν ούτως ενώριζεν ή ώφειλε να γνωρίζη την απάτην.»

¹⁶ Πράγματι, η χρήση της λέξης «μόνον» φαίνεται να περιορίζει το εύρος της διάταξης: «Η ακύρωση μπορεί να ζητηθεί μόνον εφ' όσον εκείνος προς τον οποίο απευθύνεται η δήλωση ή τρίτος που απέκτησε αμέσως δικαίωμα από αυτήν γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει την απάτη».

¹⁷ ΑΚ 214: «Τα ελαττώματα της βούλησης, η γνώση ή η υπαίτια άγνοια ορισμένων περιστατικών, καθώς και η επίδρασή τους στη δικαιοπραξία κρίνονται από το πρόσωπο του αντιπροσώπου».

¹⁸ ΑΚ 334: «Ο οφειλέτης ευθύνεται για το πταίσμα των προσώπων που χρησιμοποιεί για να εκπληρώσει την παροχή, όπως για δικό του πταίσμα».

¹⁹ ΑΚ 922: «Ο κύριος ή ο προστήσας κάποιον άλλον σε μια υπηρεσία ευθύνεται για τη ζημία που ο υπηρέτης ή ο προστηθείς προξένησε σε τρίτον παράνομα κατά την υπηρεσία του».

²⁰ Βλέπε όμως και *Βαθρακοκόιλης Β.* (2001), τ. Α, άρθρο 147, ο οποίος υποστηρίζει πως τα άρθρα αυτά δεν θα πρέπει να θεωρηθούν ειδικότερα του άρθρου 147 εδ. β' και να επικρατήσουν. Αντιθέτως, η σαφής διατύπωση της ΑΚ 147 εδ. β' («μόνον») και η απαιτούμενη στενή ερμηνεία των διατάξεων περί ελαττωματικών δικαιοπραξιών λόγω του εξαιρετικού χαρακτήρα τους σε σχέση με την ελευθερία των συμβάσεων, θα πρέπει να οδηγήσουν στο αποτέλεσμα του να θεωρούνται τα πρόσωπα αυτά, τελικά, τρίτοι.

²¹ *Μπαλής Γ.* (1961) **Γενικά Αρχά του Αστικού Δικαίου**, § 49, σελ. 147· *Παπαντωνίου Ν.* (1983), § 71, σελ. 411.

²² *Γιαννόπουλος Δ.* (1948), τ.Ι, § 147, σελ. 416· *Λαδάς Π.* (2009), τ. ΙΙ, § 41, σελ. 411· *Καρακατσάνης Ιωάν.* σε *Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ.* (1978), **Αστικός Κώδιξ**, τ. Ι, άρθρο 147, σελ. 226.

αποδέκτη της δήλωσης, είτε αυτός την αγνοούσε, είτε όχι, προκειμένου ο εξαπατηθείς να μπορέσει ανεμπόδιστα να ασκήσει το δικαίωμά του προς ακύρωση της δικαιοπραξίας.

Σε κάθε περίπτωση, προκειμένου να ακυρωθεί η δικαιοπραξία λόγω απάτης, θα πρέπει ο αποδέκτης της δήλωσης ή ο αμέσως έλκων έννομο συμφέρον απ' αυτήν, να γνώριζε ή να όφειλε να γνωρίζει την απάτη. Η διατύπωση αυτή, παραπέμπει απευθείας στην διάταξη της ΑΚ 330²³, οπότε ο αποδέκτης ή ο έλκων ευθέως δικαίωμα αρκεί να είναι υπαίτιος, είτε με δόλο – γνωρίζοντας και έχοντας αποδεχθεί το ενδεχόμενο παραπλάνησης του δηλούντος-, είτε όμως και με αμέλεια –αποκλίνοντας από την προσοχή και την επιμέλεια που απαιτείται στις συναλλαγές-. Δεν απαιτείται, συνεπώς, στη συγκεκριμένη περίπτωση υποχρεωτικά δόλος, όπως απαιτείται στην απάτη της ΑΚ 147 εδ. α', όπως θα αναφερθεί κατωτέρω (υπό ενότητα II.).

2. Η παραπλανητική συμπεριφορά γενικά

Η παραπλάνηση²⁴ ως ανθρώπινη συμπεριφορά εκ μέρους του εξαπατήσαντος, εξωτερικεύεται και μπορεί να λάβει, σύμφωνα με τη νομολογία και τη θεωρία, ποικίλες μορφές. Μπορεί να περιλαμβάνει παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών, ατελή ανακοίνωση πραγματικών περιστατικών, απόκρυψη ή αποσιώπηση της αλήθειας κ.ο.κ. Αυτές οι εκφάνσεις της απάτης θα μπορούσαν να ομαδοποιηθούν σε αυτές που έγκεινται σε θετική πράξη, και σε εκείνες που έχουν να κάνουν με παράλειψη· του νόμου, δε, μη διακρίνοντας, δεν μπορεί να αποκλειστεί η τέλεση απάτης δια παραλείψεως. Επί του ζητήματος αυτού, έχει ανακύψει θεωρητική συζήτηση, η οποία θα αναλυθεί στη συνέχεια (υπό στοιχείο 3.).

Σε αντίθεση με το ποινικό δίκαιο, στην απάτη του Αστικού Κώδικα, τα γεγονότα που βρίσκονται στον πυρήνα της απάτης, δεν αφορούν μόνο το παρελθόν. Τα γεγονότα αυτά μπορούν να ανάγονται στο παρελθόν, το παρόν, αλλά και το μέλλον, πράγμα που δε νοείται στην έννοια της απάτης επί Ποινικού Κώδικα^{25 26}. Επιχείρημα υπέρ της άποψης ότι

²³ ΑΚ 330: «Ο οφειλέτης ενέχεται, αν δεν ορίστηκε κάτι άλλο, για κάθε αθέτηση της υποχρέωσής του από δόλο ή αμέλεια, δική του ή των νόμιμων αντιπροσώπων του. Αμέλεια υπάρχει όταν δεν καταβάλλεται η επιμέλεια που απαιτείται στις συναλλαγές.»

²⁴ Βλέπε όμως και Χριστοδούλου Κ.σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (2016), **Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές**, τ. ΙΒ, άρθρο 147, σελ. 312, όπου θεωρεί «πως για λόγους ακρίβειας ο όρος αυτός θα πρέπει να αποφεύγεται, [...] διότι συμφύρει την ενέργεια του εξαπατήσαντος προς το αποτέλεσμα αυτής (την πλάνη του δηλούντος) και προς τον αιτιώδη σύνδεσμο μεταξύ τους.»

²⁵ Με την άποψη ότι στον πυρήνα της παραπλανητικής συμπεριφοράς μπορούν να βρίσκονται και μελλοντικά περιστατικά συμφωνούν οι Παπαντωνίου Ν. (1983), , § 71, σελ. 410· Γεωργιάδης Απ. (2007), **Γενικές Αρχές**, § 39, σελ. 407· Σημαντήρας Κ. (1973), § 41, σελ. 422· Καρακατσάνης Ιωάν. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (1978), **Αστικός Κώδικας**, τ. Ι, άρθρο 147, σελ. 224.

²⁶ Βλέπε και Λαδά Π. (2009), τ. ΙΙ, §41, σελ. 408. Ο συγγραφέας συμφωνεί μεν ότι η παραπλανητική συμπεριφορά μπορεί να αφορά και σε μελλοντικά περιστατικά, διαφωνεί όμως με τη χρήση του όρου «γεγονός» στη συγκεκριμένη περίπτωση. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι σε σχέση με τη συμπεριφορά του προσώπου που μετέρχεται την απάτη,θα πρέπει να λεχθεί ότι «γεγονός» αποτελεί το περιστατικό το οποίο έχει ήδη συμβεί, είναι δηλαδή «το συμβάν», ώστε, κατ' ακριβολογία, ο μεν επιθετικός προσδιορισμός «αληθές» να

ο όρος «γεγονός» συνέχεται με περιστατικά όχι μόνο του παρελθόντος ή του παρόντος αλλά και του μέλλοντος, αντλείται και από τις διατάξεις των ΑΚ 201 και 202, όπου χρησιμοποιείται ήδη η διατύπωση «γεγονός μελλοντικό».²⁷

Διατυπώνεται, πάντως, και η άποψη ότι «γεγονός» μπορεί να συνιστά μόνο κάτι που συνέβη στο παρελθόν ή το πολύ στο παρόν, σίγουρα όμως όχι στο μέλλον, αφού αυτό που πρόκειται να συμβεί δε συνιστά «γεγονός» πριν την επέλευσή του. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο σκεπτικό, «ό,τι δεν έχει ακόμα συμβεί, είναι απλώς προβλέψιμο και η πρόβλεψη δεν είναι παρά υποθετική κρίση, που σχηματίζεται μέσω της γνωστικής λειτουργίας της συνειδήσεως, δηλαδή μέσω των κανόνων της λογικής και της ανθρώπινης πείρας, επί τη βάση ορισμένων εμπειρικών δεδομένων που ανάγονται στο παρελθόν και το παρόν, όχι στο μέλλον. Κάτι που πρόκειται να συμβεί δεν είναι ακόμη γεγονός· θα γίνει γεγονός μόλις συμβεί. Ό,τι δεν έχει ακόμα συμβεί, δεν είναι γεγονός, δεν μπορεί να είναι αντικείμενο αποδείξεως και άρα ούτε αντικείμενο απάτης κατ' ΑΚ 147».²⁸

Σε κάθε περίπτωση, η πλάνη του απατηθέντος θα πρέπει να στηρίζεται σε πραγματικά γεγονότα και όχι απλώς σε πιθανολογήσεις και γενικόλογες αξιολογήσεις, αφού απλές εκφράσεις γνώμης που μπορούν μάλιστα να διαψευσθούν εύκολα από τον αντισυμβαλλόμενο, δεν οδηγούν στη στοιχειοθέτηση της απάτης. Ειδικά για τα μελλοντικά περιστατικά που μπορεί να αποτελούν αντικείμενο απάτης, αυτά θα πρέπει σχετίζονται με αναληθείς διαβεβαιώσεις ότι πρόκειται να πραγματοποιηθεί μελλοντικά ένα περιστατικό.²⁹ Κατ'αυτόν τον τρόπο, δεν στοιχειοθετούν απάτη οι απλές κρίσεις που εκφράζουν εκτιμήσεις και προσδοκίες.³⁰ Τέλος, γενικοί, αόριστοι ή υπερβολικοί

συνιστά πλεονασμό, ενώ οι επιθετικοί προσδιορισμοί «ψευδές» και «μέλλον' αντιφάσκουν προς την ουσία της έννοιας «γεγονός», αφού αίρουν όλο το πλάτος της έννοιας αυτής. Ως εκ τούτου, το αληθές ή ψευδές αποτελεί κατά κυριολεξία προσδιορισμό των ισχυρισμών του εξαπατούντος, αναφορικά με ένα γεγονός ή με την πιθανολόγηση της επελεύσεώς του στο μέλλον και ανάγεται στο στοιχείο της παραπλάνησης. Τον όρο «περιστατικό», και όχι γεγονός, για κάτι που αφορά στο μέλλον, φαίνεται να προκρίνει και ο Σημαντήρας Κ. (1973), ό.π., § 41, σελ. 422, αλλά και ο Χριστοδούλου Ν. (1958), στις σχολιαστικές του παρατηρήσεις επί της ΠρωτΧαν 896/1957, ΝΔικ 14, 166.

²⁷ ΑΚ 201 για την αναβλητική αίρεση: «Αν με τη δικαιοπραξία τα αποτελέσματά της εξαρτήθηκαν από γεγονός μελλοντικό και αβέβαιο (αίρεση αναβλητική), τα αποτελέσματα αυτά επέρχονται μόλις συμβεί το γεγονός (πλήρωση της αίρεσης)» και ΑΚ 202 για τη διαλυτική αίρεση: «Αν με τη δικαιοπραξία εξαρτήθηκε η ανατροπή των αποτελεσμάτων της από γεγονός μελλοντικό και αβέβαιο (αίρεση διαλυτική), μόλις συμβεί το γεγονός αυτό πάυει η ενέργεια της δικαιοπραξίας και επανέρχεται αυτοδικαίως η προηγούμενη κατάσταση.»

²⁸ Καραύης Μ., ΕλλΔνη 2004, 313. Ο συγγραφέας θεωρεί πως η αντίθετη άποψη που υποστηρίζει πως η απάτη μπορεί να σχετίζεται και με μελλοντικά περιστατικά είναι άνευ θεμελίωσης. Μάλιστα, θεωρεί πως η άποψη αυτή συγχέονται οι έννοιες του γεγονότος και της κρίσεως. Αναφέρει δε, πως η άποψη αυτή προκαλεί τριγμούς τόσο στη μεθοδολογία, όσο και στο δόγμα του ουσιαστικού αλλά και του δικονομικού αστικού δικαίου.

²⁹ ΑΠ 156/1960, ΝοΒ 1960, 785. Στην υπόθεση αυτή αναγκαίως κληρονόμος, που είχε ασκήσει αγωγή να αναγνωρισθεί ως άκυρη διαθήκη η οποία δεν του κατέλειπε τη νόμιμη μοίρα, παραπλανήθηκε από τους άλλους κληρονόμους ότι θα του μεταβιβάσουν κληρονομιαία στοιχεία που θα καλύπτουν το δικαίωμά του και παραιτήθηκε από την αγωγή του. Το Εφετείο, σε αντίθεση με τον Άρειο Πάγο, είχε δεχθεί ότι υπόσχεση για μελλοντική στάση δεν μπορεί να υπαχθεί στην έννοια «γεγονότων» και δεν δικαιολογείται να προκαλέσει «εσφαλμένη των πραγμάτων γνώσιν εις νουνεχή άνθρωπον».

³⁰ Έτσι και στην ΕφΑθ 6048/2005, ΕλλΔνη, 894, «[...] οι περαιτέρω υποσχέσεις του νομίμου εκπροσώπου της εναγομένης ότι μετά την εισαγωγή της τελευταίας στο Χρηματιστήριο η αξία των εισηγμένων μετοχών θα τετραπλασιαζόταν και ότι ο ενάγων θα μπορούσε οποτεδήποτε να τις πωλήσει σε υψηλή τιμή σε τρίτους

χαρακτηρισμοί, έπαινοι που γίνονται, επί παραδείγματι, για την τιμή ή τις ιδιότητες ενός πράγματος, καθώς και αστεϊσμοί, δεν μπορούν να αποτελέσουν παραπλανητική συμπεριφορά και συνεπώς δεν μπορούν να οδηγήσουν στη στοιχειοθέτηση απάτης. Το συνηθέστερο, άλλωστε, είναι ότι τέτοιου είδους συμπεριφορές εντάσσονται στο πλαίσιο της θεμιτής διαφήμισης.³¹

Κατά τα λοιπά, τα γεγονότα που βρίσκονται στον πυρήνα της παραπλανητικής συμπεριφοράς, μπορούν να είναι τόσο εσωτερικά, όσο και εξωτερικά. Ως εσωτερικά γεγονότα νοούνται οι καταστάσεις που συνδέονται με τον εσωτερικό κόσμο εκείνου που τα προβάλλει, λ.χ. ο βαθμός γνώσεων ή εμπειρίας του μετερχόμενου την απάτη ή η πρόθεσή του να εκπληρώσει την υποχρέωση που έχει ήδη ή πρόκειται να αναλάβει. Ως εξωτερικά γεγονότα ορίζονται τα γεγονότα του εξωτερικού κόσμου τα οποία μπορούν να είναι αντιληπτά και από άλλα πρόσωπα, όπως για παράδειγμα οι απτές ιδιότητες ενός πράγματος.³²

Σαν αποτέλεσμα της απατηλής συμπεριφοράς του εξαπατώντος, θα πρέπει ο αντισυμβαλλόμενός του να βρίσκεται σε πλάνη κατά τον κρίσιμο χρόνο της εξωτερίκευσης της δήλωσης βουλήσεως. Αν, αντίθετα, αντιληφθεί την απόπειρα εξαπάτησής του πριν προβεί σε οποιαδήποτε δήλωση βουλήσεως, τότε δεν στοιχειοθετείται απάτη.³³ Ο νόμος δεν διακρίνει, σε σχέση με την πλάνη που προκαλείται από την απάτη, αν πρόκειται για πλάνη στη βούληση ή στη δήλωση. Κατά κυριολεξία, πάντως, η πλάνη η οποία προκαλείται από συμπεριφορά τρίτου, συνιστά συνήθως πλάνη στη βούληση, αφού η ουσία της απάτης συνίσταται στον αθέμιτο επηρεασμό της βούλησης του δηλούντος.³⁴

αγοραστές, δεν συνιστούν παράσταση ψευδών περιστατικών, αναγομένων στο μέλλον, ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ύπαρξη απάτης κατά την έννοια του άρθρου 147 ΑΚ αλλά αξιολογική κρίση του δηλούντος». Αντίστοιχα ο *Καράσης Μ.*, ΕλλΔνη 2004, 313, θεωρεί πως οποιοσδήποτε ισχυρισμός που αφορά σε κάτι μελλοντικό που δεν έχει συμβεί, δεν αποτελεί ισχυρισμό περί γεγονότων, αλλά κρίσεις που εκφράζουν εκτιμήσεις και προσδοκίες, εξ ου και δεν μπορούν να στοιχειοθετήσουν απάτη.

³¹ Ενδεικτικά, *Γεωργιάδης Απ.* (2007), *Γενικές Αρχές*, § 39, σελ. 408· *Καρακατσάνης Ιωάν.* σε *Γεωργιάδη Απ.* – *Σταθόπουλο Μ.* (1978), *Αστικός Κώδιξ*, τ. Ι, άρθρο 147, σελ. 225.

³² ΠρωτΧαν 896/1957 με σχολιαστικές παρατηρήσεις *Χριστοδούλου Ν.*, Νδικ 14, 166· ΑΠ 148/1961 με σχολιαστικές παρατηρήσεις *Βαμβέτσου Αλ.*, ΝοΒ 1961, 628 επ. που γίνεται λόγος για «κατάσταση του εσωτερικού ή και του εξωτερικού κόσμου»· επίσης, ΑΠ (ποιν) 416/2001 όπου αναφέρεται: «Έτσι η υπόσχεση εκπληρώσεως παροχής σε μελλοντικό χρόνο συνδυαζόμενη με ψευδή παράσταση ενός εσωτερικού γεγονότος ως αληθινού, όπως είναι η ενδιάθετη πρόθεση του δράστη να μην εκτελέσει τη συμβατική ή νόμιμη υποχρέωσή του στο μέλλον, δεν εμπίπτει στην έννοια του γεγονότος και άρα δεν στοιχειοθετείται το έγκλημα της απάτης. Πράγματι στην περίπτωση αυτή ανακύπτει ενδεχομένως μόνο αστική διαφορά, γιατί η υπόσχεση εκπληρώσεως παροχής στο μέλλον με την πρόθεση αθέτησής της δεν έχει εξωτερική υπόσταση και δεν υποπίπτει άμεσα στις αισθήσεις εκείνου προς τον οποίο δίνεται αφού αναφέρεται στην ενδόμυχη πρόθεση του δράστη και στη διάνοια αυτού που τη δίνει.» ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.

³³ *Χριστοδούλου Κ.* σε *Γεωργιάδη Απ.* – *Σταθόπουλο Μ.* (2016), *Αστικός Κώδικας Γενικές Αρχές*, τ. ΙΒ, άρθρο ΑΚ 147, σελ. 323, αλλά και ΠΠρΖακ 150/1981, ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ, «[...] Επομένως, γνώσις της απάτης εκ μέρους του εξαπατηθέντος κατά τον χρόνον τελέσεως ταύτης αποκλείει το ακυρώσιμον της δηλώσεως βουλήσεως, αφού δεν υφίσταται ουσιαστικώς παραπλάνησις τούτου και η δήλωσις βουλήσεως του οφείλεται εν τελική αναλύσει εις ιδίους υπολογισμούς και σκέψεις.»

³⁴ *Καράσης Μ.*, ΕλλΔνη 2004, 313 αλλά και *Χριστακάκου - Φωτιάδη Κ.* σε σχολιασμό της ΑΠ 957/2009, ΧρΙΔ 2010, 180: «Όταν υπάρχει απάτη, η πλάνη που προκαλείται από την παραπλάνηση αναφέρεται συνήθως

Σε κάθε περίπτωση, από τη διατύπωση των άρθρων ΑΚ 147 και 148 αλλά και από την ratio της ρύθμισης, δεν ενδιαφέρει αν η πλάνη του εξαπατηθέντος είναι ουσιώδης ή επουσιώδης, στοιχείο που, αντιθέτως, είναι εξαιρετικά σημαντικό στην ακυρωσία λόγω πλάνης. Επίσης, αδιάφορο είναι το αν η πλάνη αφορά στα παραγωγικά αίτια της βουλήσεως. Σε σχέση με το συγγνωστό ή μη της πλάνης, η κρατούσα άποψη σε θεωρία³⁵ και νομολογία³⁶, υποστηρίζει ότι υπάρχει απάτη ακόμα και αν η πλάνη του εξαπατηθέντος είναι ασύγγνωστη. Σύμφωνα με τη γνώμη αυτή, δεν ενδιαφέρει η αμέλεια του εξαπατηθέντος όσον αφορά την αναγνώριση της απάτης, ούτε θα οδηγήσει αυτή σε συντρέχον πταίσμα κατά ΑΚ 300, αφού η απάτη έχει αυξημένη απαξία.³⁷ Παρ' όλα αυτά υποστηρίζεται και η άποψη ότι «τόσο ο δόλος, όσο πολλώ μάλλον η τυχόν ελαφρά κατ' ΑΚ 147 εδ. β' αμέλεια του αντισυναλλασσομένου του πλανηθέντος ενδέχεται να είναι αξιολογικώς συγκρίσιμα προς την βαρεία αμέλεια του τελευταίου. Ως εκ τούτου η ΑΚ 144 περ. 2³⁸ ενδέχεται να είναι εφαρμοστέα αναλογικώς, είτε – το ορθότερο – ευθέως, αφού και εδώ πρόκειται για πλάνη. Μια τέτοια θέση υπαγορεύεται και από τη σύμφωνη προς το σύστημα του ΑΚ ερμηνεία (βλ.π.χ. την ΑΚ 300), αλλά και από την αρχή της αναλογικότητας. Εξάλλου η «διανεμητική» δικαιοσύνη που υπαγορεύει ο θεσμός ανάμεσα στα μέρη, ανάλογα με την υπαιτιότητα και εν γένει κατάσταση του καθενός απ' αυτά, εναρμονίζεται απολύτως προς τα παραγγέλματα της ΑΚ 144 περ. 2. Θα μπορούσε μάλιστα να υποστηριχθεί, ότι η ΑΚ 147 θα μπορούσε κάλλιστα να συναχθεί απευθείας από την ΑΚ 144 περ. 2, με αποτέλεσμα να δικαιολογείται εύλογος προβληματισμός σε περίπτωση που και τα δύο μέρη αποδεικνύονται εξίσου βαρέως υπαίτια για τη στρέβλωση της δικαιοπρακτικής ελευθερίας του ενός εξ αυτών».^{39 40}

στη βούληση του δηλούντος [...] δεν αποκλείεται όμως να αφορά και στη δήλωση.». Ενδεικτική νομολογία, ΕφΛαρ 15/2000, Δικογρ 2000, 189, σύμφωνα με την οποία «η απάτη οδηγεί κατά κανόνα σε πλάνη στη βούληση».

³⁵ Γεωργιάδης Απ. (2007), **Γενικές Αρχές**, § 39, σελ.408· Σημαντήρας Κ. (1973), § 41, σελ. 422· Φίλιος Π. (2011), § 135.

³⁶ Ενδεικτικά, Εφαθ 1719/1969 ΝοΒ 18, 56 επ., ΑΠ 898/2000, ΑΠ 699/1983, Εφαθ 10261/1983 ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.

³⁷ Έτσι Καρακατσάνης Ιωάν. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (1978), **Αστικός Κώδιξ**, τ. Ι, άρθρο 147, σελ. 225.

³⁸ ΑΚ 144: «Η δικαιοπραξία δεν ακυρώνεται λόγω πλάνης: 1.αν ο άλλος δέχεται τη δήλωση της βούλησης όπως την εννοεί ο πλανώμενος, 2. αν η ακύρωση αντιβαίνει στην καλή πίστη.»

³⁹ Χριστοδούλου Κ.σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (2016), **Αστικός Κώδικας - Γενικές Αρχές**, τ. ΙΒ, άρθρο 147, σελ. 324.

⁴⁰ Αντίθετη άποψη απ' αυτή του Χριστοδούλου εκφράζεται στο σκεπτικό της Εφαθ 4108/1993, όπου παρ' όλο που οι ενάγοντες δεν προέβησαν σε έλεγχο τίτλων για το ακίνητο που επρόκειτο να αγοράσουν, το Δικαστήριο δέχτηκε πως « [...] έναντι της δόλιας και απατηλής συμπεριφοράς των εναγομένων, η ευπιστία των εναγόντων να μην ελέγξουν τους τίτλους ιδιοκτησίας δεν αναιρεί, κατά την κρίση του Δικαστηρίου, την υποχρέωση των πρώτων να αποζημιώσουν πλήρως τους τελευταίους.»

3. Η παραπλάνηση ως πράξη και ιδίως ως παράλειψη

Όπως προαναφέρθηκε, η γενικότητα στη διατύπωση της ΑΚ 147 οδηγεί θεωρία⁴¹ και νομολογία⁴² στο συμπέρασμα ότι η απάτη μπορεί να τελεσθεί τόσο δια πράξεως, όσο και δια παραλείψεως. Η πράξη έγκειται στην παράσταση ψευδών περιστατικών (παρελθόντων, παροντικών ή και μελλοντικών, όπως ελέχθη παραπάνω) ως αληθών. Η παράλειψη σχετίζεται με την ατελή ανακοίνωση, την απόκρυψη ή την αποσιώπηση της αλήθειας και ιδίως στοιχείων που μπορούν να επηρεάσουν τη βούληση και, τελικά, τη δήλωση του εξαπατηθέντος. Στην τελευταία περίπτωση, η θεωρία εν συνόλω υποστηρίζει πως σε καμία περίπτωση η σιωπή του ενός μέρους ή η μη πλήρης παρουσίαση των περιστατικών στον αντισυμβαλλόμενο του, δεν μπορεί να οδηγήσει αδιαμφισβήτητα σε εξαπάτηση.

Για το πότε η απόκρυψη, η αποσιώπηση⁴³ ή η ατελής ανακοίνωση των αληθινών γεγονότων αποτελεί απάτη, δεν μπορεί να διατυπωθεί κάποιος ενιαίος κανόνας. Προφανώς, σε περιπτώσεις όπου μεταξύ των μερών υφίστανται αντιτιθέμενα συμφέροντα, δεν μπορεί να θεωρηθεί πάσα αποσιώπηση ως απάτη, αφού τα μέρη θα πρέπει μεν να συμβαδίζουν με την ειλικρίνεια που επιβάλλουν οι γενικές αρχές, παράλληλα δε, θα πρέπει να προστατεύσουν και τα δικά τους έννομα αγαθά.⁴⁴ Σε περίπτωση αμφιβολίας, υποχρέωση διαφώτισης δεν υφίσταται.⁴⁵ Ο Regelsberger υποστηρίζει πως «το ζήτημα ανευρέσεως των ορίων μεταξύ της υπό του δικαίου συγχωρουμένης και της απατηλής αποσιώπησης είναι δυσχερές. Πρέπει τις εξ ίσου να προσέχη τόσον ίνα μη υιοθετή εν πάση

⁴¹ Γεωργιάδης Απ. (2007), **Γενικές Αρχές**, § 39, σελ. 407-408· Λαδάς Π. (2009), τ. Π, § 41, σελ. 406-408· Χριστοδούλου Κ. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (2016), ό.π., σελ. 312 επ· Ασπρογέρακας – Γρίβας Κ. (1981), § 76, σελ. 319· Γαζής Αν. (1973), § 17, σελ. 80· Τριάντος Ν. (2011), σελ. 99-100· Τούσης Αν. (1978), § 80, σελ. 444, υποσημείωση (4)· Σημαντήρας Κ. (1973), § 41, σελ. 423· Παπαντωνίου Ν. (1983), § 71, σελ. 410· Μπαλής Γ. (1961), **Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου**, § 48, σελ. 145-146.

⁴² Ενδεικτικά, ΑΠ 2149/2014, ΑΠ 541/2012, ΑΠ 282/2010, ΕφΠατρ 608/2006, ΜΠρΘεσ 5337/2002, ΑΠ 1458/2001 ΕφΘεσ 1605/1979· ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.

⁴³ Βλέπε Χριστοδούλου Κ. (2016), § 7, σελ. 222 στην υποσημείωση υπ' αριθμ. 5, όπου υποστηρίζει πως «Η νομολογία άλλοτε ορίζει την απάτη ως «αποσιώπηση» και άλλοτε ως «απόκρυψη» των στοιχείων εκείνων, τα οποία έπρεπε κατά την καλή πίστη να γνωστοποιηθούν στον αντισυμβαλλόμενο. Από ορολογική σκοπιά ο τελευταίος αυτός ορισμός φαίνεται να ενέχει τον κίνδυνο να περιορισθεί το περιεχόμενο της απάτης αποκλειστικώς σε θετικές πράξεις και όχι σε παραλείψεις, τις οποίες συχνά δεν συμπεριλαμβάνει ο όρος «απόκρυψη».». Η διαφοροποίηση μεταξύ των δύο εννοιών προκύπτει και από την ΑΚ 557. Εν γένει, γίνεται δεκτό ότι η έννοια της απόκρυψης είναι συνδεδεμένη περισσότερο με κάποια ενέργεια ή τεχνική, ούτως ώστε να διατηρηθεί κάτι άγνωστο και κρυφό (προκειμένου για παράδειγμα ο αγοραστής να μην αντιληφθεί την έλλειψη μιας ιδιότητας). Αντίθετα, η αποσιώπηση σχετίζεται κατά βάση με την αποφυγή αναφοράς και αποκάλυψης κάποιου στοιχείου, ήτοι εντοπίζεται πλησιέστερα στην παράλειψη. Αντίστοιχη έννοια της απόκρυψης βλέπουμε και στο ποινικό δίκαιο, όπου, σύμφωνα με τον *Μυλωνόπουλο*, με την απόκρυψη μεταβάλλεται η πραγματική κατάσταση και ο πλανώμενος παρεμποδίζεται να λάβει γνώση της αλήθειας.

⁴⁴ Ακόμα και αν υπάρχει έλλειψη ισορροπίας ανάμεσα στα δύο μέρη, αυτό δεν οδηγεί σε άνευ ετέρου υποχρέωση για διαφώτιση του λιγότερο έμπειρου και ενημερωμένου μέρους.

⁴⁵ Ο *Βαλτουδής*, ΧρΙΔ Ε/2005, 689, κάνει λόγο για την «αρχή της πληροφοριακής αυτοϋπευθυνότητας». Υποστηρίζει πως η υποχρέωση διαφώτισεως υφίσταται μόνο κατ' εξαίρεση, μόνο δηλαδή, όταν το ένα μέρος δε γνωστοποιεί τις ουσιώδεις πληροφορίες επί της συμβάσεως τις οποίες κατέχει ή είναι σε θέση να περισυλλέξει, σε αντίθεση με το άλλο μέρος.

νομική κρίσει του καθαρώς ηθικήν άποψιν όσον και να μη επιθέτη την σφραγίδα του δικαίου επί ελαστικής και χαλαράς ηθικής των συναλλαγών». ⁴⁶

Σύμφωνα με όσα υποστηρίζονται τόσο από τη θεωρία ⁴⁷ όσο και από πληθώρα δικαστικών αποφάσεων ⁴⁸, προκειμένου μία παράλειψη να οδηγήσει στη στοιχειοθέτηση απάτης, θα πρέπει να υπάρχει ιδιαίτερη υποχρέωση του συναλλασσομένου να ανακοινώσει τα αληθή γεγονότα. ⁴⁹

Μία τέτοια υποχρέωση μπορεί να συνάγεται αρχικά **από τον νόμο**, όπως επί παραδείγματι η υποχρέωση που επιβάλλεται στον εντολοδόχο κατά το άρθρο ΑΚ 718 να λογοδοτεί και να παρέχει πληροφορίες στον εντολέα του αναφορικά με την υπόθεση που του ανέθεσε, ή η υποχρέωση του εκχωρητή απαίτησης να δώσει στον εκδοχέα όσες πληροφορίες είναι αναγκαίες για την ενάσκηση της απαίτησης και να του παραδώσει τα αποδεικτικά της έγγραφα που βρίσκονται στην κατοχή του, σύμφωνα με την διάταξη της ΑΚ 456. Επιπλέον, τέτοιου είδους καθήκον επιβάλλεται, για παράδειγμα, από την ΑΚ 303 που ρυθμίζει την υποχρέωση σε λογοδοσία, ή από την ΑΚ 519 που υποχρεώνει σε παροχή πληροφοριών και παράδοση απαραίτητων εγγράφων κατά την πώληση. Τέλος, αντίστοιχη υποχρέωση μπορεί να προκύπτει και από ειδικότερους νόμους, εκτός του Αστικού Κώδικα. Λόγου χάριν, τέτοια νομοθετήματα είναι το π.δ. 131/2003 για το ηλεκτρονικό εμπόριο ή ο ν. 3401/2005 για την πρωτογενή αγορά τίτλων, που ορίζουν ειδικές υποχρεώσεις ενημέρωσης, οι οποίες αν παραλειφθούν, θα οδηγούν στη στοιχειοθέτηση απάτης. ⁵⁰

Επίσης, ακόμα κι όταν η υποχρέωση προς ανακοίνωση των πραγματικών περιστατικών δεν προκύπτει από τον νόμο, πολλές φορές μπορεί να προκύπτει **από την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη**. ^{51 52} Τέτοιου είδους υποχρεώσεις είναι η

⁴⁶ Τούσης Αν. (1978), § 80, σελ. 444.

⁴⁷ Βλέπε χαρακτηριστικά: Λαδάς Π. (2009), τ. ΙΙ, § 41, σελ. 407· Γιαννόπουλος Δ. (1948), τ. Ι, § 147, σελ. 412· Παπαντωνίου Ν. (1983), § 71, σελ. 410· Μπαλής Γ. (1961) **Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου**, § 48, σ.146.

⁴⁸ Επί παραδείγματι, ΑΠ 2149/2014, ΑΠ 1756/2011, ΑΠ 618/2010, ΑΠ 355/2010, ΑΠ 282/2010, ΑΠ 325/2009, ΑΠ 1783/2007, ΑΠ 1165/2004, ΑΠ 1458/2001, ΑΠ 26/2000, αλλά και παλαιότερες αποφάσεις όπως οι ΕφΑθ 3058/1985, ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ· ΕφΘεσ 1605/1979, Αρμ 1980,107· ΑΠ 66/1968, ΝοΒ 1968, 480· ΑΠ 355/1968, ΝοΒ 1968, 950.

⁴⁹ Σε αυτό το σημείο, υπάρχει αντιστοιχία με το ποινικό δίκαιο, αφού στο άρθρο 15 του Ποινικού Κώδικα, που κάνει λόγο για τα εγκλήματα που τελούνται δια παραλείψεως, αναφέρεται: « Όπου ο νόμος για την ύπαρξη αξιόποινης πράξης απαιτεί να έχει επέλθει ορισμένο αποτέλεσμα, η μη αποτροπή του τιμωρείται όπως η πρόκλησή του με ενέργεια, αν ο υπαίτιος της παράλειψης είχε ιδιαίτερη νομική υποχρέωση να παρεμποδίσει την επέλευση του αποτελέσματος.».

⁵⁰ Άλλοι ειδικότεροι νόμοι που προβλέπουν υποχρεώσεις ενημέρωσης και διαφώτισης, όπως για παράδειγμα ο ν.2472/1997 για την προστασία των προσωπικών δεδομένων ή ο ν.2251/1994 για την προστασία του καταναλωτή, έχουν ως αποτέλεσμα όχι απλώς την ακυρωσία, αλλά την ακυρότητα (ΑΚ 174), όταν αυτές οι υποχρεώσεις δεν εκπληρώνονται. Συνεπώς, δεν τίθεται ζήτημα ακύρωσής τους βάσει των διατάξεων ΑΚ 147 επ., αφού δεν παράγουν εξαρχής έννομα αποτελέσματα.

⁵¹ Για την έννοια της αντικειμενικής καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών βλέπε Σταθόπουλο Μ. (2004), σελ.87-90.

⁵² Υποστηρίζεται από τον *Καράκωστα Ιωάν.*(2006), τ. ΙΙΙ, άρθρο 288, ότι η υποχρέωση διαφώτισης μπορεί να υπάρξει και βάσει των χρηστών ηθών, δηλαδή στις ιδέες και τις αντιλήψεις του μέσου χρηστού και

υποχρέωση διαφώτισης και η υποχρέωση αληθείας⁵³, που συνάγονται από τα άρθρα 197 και 198 του Αστικού Κώδικα, σε σχέση με την ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων. Επειδή, όμως, στη συγκεκριμένη περίπτωση πρόκειται για γενικές ρήτρες, το πότε πράγματι υπήρξε καθήκον πληροφόρησης θα κριθεί κατά τις συγκεκριμένες περιστάσεις και τις εκάστοτε σχέσεις που έχουν αναπτυχθεί μεταξύ των μερών. Βάσει των ΑΚ 197,288 και κατόπιν της τυπολογίας που έχει δημιουργηθεί από τη νομολογία και τη θεωρία, σημαντικό είναι το καθήκον διαφώτισης, ενδεικτικά, όταν έχει προηγηθεί ανακριβής ενημέρωση επί του ίδιου ζητήματος, οπότε το πρόσωπο είναι υποχρεωμένο να ανακαλέσει τη λανθασμένη πληροφορία, είτε όταν συντρέχουν ιδιάζουσες περιστάσεις (π.χ. υπάρχει αντικειμενική αδυναμία ενημέρωσης του προσώπου) και συγκεκριμένα κριτήρια (π.χ. αναπηρία, απειρία) που δικαιολογούν ακόμα μεγαλύτερη πληροφόρηση και επιείκεια.

Τέλος, ο συναλλασσόμενος μπορεί να υποχρεούται να παρέχει διασαφητικές πληροφορίες και εξηγήσεις **λόγω ήδη υφισταμένης ιδιαίτερης σχέσης με τον αντισυμβαλλόμενο του.**⁵⁴ Στη σχέση αυτή, βασικό και θεμελιώδες στοιχείο είναι συνήθως η εμπιστοσύνη μεταξύ των μερών. Πρόκειται κατά βάση για σχέσεις προσωπικού χαρακτήρα και όχι κερδοσκοπικού· στις τελευταίες, το καθήκον ενημέρωσης παρουσιάζεται λιγότερο έντονο και περιορισμένο. Τέτοιου είδους σχέσεις είναι, για παράδειγμα, η σχέση εντολής, η σχέση εργασίας, η σχέση εταιρείας (κυρίως προσωπικής), η σχέση που δημιουργείται κατά τη διοίκηση αλλοτρίων κτλ. Σε αυτές τις σχέσεις όπου η έλλειψη εμπιστοσύνης μπορεί να προκαλέσει μεγάλο ρήγμα, ο συμβαλλόμενος έχει ιδιαίτερη υποχρέωση να αποκαλύψει την πλάνη στην οποία βρίσκεται ο αντισυμβαλλόμενος του, και διαπράττει απάτη όταν από σκοπού αποκρύπτει την αληθινή κατάσταση για να μην αποτραπεί ο πλανώμενος από την δικαιοπραξία.⁵⁵ Η υποχρέωση αυτή υπάρχει και προσυμβατικά, υπό τη μορφή του καθήκοντος προνοίας, όταν πρόκειται να συναφθούν τέτοιες σχέσεις εμπιστοσύνης.

δίκαιου ανθρώπου που αναπτύσσει τη δράση του σε ορισμένη κοινωνία, ώστε αυτές να έχουν αναχθεί σε παραγγέλματα της κοινωνικής ηθικής. Ως προς την άποψη αυτή διαφωνεί ο *Λαδάς*, καθότι θεωρεί ότι η ρήτρα των χρηστών ηθών έχει αρνητική χροιά, με την έννοια ότι η διάταξη αυτή αποτρέπει τα υποκείμενα από την επιχείρηση ορισμένων πράξεων, και συνεπώς περιδιαστέλλει την ιδιωτική βούληση, δεν την διαστέλλει επιβάλλοντας υποχρεώσεις διαφώτισης.

⁵³ Η υποχρέωση διαφώτισεως, σχετίζεται με την υποχρέωση προς παροχή στον υποψήφιο αντισυμβαλλόμενο πληροφοριών και διευκρινίσεων, οι οποίες θα επηρεάσουν την απόφασή του σε σχέση με τη δικαιοπραξία και δεν μπορούν να ληφθούν με άλλον τρόπο, παρά την επιμέλεια που θα επιδείξει. Η υποχρέωση αυτή δεν είναι γενική, τουναντίον, υφίσταται κατ' εξαίρεση και κρίνεται κάθε φορά κατά τις περιστάσεις, αν αυτή έχει παραβιασθεί ή όχι. Αντίθετα, η υποχρέωση αλήθειας είναι, κατά βάση, γενική. Σύμφωνα με την υποχρέωση αυτή, οι πληροφορίες που παρέχει ο ένας διαπραγματευόμενος στον άλλον πρέπει να χαρακτηρίζονται από ειλικρίνεια, ανεξαρτήτως του αν παρέχονται αυτοβούλως ή κατόπιν ερωτήματος από το άλλο μέρος.

⁵⁴ Ορισμένοι συγγραφείς, παρά την συντριπτική σύμφωνη τάση στη νομολογία, δεν δέχονται ότι η ιδιαίτερη σχέση μεταξύ των μερών αποτελεί αυτοτελή πηγή υποχρέωσης προς διαφώτιση. Ενδεικτικά, ο *Γεωργιάδης* στο βιβλίο των **Γενικών Αρχών** του (§ 39, σελ. 408), δεν θεωρεί αυτήν την περίπτωση ως αυτοτελή, αλλά ως ειδικότερη έκφανση της δεύτερης περίπτωσης που αφορά στην καλή πίστη, αφού σε αυτές τις υφιστάμενες και ιδιαίτερες σχέσεις ενυπάρχει έντονο όχι μόνο το στοιχείο της εμπιστοσύνης αλλά και της πίστης.

⁵⁵ *Γιαννόπουλος Δ.* (1948), τ.Ι, § 147, σελ. 412.

Σε τέτοιες περιπτώσεις, η ανακοίνωση περιστατικών από τον συναλλασσόμενο θεωρείται αναμενόμενη και, δη, αναγκαία σύμφωνα με την ασφάλεια των συναλλαγών. Γι' αυτό και αν δεν υπάρξει πλήρης έκθεση των πραγματικών γεγονότων, θα έχει λάβει χώρα παραπλανητική, επίμεμπτη συμπεριφορά εκ μέρους του υπόχρεου ενημέρωσης, η οποία, αν συντρέχουν και οι υπόλοιπες προϋποθέσεις του άρθρου ΑΚ 147, θα οδηγεί στην στοιχειοθέτηση απάτης.

Αν δεν απορρέει κατά τα ανωτέρω υποχρέωση του προσώπου να αποκαλύψει με πληρότητα τα γεγονότα, τότε, προκειμένου να κριθεί αν υπάρχει παραπλανητική συμπεριφορά, θα πρέπει να ελεγχθεί το είδος της δικαιοπραξίας, η φύση των πληροφοριών που ενδιαφέρουν στη συγκεκριμένη περίπτωση, καθώς και η σχέση μεταξύ των συμβαλλομένων.

*«Έτσι, δεν αποκλείεται να μην συντρέχει απάτη δια παραλείψεως, επειδή δεν υφίσταται αντιστοίχως δικαίωμα προς ενημέρωσιν, ήτοι επειδή ο αντισυμβαλλόμενος του πλανηθέντος έχει – αντιστρόφως- δικαίωμα στη σιωπή».*⁵⁶ Στη δεδομένη περίπτωση, δηλαδή, η απόκρυψη ή η αποσιώπηση ή η ατελής ανακοίνωση εκ μέρους του συναλλασσομένου, κατατείνει στην προστασία των εννόμων αγαθών του που είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την προσωπικότητα του και – συνήθως – δεν σχετίζονται με την υπό κατάρτιση δικαιοπραξία.⁵⁷ Παραδείγματος χάριν, δεν στοιχειοθετείται απάτη όταν ο αγοραστής ενός κινητού πράγματος δεν αποκαλύπτει στον πωλητή το ποινικό του μητρώο, διότι αυτή η πληροφορία είναι μη κρίσιμη για το είδος της δικαιοπραξίας που διαπραγματεύεται. Αντίθετα, αν η σύμβαση που βρίσκεται υπό διαπραγμάτευση είναι σύμβαση εργασίας σε εταιρεία ιδιωτικής ασφάλειας και φύλαξης (εταιρεία security), τότε ο ενδιαφερόμενος οφείλει να παράσχει αυτή την πληροφορία, αφού είναι αμέσως συνδεδεμένη με τη θέση εργασίας που διεκδικεί.

Μάλιστα, μερίδα της θεωρίας αποδέχεται μία άποψη που έχει ήδη εκφρασθεί στο εξωτερικό, και ιδίως στη γερμανική βιβλιογραφία, που υποστηρίζει ότι το υποκείμενο έχει πέρα από το δικαίωμα στη σιωπή και ένα ακόμα πιο «ακραίο» δικαίωμα, το δικαίωμα στο ψεύδος. Το δικαίωμα αυτό αξιοποιείται, κυρίως, σε περιπτώσεις όπου η ζητούμενη ενημέρωση είναι καταφανώς μη κρίσιμη για την εν λόγω περίπτωση, ενώ ενδέχεται να αποτελεί βάση για διακριτική μεταχείριση του υποκειμένου. Για παράδειγμα, η ψευδής απάντηση μίας υπονήφιας εργαζομένης στο ερώτημα αν είναι έγκυος ή όχι –ειδικά αν παρατηρεί ότι ο εργοδότης βασίζει αδικαιολόγητα σ' αυτή την απάντηση την απόφασή του για την πλήρωση της θέσης –δεν τον εξαπατά.⁵⁸ Σημειωτέον δε, ότι στη συγκεκριμένη

⁵⁶ Χριστοδούλου Κ. (2016), § 7, σελ. 223.

⁵⁷ Όπως παρατηρεί ο Χριστοδούλου, ό.π., το δικαίωμα στην σιωπή συνδέεται και με το δικαίωμα του σιωπόντος στην άγνοια, ιδίως αναφορικά με γενετικές προδιαθέσεις ή παθήσεις, όχι εύκολα διαγνώσιμες. Κατ' αυτόν τον τρόπο, δεν μπορεί να επιβληθεί σε κάποιον το καθήκον να γνωστοποιήσει περαιτέρω σε τρίτους κάτι που θα εδικαιούτο, ούτως ή άλλως, να αγνοεί ακόμη και ο ίδιος.

⁵⁸ Βλέπε Λαδά Π. (2009), τ. II, § 41, σελ. 408· Χριστοδούλου Κ. (2016), ό.π., § 7, σελ. 223-224· Ζερδελέ Δ. (2015), *Εργατικό Δίκαιο - Ατομικές εργασιακές σχέσεις*.

περίπτωση το δικαίωμα στην σιωπή δεν επαρκεί προς προστασία της υποψήφιας υπαλλήλου, αφού αν αρνείτο να απαντήσει, αυτή η άρνηση πιθανόν να ερμηνευόταν ως κατάφαση και να οδηγούσε σε άρνηση πρόσληψης.^{59 60}

Όπως ορθώς παρατηρεί ο Χριστοδούλου, καταλύτη για την σχετική συζήτηση στις μέρες μας αποτελεί όχι τόσο το αμφισβητούμενης βασιμότητας αξίωμα «έξεστι τοις συναλλασσομένοις περιγράφειν αλλήλους»⁶¹, όσο η αναγνώριση του δικαιώματος του κάθε συμβαλλομένου στον γενικότερο πληροφοριακό του αυτοκαθορισμό και δη στο απόρρητο των προσωπικών του δεδομένων (Σ 9Α και ν. 2472/1997).⁶²

II. Η παραπλάνηση να είναι δόλια

1. Εννοιολογικά στοιχεία του δόλου

Το γράμμα της διάταξης της ΑΚ 147 δεν κάνει κάποια ρητή αναφορά στο βαθμό της υπαιτιότητας του εξαπατώντος. Όμως, η κρατούσα γνώμη σε θεωρία⁶³ και νομολογία⁶⁴ υποστηρίζει ότι ο δόλος αποτελεί θεμελιώδες και αναπόσπαστο στοιχείο της απάτης και εντάσσεται στο πραγματικό της. Συνεπώς, και σύμφωνα πάντα με την ίδια άποψη, αμέλεια –ακόμα και βαρεία- του προσώπου που μετέρχεται την απάτη, δεν επαρκεί.⁶⁵

⁵⁹ Έτσι ο Ζερδελής Δ. (2015) **Εργατικό Δίκαιο - Ατομικές εργασιακές σχέσεις**. Ο ίδιος αναφέρει, επίσης, ότι τέτοιου είδους ερωτήματα είναι ανεπίτρεπτα όχι μόνο επειδή κινούνται στη σφαίρα του απορρήτου και παραβιάζουν την αρχή της ίσης μεταχείρισης, αλλά και επειδή ο ίδιος ο νόμος (εν προκειμένω ο ν. 3488/2006) δεν επιτρέπει στον εργοδότη να αρνηθεί την πρόσληψη λόγω εγκυμοσύνης.

⁶⁰ Με το «δικαίωμα στο ψεύδος» φαίνεται να διαφωνεί ο *Καράσης Μ.*, ΧρΙΔ 2005, 772, ο οποίος αναφέρει ότι αν ο συναλλασσόμενος δεν επιθυμεί να απαντήσει με πληρότητα και ειλικρίνεια, θα πρέπει να αρνηθεί να απαντήσει· κι αυτό, διότι, η παροχή ψευδών πληροφοριών συνιστά πάντοτε παράνομη συμπεριφορά –σε αντίθεση με τη σχετική υποχρέωση διαφώτισης. Συνεπώς, η υποχρέωση διαφώτισης υπάρχει υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις, η υποχρέωση αληθείας, όμως, υφίσταται εν πάση περιπτώσει και είναι απόλυτη. Αντίστοιχη άποψη φαίνεται να υποστηρίζει και ο *Κουμάντος*, βλ. *Καράση*, ό.π., παραπομπές υπ' αριθμ. 40 και 41. Ο *Βαλτούδης Αν.*, ΧρΙΔ Ε/2005, 689, παραπομπή υπ' αριθμ. 18, φαίνεται να αποδέχεται το δικαίωμα στο ψεύδος μόνο, όμως, κατ' εξαίρεση και αναφορικά με τη σχέση εργοδότη και εργαζομένου (ή υποψηφίου εργαζομένου).

⁶¹ Το αξίωμα αυτό αποτελεί κατάλοιπο του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου και βάσει αυτού δεν αποκλείονταν οι συναλλασσόμενοι να μην είναι απολύτως ειλικρινείς μεταξύ τους, ή ακόμα περισσότερο να μηχανεύονται τρόπους προκειμένου να επηρεάσουν τον αντισυμβαλλόμενο τους. Το εν λόγω αξίωμα αποτυπώνεται ήδη στα λατινικά κείμενα που αφορούν το ιδιωτικό δίκαιο, ως «*jus civile vigilantibus est*», ήτοι «το αστικό δίκαιο είναι γραμμένο για όσους είναι σε επαγρύπνηση» ή «*caveat emptor*», δηλαδή «ας προσέξει ο αγοραστής».

⁶² Χριστοδούλου Κ. (2016), § 7, σελ. 224.

⁶³ *Ασπρογέρακος – Γρίβας Κ.* (1981), § 76, σελ. 320· *Γαζής Αν.* (1973), § 17, σελ. 80· *Γεωργιάδης Απ.* (2007), **Γενικές Αρχές**, § 39, σ.408· *Σημαντήρας Κ.* (1973), § 41, σελ. 423· *Φίλιος Π.* (2011), § 135· *Χριστοδούλου Κ.* σε *Γεωργιάδης Απ. – Σταθόπουλος Μ.* (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**, τ. ΙΒ, άρθρο 147, σελ. 321· *Καράκωστας Ιωάν.* (2005), τ. ΙΙ, άρθρο 147, σελ.122· *Λαδάς Π.* (2009), τ. ΙΙ, § 41, σελ.412· *Μπαλής Γ.* (1961), **Γενικαί Αρχαί του Αστικού Δικαίου**, § 48, σελ. 145-146· *Σημαντήρας Κ.* (1973), § 71, σελ. 408-409· *Κλαβανίδου Δ.* σε *Παπαστερίου Δ. – Κλαβανίδου Δ.* (2008), § 55, σελ. 404· *Παντελίδου Κ.* (2016), § 11, σελ. 479· *Τριάντος Ν.* (2011), σελ. 100-101.

⁶⁴ Ενδεικτικά, ΑΠ 481/2012, ΑΠ 1557/2010, ΑΠ 1246/2010, ΑΠ 1225/2010, ΑΠ 463/2010, ΑΠ 325/2009, ΑΠ 1783/2007 ΝΟΜΟΣ.

⁶⁵ Ενδεικτικά, ΕφΠατρ 1117/1997 ΑχΝ 1998, 347· ΑΠ 895/2011, ΠΠρΚαλ 147/2001 ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.

Κατά τα ανωτέρω, ο εξαπατήσας πρέπει να είχε πρόθεση να παραπλανήσει τον δηλούντα, έχοντας γνώση του ψευδούς χαρακτήρα των γεγονότων που του παρουσίασε ως αληθή ή της υποχρέωσής του –όπως αυτή αναφέρθηκε ανωτέρω- να ανακοινώσει τα περιστατικά, τα οποία τελικώς απέκρυψε, παραποίησε ή ανακοίνωσε ατελώς.

Σε σχέση με το μέτρο του δόλου, μεμονωμένες δικαστικές αποφάσεις αλλά και μερίδα της θεωρίας, δέχονται ότι πρέπει να υπάρχει στον εξαπατώντα δόλος α' βαθμού, δηλαδή -κατά την «καθαρότερη», αυτή, μορφή του δόλου- να πράττει αποσκοπώντας ακριβώς στην πραγμάτωση της απάτης.⁶⁶ Παρ' όλα αυτά, κατά την ορθότερη και επικρατούσα άποψη σε νομολογία και θεωρία, ο δόλος του μετελθόντος την απάτη μπορεί να είναι οποιουδήποτε μέτρου, ήτοι α' βαθμού, β' βαθμού⁶⁷, ακόμα και ενδεχόμενος.^{68 69}

Σε αντίθεση με την απάτη του ΑΚ, στο ποινικό δίκαιο, λόγω της φύσεως της απάτης ως εγκλήματος υπερχειλούς υποκειμενικής υποστάσεως, *ως προς την ψευδή παράσταση του δράστη απαιτείται δόλος β' βαθμού· ως προς τα λοιπά στοιχεία της αντικειμενικής της υποστάσεως, ιδίως τον αιτιώδη σύνδεσμο προς το ζημιογόνο αποτέλεσμα, αρκεί και ο ενδεχόμενος δόλος. Είναι προφανές ότι δεν παρίσταται λόγος να είναι εξίσου αυστηροί οι όροι της κατάφασης της αστικής κατ' ΑΚ απάτης. Εδώ στόχος του νομοθέτη δεν είναι η αποδοκιμασία του προσώπου του δράστη και η ως εκ τούτου εξεύρεση στοιχείων έντονου καταλογισμού της πράξης του στο πρόσωπό του, αλλά μόνον η αποκατάσταση της στρεβλωθείσης δικαιοπρακτικής αποφάσεως του θύματος ενόψει των προσδοκιών του αντισυμβαλλομένου του. Μια τέτοια λοιπόν αποκατάσταση της στρεβλώσεως θα μπορούσε να υπαγορεύεται από το γεγονός ότι ο αντισυμβαλλόμενος του πλανηθέντος θεωρούσε μια τέτοια στρέβλωση (παραπλάνηση) ως πιθανή και την αποδεχόταν κιόλας, δηλαδή (ακόμη και) το γεγονός ότι ο αντισυμβαλλόμενος του πλανηθέντος είχε ενδεχόμενο δόλο ως προς την πλάνη του θύματος.*⁷⁰

Αναφορικά με το αντικείμενο που θα πρέπει να καλύπτει ο δόλος του μετερχόμενου την απάτη, υπάρχει άλλη μία διαφοροποίηση της αστικής απάτης από την ποινική. Σε αντίθεση με την απάτη του Ποινικού Κώδικα (ΠΚ 386), που αποτελεί έγκλημα υπερχειλούς υποκειμενικής υπόστασης και ενέχει τον σκοπό της κτήσης παράνομου περιουσιακού οφέλους από τον εξαπατώντα, η αστική απάτη δεν προϋποθέτει τον σκοπό αυτό. Ο δόλος στην απάτη του Αστικού Κώδικα, όπως αυτή περιγράφεται στη διάταξη της

⁶⁶ Παπαντωνίου Ν. (1983), § 71, σελ. 408 «επί σκοπώ». Νομολογιακά: ΑΠ 249/1976, ΝοΒ 1976, 785 · ΑΠ 699/1983 ΝοΒ 1984, 80· ΕφΛαρ 565/2000 ΕλλΔνη 2002,793.

⁶⁷ Δηλαδή ο εξαπατών προβλέπει την παραπλάνηση ως βέβαιη και αναγκαία συνέπεια της πράξης του, εντούτοις πράττει. Εξ ου συνάγεται κατά λογική αναγκαιότητα ότι αποδέχεται αυτήν.

⁶⁸ Κατά τον Μπαλή Γ. (1961) **Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου**, § 48, σελ.145 «*απάτην αποτελεί πάσα εκ προθέσεως συμπεριφορά [...] Τοιαύτη συμπεριφορά αποτελεί απάτην, και αν ακόμα περιέχει ενδεχόμενον δόλον (dolus eventualis), αν δηλαδή ο απατών γνωρίζει ότι ενδέχεται η συμπεριφορά του να προκαλέση την πλάνην και την δήλωσιν της βουλήσεως του απατηθέντος, ήτις όμως πλάνη και δήλωσις περιλαμβάνονται εν τη βουλήσει του καθ'ην περίπτωσιν ήθελον επέλθει.*»

⁶⁹ Ενδεχόμενο δόλο υποδηλώνουν και οι επιπόλαιες διαβεβαιώσεις για την ύπαρξη αβέβαιων γεγονότων.

⁷⁰ Χριστοδούλου Κ. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**, τ. ΙΒ, άρθρο 147, σελ. 322.

ΑΚ 147, θα πρέπει να κατατείνει προς τη διατύπωση συγκεκριμένης δήλωσης βούλησης από τον απατηθέντα.⁷¹ Επιπλέον, δεν απαιτείται να υπάρχει πρόθεση για αποκόμιση περιουσιακού οφέλους εκ μέρους τρίτου προσώπου, αλλά ούτε και να προκληθεί ζημία και βλάβη της περιουσίας του προσώπου προς το οποίο απευθύνεται η παραπλανητική συμπεριφορά.⁷² Τα ως άνω δικαιολογούνται αφού στη συγκεκριμένη διάταξη του Αστικού Κώδικα κρίσιμη είναι η προστασία της δικαιοπρακτικής ελευθερίας και όχι η προστασία της περιουσίας του εξαπατηθέντος.⁷³

Τα κίνητρα τα οποία ώθησαν τον εξαπατώντα στο να προβεί σε αυτού του είδους την συμπεριφορά, δεν ενδιαφέρουν. Η συνδρομή ή όχι του στοιχείου του δόλου είναι ανεξάρτητη από τα θεμιτά ή αθέμιτα κίνητρα που υπαγορεύουν τη συγκεκριμένη συμπεριφορά. Σύμφωνα με παράδειγμα της γερμανικής θεωρίας, όταν ένας πωλητής μετέρχεται απατηλή συμπεριφορά με στόχο, όχι την επίτευξη μεγαλύτερου κέρδους, αλλά την άρση δυσαρέσκειας του αγοραστή από προηγούμενη συναλλαγή προκειμένου να τον διατηρήσει ως πελάτη, υπάρχει δόλος.⁷⁴

Υπάρχει αμφισβήτηση αναφορικά με το τί θα πρέπει να καλύπτει ο δόλος στο πλαίσιο της «αλυσίδας της απάτης». Κατά μία άποψη, της οποίας κύριος εκπρόσωπος είναι ο Σταθόπουλος⁷⁵, ο δόλος θα πρέπει να καλύπτει όλα τα πραγματικά περιστατικά που αποτελούν στοιχεία του πραγματικού του κανόνα δικαίου, ο οποίος προβλέπει την ευθύνη για δόλια πράξη, επομένως, και την ζημία που προέκυψε εξαιτίας της τελευταίας. Σχηματικά, κατά την άποψη αυτή, θα πρέπει να συντρέχουν τα εξής: **πρώτον**, γνώση της πραγματικής κατάστασης ή της υποχρέωσης προς ενημέρωση· **δεύτερον**, συνείδηση της επιρροής της συμπεριφοράς του στη διαμόρφωση της δικαιοπρακτικής βούλησης του άλλου προσώπου· **τρίτον**, βούληση του εξαπατώντος να προβεί το πρόσωπο που βρίσκεται ενώπιόν του σε δήλωση βούλησης συγκεκριμένου περιεχομένου.⁷⁶

Όσον αφορά το γνωστικό μέρος, ισχύουν όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω. Το πρόσωπο που μετέρχεται την απάτη θα πρέπει να γνωρίζει είτε την αναλήθεια των περιστατικών τα οποία παρουσιάζει ως αληθινά, είτε την υποχρέωσή του προς διαφώτιση του άλλου προσώπου. Στην περίπτωση του ενδεχόμενου δόλου, αυτός υπάρχει και όταν παρέχονται πληροφορίες που ο μετερχόμενος την απάτη πιθανολογεί ότι είναι αναληθείς. Σε κάθε

⁷¹ Γεωργιάδης Απ. (2007), **Γενικές Αρχές**, § 39, σελ. 408· Παπαντωνίου Ν. (1983), § 71, σελ. 408.

⁷² Βλέπε Μπαλή Γ. (1961) **Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου**, § 48, σελ. 146· Σημαντήρα Κ. (1973), § 41, σελ. 423.

⁷³ Σημαντήρας Κ. (1973), ό.π.

⁷⁴ Ο Τσατάλας Χ.-Ν. (2012), σελ. 65, αναφέρει το παράδειγμα αυτό του Soergel – Hefemehl.

⁷⁵ Αντίστοιχη άποψη φαίνεται να υποστηρίζει και ο Γεωργιάδης (1999), **Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος**, § 23, σελ. 241-242.

⁷⁶ Ο Σταθόπουλος Μ. (2004), § 6, σελ. 276, αναφέρει πως το γνωστικό στοιχείο δεν είναι απαραίτητο να περιλαμβάνει κάθε λεπτομέρεια σχετική με την παράνομη ενέργεια, ενώ η συνείδηση της επιρροής και το βουλητικό στοιχείο δεν απαιτείται να καλύπτουν κάθε λεπτομέρεια αναφορικά με το παράνομο και οποιοδήποτε περαιτέρω αποτέλεσμα. Όμως, σε κάθε περίπτωση, το γνωστικό στοιχείο του δόλου θα πρέπει να καλύπτει τον πυρήνα της παράνομης ενέργειας, ενώ η πρόβλεψη και η αποδοχή θα πρέπει να καλύπτουν τα ουσιώδη στοιχεία του παράνομου αποτελέσματος, μεταξύ των οποίων και η ζημία.

περίπτωση, η γνώση ή η πιθανολόγηση της αναλήθειας δεν μπορεί να εξομοιωθεί με την άγνοια από αμέλεια, βαριά ή ελαφρά.

Το γνωστικό στοιχείο δεν επαρκεί από μόνο του προκειμένου να στοιχειοθετηθεί ο δόλος. Απαιτείται ο εξαπατών να έχει συνείδηση της επιρροής που ασκεί στη διαμόρφωση της δικαιοπρακτικής βούλησης του προσώπου που βρίσκεται ενώπιόν του. Πρέπει, δηλαδή, ο εξαπατών να έχει επίγνωση ότι ο εξαπατηθείς θα προβεί κατά πάσα πιθανότητα σε δήλωση βουλήσεως σύμφωνη με το περιεχόμενο των παραστάσεων που παρουσίασε ο πρώτος.

Τέλος, αναφορικά με το βουλευτικό στοιχείο, χρειάζεται ο δόλος να κατατείνει προς τη διατύπωση ορισμένης δήλωσης βούλησης εκ μέρους του εξαπατηθέντος. Εάν συντρέχει ενδεχόμενος δόλος, τότε το βουλευτικό στοιχείο έχει να κάνει με βούληση που θεωρεί αποδεκτό το ενδεχόμενο της διατύπωσης της συγκεκριμένης δήλωσης βούλησης από τον εξαπατηθέντα.

Σύμφωνα με την αντίθετη άποψη, ο δόλος του μετερχόμενου την απάτη δεν είναι αναγκαίο να καλύπτει όλα τα στοιχεία του πραγματικού του κανόνα δικαίου, όπως συμβαίνει στο ποινικό δίκαιο. Στο αστικό δίκαιο η υπαιτιότητα πρέπει να καλύπτει μόνο τα περιστατικά που στοιχειοθετούν το παράνομο αποτέλεσμα, δεδομένου ότι διαφορετικά είναι τα προστατευτέα αγαθά στο αστικό και στο ποινικό δίκαιο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, στο πλαίσιο της απάτης της ΑΚ 147, *ο δόλος του εξαπατώντος δεν είναι ανάγκη να βαίνει πέραν της (γνώσεως της) ανακρίβειας των παραστάσεων που προκαλούνται από την συμπεριφορά του.*⁷⁷ Επομένως, και σύμφωνα με την ως άνω γνώμη, δεν απαιτείται να συντρέχει ως προς όλα τα στοιχεία της αιτιακής αλύσου της απάτης το ίδιο μέτρο υπαιτιότητας του αντισυμβαλλομένου του πλανηθέντος. Κάποια στοιχεία ενδέχεται να τα γνωρίζει ενώ άλλα, όπως για παράδειγμα τα παραπλανητικά αποτελέσματα, μπορεί απλώς να τα αγνοεί από ελαφρά του αμέλεια.

2. Ειδικότερα το ζήτημα του καταλογισμού

Για να γίνει και προσωπικός, υποκειμενικός καταλογισμός σε βάρος ενός προσώπου, εκτός από την υπαιτιότητα – και ειδικότερα, τον δόλο, όπως αναπτύχθηκε παραπάνω – χρειάζεται και ένα άλλο στοιχείο, αυτό της ικανότητας προς καταλογισμό. Η ικανότητα προς καταλογισμό έχει να κάνει με την ικανότητα που έχει ένας υγιής και ώριμος άνθρωπος συνίσταται στην δυνατότητα κατανόησης εκ μέρους του ότι η συμπεριφορά του είναι σύννομη ή παράνομη, δίκαιη ή άδικη, καλή ή κακή.

⁷⁷ Χριστοδούλου Κ. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**, τ.ΙΒ, άρθρο 147, σελ. 323.

Η πάγια θέση της θεωρίας⁷⁸ και της νομολογίας⁷⁹ θέτει στη βάση των επιχειρημάτων της ότι η διάταξη του ΑΚ 147 αντιμετωπίζει την απάτη ως λόγο διατάραξης της πραγματικής βούλησης του ατόμου και άρα ως λόγο ακύρωσης της δικαιοπραξίας.⁸⁰ Βάσει του σκοπού αυτού, στον πυρήνα της ρύθμισης βρίσκεται ο εξαπατηθείς και όχι ο εξαπατήσας. Γι' αυτόν τον λόγο, η κρατούσα αυτή άποψη δέχεται πως δεν απαιτείται ο μετερχόμενος την απάτη να είναι και ικανός προς καταλογισμό.

Δεύτερη άποψη⁸¹, που βρίσκεται σε συνάφεια με την πρώτη, υποστηρίζει πως η ικανότητα προς καταλογισμό δεν είναι αναγκαία για την ακύρωση της δικαιοπραξίας λόγω απάτης, είναι όμως απολύτως αναγκαία για την ευθύνη προς αποζημίωση του εξαπατηθέντος, σύμφωνα με την ΑΚ 149. Κατά την άποψη αυτή, ο απαιτούμενος δόλος στο πλαίσιο της ΑΚ 147 αποτελεί προϋπόθεση ακύρωσης της δικαιοπραξίας λόγω ελαττώματος. Προστατευτέα, εν τω προκειμένω, κρίνεται η δικαιοπρακτική αυτοδιάθεση του προσώπου. Εξ ου και ο δόλος δεν ταυτίζεται με τον βαθμό πταισματος προς θεμελίωση ευθύνης, γι' αυτό και δεν απαιτείται η ικανότητα προς καταλογισμό του εξαπατώντος. Αναφορικά, όμως, με την ΑΚ 149 που σχετίζεται με τη θεμελίωση νόμιμου λόγου ευθύνης προς αποζημίωση του απατηθέντος, η ύπαρξη της ικανότητας προς καταλογισμό -ως ικανότητας αντίληψης του αδίκου και συμμόρφωσης προς την αντίληψη αυτή- θεωρείται αναγκαία.⁸²

Επί του ζητήματος έχει διατυπωθεί και η γνώμη⁸³ ότι αν εξαπατών είναι ανίκανος προς καταλογισμό, τότε δεν αποκλείεται η ακύρωση, αλλά βάση αυτής μπορεί να είναι

⁷⁸ Ενδεικτικά, Μπαλής Γ. (1961) **Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου**, § 48, σελ. 146· Μπόσδας Δ., ΕΕΝ 1949, 547-548· Τούσης Αν. (1978), § 80, σελ.442.

⁷⁹ Ενδεικτικά, ΑΠ 957/2009· ΑΠ 1783/2007· ΑΠ 898/2000· ΕφΑθ 5829/2003· ΜΠρΘεσ 5337/2002.

⁸⁰ Ο Χριστοδούλου Κ. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (2016) **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**, τ. ΙΒ, άρθρο 147, σελ. 312 εκθέτει την άποψή του, σύμφωνα με την οποία, η διατύπωση πως ο λόγος ακύρωσης της δικαιοπραξίας έγκειται αποκλειστικά στο ελάττωμα της βούλησης του συναλλασσομένου, δεν είναι πλήρης. Αυτό προκύπτει συγκρίνοντας, επί παραδείγματι, τα δικαιώματα που διαθέτει ο πλανηθείς σε σχέση με εκείνα που διαθέτει ο απατηθείς. Ο απατηθείς αντιμετωπίζεται ευνοϊκότερα όχι μόνο από τον μέσο συμβαλλόμενο, αλλά και από τον πλανηθέντα, του οποίου η δικαιοπρακτική αυτοδιάθεση έχει πράγματι προσβληθεί. Αυτό είναι εμφανές, διότι, ο απατηθείς σε περίπτωση ασύγγνωστης ή επουσιώδους πλάνης προστατεύεται, ενώ ο πλανηθείς δεν μπορεί να προβεί αντιστοίχως σε ακύρωση της δικαιοπραξίας. Επιπλέον, όχι μόνο ο εξαπατήσας αλλά και ο απατηθείς έχει δικαίωμα να αποδεχθεί τη δικαιοπραξία (ΑΚ 149 εδ. β'), ενώ στην περίπτωση της πλάνης δικαίωμα αποδοχής έχει μόνο ο αντισυμβαλλόμενος του πλανηθέντος. Εκ των ανωτέρω προκύπτει, κατά τον Χριστοδούλου, πως ο λόγος ακύρωσης στη συγκεκριμένη περίπτωση δε συνίσταται μόνο στο ελάττωμα της βούλησης του δηλούντος. Αντιθέτως, η ευνοϊκότερη αντιμετώπιση του απατηθέντος ισοφαρίζεται από τον δόλο του αντισυμβαλλομένου του.

⁸¹ Γεωργιάδης Απ. (2007), **Γενικές Αρχές**, § 39, σελ.412· Χριστακάκου - Φωτιάδη Κ., ΧρΙΔ Ι/2010, 180· Καρακατσάνης Ιωάν. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (1978), **Αστικός Κώδικς**, τ. Ι, άρθρο 147, σελ.224· Ασπρογέρακας – Γρίβας Κ. (1981), § 76, σελ. 320.

⁸² Χριστακάκου - Φωτιάδη Κ., ΧρΙΔ Ι/2010, 180.

⁸³ Σημαντήρας Κ. (1973), § 41, σελ. 423, όπου η ίδια η διατύπωση οδηγεί στο συμπέρασμα της αλληλένδετης σχέσης ικανότητας προς καταλογισμό και δόλου: «Αν ο μετερχόμενος την απάτην είναι πρόσωπον ακαταλόγιστον (ανίκανον δόλου), χωρεί ενδεχομένως ακύρωσις λόγω πλάνης». Αντίστοιχη άποψη εκφράζει και ο Χριστοδούλου Κ. (2016), § 7, σελ. 245-246, όπου διακρίνει ανάλογα με το αν την απάτη μετέρχεται ο αντισυμβαλλόμενος ή τρίτος. Στην πρώτη περίπτωση, αν η απάτη δεν μπορεί να καταλογιστεί στον αντισυμβαλλόμενο, δεν μπορεί να υπάρξει ακύρωση της δικαιοπραξίας λόγω απάτης. Στην περίπτωση που πρόκειται για τρίτο, τότε ο καταλογισμός θα ενδιαφέρει όσον αφορά τον αντισυμβαλλόμενο (ΑΚ 147 εδ. β').

μόνο η πλάνη, και όχι η απάτη. Αυτή η άποψη, δια του τρόπου που διατυπώνεται, φαίνεται να υποστηρίζει ότι για την ύπαρξη του δόλου, ως βασικού στοιχείου του πραγματικού της απάτης, απαιτείται ικανότητα για καταλογισμό στο πρόσωπο που εξαπατά.

Άλλη άποψη⁸⁴ αναφέρει πως ο μετερχόμενος την απάτη θα πρέπει τουλάχιστον να ενεργεί με διάκριση, δηλαδή με συνείδηση ότι λόγω της συμπεριφοράς του, ο συναλλασσόμενος θα προβεί σε δήλωση βουλήσεως στην οποία δεν θα προέβαινε, αν δεν μεσολαβούσε η απάτη. Σύμφωνα με την ίδια γνώμη, δεν δικαιολογείται η χρήση του όρου «δόλος» ως πραγματικού στοιχείου της απάτης, χωρίς τη συνδρομή οποιουδήποτε υποκειμενικού στοιχείου, καθώς θεωρείται αντιφατικό να γίνεται συζήτηση για τον «δόλο» ενός προσώπου που δεν έχει πρόθεση να εξαπατήσει και πολύ περισσότερο, μπορεί για παράδειγμα να στερείται της χρήσης του λογικού. Όταν ο εξαπατών είναι ανίκανος για αδικοπραξία, δεν έχει δηλαδή ικανότητα προς καταλογισμό, συνήθως θα είναι και ανίκανος για δικαιοπραξία, οπότε η δικαιοπραξία θα είναι εξαρχής άκυρη κατ' ΑΚ 130 και δεν θα υφίσταται λόγος να ακυρωθεί αυτή βάσει των διατάξεων για την απάτη.

Τέλος, έχει εκφρασθεί και η άποψη⁸⁵ που θεωρεί ότι για τη στοιχειοθέτηση απάτης, επαρκεί να υπάρχει ικανότητα για δόλια εξαπάτηση, και όχι απαραίτητα ικανότητα για καταλογισμό, αφού στη συγκεκριμένη περίπτωση το βάρος τίθεται στην ακύρωση λόγω αθέμιτου επηρεασμού της δικαιοπρακτικής βούλησης του αντισυμβαλλομένου.

Πράγματι, ίσως το στοιχείο του καταλογισμού να είναι απαραίτητο για να ελεγχθεί αν στοιχειοθετείται ή όχι απάτη. Στο πλαίσιο της απάτης, η συμπεριφορά του εξαπατώντος πρέπει να είναι υπαίτια και δη δόλια. Η υπαιτιότητα δε, ορίζεται ως η επιλήψιμη ψυχική στάση του προσώπου απέναντι στην παράνομη εξωτερική συμπεριφορά του ενόψει και του προβλεπομένου ή δυνάμενου να προβλεφθεί, αποδοκιμαζόμενου από το δίκαιο, αποτελέσματός της.⁸⁶ Εφόσον, λοιπόν, η υπαιτιότητα συνδέεται άρρηκτα με τον ψυχικό δεσμό ενός προσώπου με την πράξη του, μόνο όταν αυτός ο ψυχικός δεσμός υφίσταται, θα μπορέσει δικαιολογημένα να αποδοθεί στο πρόσωπο η μομφή, ο ψόγος σε βάρος του, από την έννομη τάξη. Κατά συνέπεια, κρίσιμο στοιχείο για την ύπαρξη υπαιτιότητας αποτελεί η αποδοκιμασία του προσώπου του δράστη και όχι απλώς της πράξης του. Μάλιστα, η ικανότητα προς καταλογισμό, βάσει λογικής, προηγείται από την υπαιτιότητα. Πριν

Ο καταλογισμός του τρίτου ενδιαφέρει μόνο σε σχέση με το μέτρο ευθύνης του έναντι των μερών, και όχι αυτών μεταξύ τους.

⁸⁴ Παπαντωνίου Ν. (1983), § 71, σελ. 409-410. Ο Παπαντωνίου στηρίζει την άποψή του και σε παραβολές Γερμανών θεωρητικών, βλέπε Soergel-Hefermehl, Staudinger – Dölcher. *Λαδάς Π.* (2009), τ. II, § 41, σελ.412. Ο *Λαδάς* αναλύει διεξοδικότερα την άποψή του επί του ζητήματος και αναφέρει: «*Η σημασία της ικανότητας προς καταλογισμό εντοπίζεται στην αδικοπρακτική ευθύνη και όχι στην ευθύνη από δικαιοπραξία: για το λόγο αυτόν, άλλωστε, ο Αστικός Κώδικας έχει εντάξει τις διατάξεις για τον καταλογισμό στο κεφάλαιο περί αδικοπραξιών. Και τούτο διότι ο καταλογισμός «δικαιοπρακτικής ευθύνης» προϋποθέτει έγκυρη δικαιοπραξία και συνεπώς δικαιοπρακτική ικανότητα. Η έλλειψη δικαιοπρακτικής ικανότητας υπερακοντίζει τον καταλογισμό, αφού η δικαιοπραξία θα είναι άκυρη και όχι ακυρώσιμη κατά τις περί απάτης διατάξεις.*»

⁸⁵ *Καράσης Μ.* (1996), σελ. 107.

⁸⁶ *Σταθόπουλος Μ.* (2004), § 6, σελ. 104.

ελεγχθεί το κατά πόσον κάποιος ήταν υπαίτιος ή όχι για την ενέργειά του, θα πρέπει να εξετασθεί το κατά πόσον ήταν ικανός προς καταλογισμό, δηλαδή αν είχε την ωριμότητα και την υγεία που επιτρέπει την αποδοκιμασία του από την έννομη τάξη.⁸⁷ Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η ύπαρξη του δόλου, ως εννοιολογικού στοιχείου της απάτης, είναι συνυφασμένη με την ικανότητα για καταλογισμό του προσώπου που τη μετέρχεται. Αυτό ισχύει σε κάθε περίπτωση, και όχι μόνο στο πλαίσιο της ΑΚ 149, όπως υποστηρίζει η σχετικώς κρατούσα γνώμη, όπου αναμφίβολα βέβαια απαιτείται η ικανότητα προς καταλογισμό.

III. Να υπάρξει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παραπλάνησης και της δήλωσης βουλήσεως

Προκειμένου πράγματι να στοιχειοθετείται απάτη και να έχει τη δυνατότητα ο απατηθείς να προβεί στην ακύρωση της ελαττωματικής δικαιοπραξίας, θα πρέπει η δήλωση βουλήσεώς του να προκλήθηκε πράγματι λόγω της επίδρασης της απατηλής συμπεριφοράς του αντισυμβαλλομένου του. Αν, δηλαδή, η δικαιοπραξία καταρτίστηκε, χωρίς όμως να επενεργήσει θετικά ή αρνητικά στη δήλωση βουλήσεως η παραπλανητική συμπεριφορά του εξαπατώντος (π.χ. επειδή έγινε αντιληπτή η απόπειρα εξαπάτησης), τότε η δικαιοπραξία δεν είναι ακυρώσιμη λόγω απάτης.⁸⁸ Επιπλέον, προκειμένου να ακυρωθεί η δικαιοπραξία, θα πρέπει ο εξαπατηθείς να προέβη πράγματι στη δήλωση βούλησης και μάλιστα, η πλάνη του να ήταν ακόμα υπαρκτή κατά την εξωτερίκευση της δήλωσης ή της σύναψης της δικαιοπραξίας.

Η απατηλή συμπεριφορά δεν απαιτείται να είναι το μόνο αίτιο που οδήγησε τον συναλλασσόμενο στην έκφραση της συγκεκριμένης δήλωσης βουλήσεως. Πρέπει, όμως, μεταξύ όλων των επιρροών που τον οδήγησαν στη συγκεκριμένη δήλωση βουλήσεως, η παραπλανητική συμπεριφορά να ήταν το αποφασιστικό αίτιο.⁸⁹ Επιπλέον, δεν είναι απαραίτητο η πλάνη του δικαιοπρακτούντος να δημιουργήθηκε εξαρχής λόγω της συμπεριφοράς του εξαπατώντος. Αρκεί ο εξαπατών να προκάλεσε, να ενίσχυσε ή και απλώς να διατήρησε την πλάνη στην οποία ήδη βρισκόταν ο δηλών. Το επιχείρημα αυτό προκύπτει και από τον ορισμό που δίνεται στην απάτη από πληθώρα νομολογιακών αποφάσεων αλλά και από πολλούς θεωρητικούς.⁹⁰

⁸⁷ Σταθόπουλος Μ. (2004), ό.π., σελ.105· Χριστακάκου – Φωτιάδη Κ. (2008), § 2, σελ. 7 μ.π.π.

⁸⁸ Γιαννόπουλος Δ. (1948), τ. Ι, § 147, σελ. 413.

⁸⁹ Γεωργιάδης Απ. (2007), **Γενικές Αρχές**, § 39, σελ. 408-409· Καρακατσάνης Ιωάν. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλος Μ. (1978), **Αστικός Κώδιξ**, τ. Ι, άρθρο 147, σελ. 225-226· Λαδάς Π. (2009), τ. ΙΙ, § 41, σελ. 413· Παπαντωνίου Ν. (1983), § 71, σελ. 410· Κλαβανίδου Δ. σε Παπαστερίου Δ. – Κλαβανίδου Δ. (2008), § 55, σελ. 405· Ασπρογέρακας – Γρίβας Κ. (1981), § 76, σελ. 320-321. Ενδεικτικά, ΑΠ 342/1995, ΠΠρωτΠειρ 5050/2005, ΑΠ 391/1965· ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.

⁹⁰ Βλέπε σελίδα 3, αλλά και ενδεικτικά Μπαλή Γ. (1961) **Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου** § 48, σελ. 145· Παπαντωνίου Ν. (1983), § 71, σελ. 408· ΑΠ 898/2000, ΕφΑθ 1392/1997, ΑΠ 699/1983, ΠΠρωτΠειρ 1877/1996· ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.

Αν ο απατηθείς σκόπευε ούτως ή άλλως να προβεί σε δήλωση βουλήσεως με το ίδιο ακριβώς περιεχόμενο μ'αυτή που εξωτερίκευσε υπό την επίδραση της απάτης, τότε δεν έχει δικαίωμα ακύρωσης, αφού δεν πληρούνται η αιτιώδης συνάφεια. Αν όμως, θα προέβαινε σε δήλωση βουλήσεως η οποία θα απέκλινε, έστω και λίγο, απ'αυτή που πραγματοποίησε λόγω απάτης, και μάλιστα η απόκλιση αυτή θα έτεινε προς το ευνοϊκότερο για τον δηλούντα, τότε το δικαίωμα ακύρωσης εξακολουθεί να υπάρχει. Στην συγκεκριμένη περίπτωση εκδηλώνεται η διάκριση του προγενέστερου δικαίου μεταξύ *dolus causam dans* και *dolus incidens*. Στην πρώτη περίπτωση, αν δεν υπήρχε ο εν λόγω δόλος, η όλη δικαιοπραξία δεν θα καταρτιζόταν. Στην δεύτερη περίπτωση, αν δεν υπήρχε ο *dolus incidens*, δεν θα ματαιωνόταν η δικαιοπραξία αλλά θα είχε συναφθεί με καλύτερους για τον απατηθέντα όρους. Στην δεύτερη περίπτωση, και υπό το προϋσχύσαν δίκαιο, ο απατηθείς δεν μπορούσε να ζητήσει την ακύρωση της δικαιοπραξίας. Βάσει του ισχύοντος δικαίου, ναι μεν ο απατηθείς μπορεί να ζητήσει την ακύρωση της δικαιοπραξίας, με την επιφύλαξη, όμως, της εφαρμογής της ΑΚ 148.⁹¹

Προκειμένου να διαπιστωθεί αν η απάτη μπορούσε να οδηγήσει στη συγκεκριμένη δήλωση βουλήσεως, λαμβάνεται υπόψη, σύμφωνα με την κρατούσα γνώμη σε θεωρία και νομολογία, ο συγκεκριμένος δηλών, με τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που διαθέτει ως άνθρωπος. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, δηλαδή, το κριτήριο για την ύπαρξη ή μη του αιτιώδους συνδέσμου, ερευνάται υποκειμενικώς.⁹² Αντίθετος με την άποψη αυτή είναι ο *Καρακατσάνης*, ο οποίος υποστηρίζει πως η εξαπάτηση θα πρέπει να *ηδύνατο να παρακινήσει εν όψει των συγκεκριμένων συνθηκών τον μέσον συνετόν άνθρωπον του οικείου κοινωνικού τομέως εις την εξενεχθείσαν δήλωσιν βουλήσεως, ανάγοντας κατ'αυτόν τον τρόπο το κριτήριο της αιτιώδους συνάφειας σε αντικειμενικό*.⁹³

Κατά τον *Χριστοδούλου*, και σύμφωνα με τις θεωρίες για την αιτιώδη συνάφεια, η αιτιακή άλυσσος της απάτης πρέπει να χωριστεί σε δύο μέρη. Το πρώτο, περιλαμβάνει το τμήμα μεταξύ της ενέργειας του εξαπατώντος και της πλάνης του εξαπατηθέντος. Εκεί, εφαρμόζεται η επικρατούσα αρχή της πρόσφορης αιτιότητας. Η αξίωση για προσφορότητα της συμπεριφοράς του εξαπατώντος ώστε να οδηγήσει στην πλάνη του δηλούντος, ήτοι η προβλεψιμότητα πρόκλησης της τελευταίας, καλύπτεται από τον απαιτούμενο δόλο του εξαπατώντος. Στην περίπτωση αυτή ο εξαπατών όχι απλώς μπορούσε να προβλέψει, αλλά όντως προέβλεψε και αποδέχθηκε την πλάνη του αντισυμβαλλομένου του.

Το δεύτερο μέρος, περιλαμβάνει το τμήμα μεταξύ της πλάνης του προσώπου και της εξωτερίκευσης της δήλωσης βουλήσεώς του. Για να διαγνωσθεί η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ των δύο, δεν απαιτείται απαραίτητα η προβλεψιμότητα, δηλαδή η ικανότητα που

⁹¹ *Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ.*, ΕΕΝ 1946, 210.

⁹² *Λαδάς Π.* (2009), τ. II, § 41, σελ. 413· *Γεωργιάδης Απ.* (2007), *Γενικές Αρχές*, § 39, σελ.409· *Σημαντήρας Κ.* (1973), § 41, σελ. 424· *Τριάντος Ν.* (2011), σελ.101.

⁹³ *Καρακατσάνης Ιωάν.* σε *Γεωργιάδη Απ.* – *Σταθόπουλο Μ.* (1978), *Αστικός Κώδιξ*, τ. I, άρθρο 147, σελ. 227.

είχε η πλάνη βάσει της συνήθους πορείας των πραγμάτων να οδηγήσει στην ελαττωματική δήλωση. Αντίθετα, αρκεί και η θεωρία της *conditio sine qua non*, ήτοι η φυσική, λογική αιτιότητα.⁹⁴

⁹⁴ Έτσι Χριστοδούλου Κ. (2016), § 7, σελ. 254· Σημαντήρας Κ. (1973), § 41, σελ. 424· Ασπρογέρακας – Γρίβας Κ. (1981), σελ. 320. Επίσης, η ΑΠ 1718/2014 θεώρησε ότι αναφρετικός ισχυρισμός που υποστηρίζει ότι το δευτεροβάθμιο Δικαστήριο, αρκούμενο σε στοιχεία λιγότερα των απαιτούμενων για την εφαρμογή της αιτιώδους συνάφειας, και ιδιαιτέρως των αναγομένων στην αιτιώδη συνάφεια μεταξύ παραπλανήσεως και δηλώσεως βουλήσεως, τυγχάνει αβάσιμος.

§3. ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΑΠΑΤΗΣ

Εφόσον πληρούνται όλες οι προϋποθέσεις που αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο, τότε ο νόμος παρέχει στον εξαπατηθέντα δύο δυνατότητες. Κατ' αρχάς, ο απατηθείς δύναται να προβεί σε ακύρωση της δικαιοπραξίας. Πράγματι, βάσει της ΑΚ 147, η δήλωση βούλησης που εξωτερικεύθηκε λόγω απάτης, συνδέεται με την ακυρωσία. Αυτό σημαίνει πως ναι μεν η δήλωση παρουσιάζει μία παθολογία, όμως θα παραγάγει προσωρινά τα έννομα αποτελέσματά της μέχρι ο εξαπατηθείς να αξιοποιήσει – αν το επιθυμεί – το δικαίωμα ανατροπής της. Κατ' αυτόν τον τρόπο προστατεύεται και θωρακίζεται η ιδιωτική του αυτονομία. Δευτερευόντως, δύναται να αξιώσει αποζημίωση από τον εξαπατώντα, και να αποκαταστήσει, συνεπώς, την ζημία που υπέστη λόγω της αθέμιτης συμπεριφοράς του αντισυμβαλλομένου του.

I. Δικαίωμα Ακυρώσεως

Εφόσον συντρέχουν οι όροι που προαναφέρθηκαν στην προηγούμενη ενότητα, το Δικαστήριο οφείλει κατ' αρχήν, βάσει της ΑΚ 147, να κηρύξει άκυρη την δικαιοπραξία, κατόπιν αγωγής ακυρώσεως του απατηθέντος. Το δικαίωμα ακύρωσης γεννάται αυτοδικαίως εκ του νόμου και αποτελεί κατά την κρατούσα γνώμη αναγκαστικό δίκαιο⁹⁵, ενόψει του αντικειμένου της ΑΚ 147 και του σκοπού που εξυπηρετεί. Αυτό σημαίνει ότι η εφαρμογή της συγκεκριμένης διάταξης δεν μπορεί να αποκλειστεί με αντίθετη συμφωνία, καθώς αυτή θα είναι άκυρη και μη παραγωγική έννομων συνεπειών. Άλλο θέμα, βέβαια, αποτελεί, το αν ο φορέας του δικαιώματος ακύρωσης θα το ασκήσει ή όχι.

Το δικαίωμα ακυρώσεως είναι διαπλαστικό⁹⁶, δεδομένου ότι παρέχεται στον απατηθέντα η εξουσία να επιφέρει μονομερώς νομική μεταβολή στη σχέση, και μάλιστα μεταβολή η οποία συνίσταται στην κατάργησή της και στην ανατροπή των εννόμων αποτελεσμάτων της. Από τις διατάξεις των άρθρων ΑΚ 154⁹⁷ και ΑΚ 155⁹⁸ προκύπτει ότι προκειμένου να συντελεσθεί η ακύρωση, απαιτείται έκδοση δικαστικής απόφασης. Αυτό

⁹⁵ Βλέπε Χριστοδούλου Κ. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**, τ. ΙΒ, Εισαγωγικές Παρατηρήσεις στα άρθρα 140-157, σελ. 229. Ο συγγραφέας θεωρεί πως δεν πρέπει να αποκλεισθεί a priori η δυνατότητα των μερών να αποκλίνουν από τις ρυθμίσεις την απάτης, στην περίπτωση που η τελευταία δεν αποτελεί αδικοπραξία. Επί του ζητήματος, ιδέ κατωτέρω ενότητα ΙΙ. 1. γ) (αα).

⁹⁶ Γεωργιάδης Απ. (2007), **Γενικές Αρχές**, § 39, σελ. 419· Ανγούστιανάκης Μ. (2011), σελ. 85 και 151 επ.· Καρακατσάνης Ιωάν. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (1978), **Αστικός Κώδικς**, τ. Ι, άρθρα 154-155· Λαδάς Π. (2009), τ. ΙΙ, § 48, σελ. 641· Σημαντήρας Κ. (1973), § 47, σελ. 644.

⁹⁷ ΑΚ 154: «*Η ακύρωση δικαιοπραξίας λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής επέρχεται με δικαστική απόφαση. Την ακύρωση έχουν το δικαίωμα να ζητήσουν μόνο αυτός που πλανήθηκε ή απατήθηκε ή απειλήθηκε και οι κληρονόμοι τους.*»

⁹⁸ ΑΚ 155: «*Η αγωγή για ακύρωση απευθύνεται κατά του άλλου συμβαλλομένου. Αν πρόκειται για μονομερή δικαιοπραξία, απευθύνεται κατά εκείνου που αντλεί άμεσα από αυτήν έννομο συμφέρον.*»

σημαίνει ότι το δικαίωμα ακύρωσης μπορεί να ασκηθεί μόνο με αγωγή, ανταγωγή⁹⁹ ή ένσταση¹⁰⁰. Με την επιλογή αυτή, αποτρέπεται, αφενός, ο κίνδυνος καταχρήσεων που τυχόν θα υπήρχαν αν επιλεγόταν η λύση της ακύρωσης με απλή δήλωση των νομιμοποιούμενων προσώπων¹⁰¹, ενώ, αφετέρου, με την μεσολάβηση της δικαστικής κρίσης απαλείφεται οποιαδήποτε αβεβαιότητα ως προς την ισχύ της δικαιοπραξίας¹⁰². Αυτό σημαίνει ότι διμερής συμφωνία μεταξύ των δύο συμβαλλομένων για ανατροπή της δικαιοπραξίας δεν υποκαθιστά την έκδοση δικαστικής απόφασης.^{103 104}

Το δικαίωμα ακύρωσης ασκείται εντός της αποσβεστικής προθεσμίας που προβλέπει το άρθρο ΑΚ 157, ήτοι: «Όταν περάσουν δύο χρόνια από τη δικαιοπραξία επέρχεται απόσβεση του δικαιώματος για ακύρωση. Αν η πλάνη ή η απάτη ή η απειλή εξακολούθησαν και μετά τη δικαιοπραξία, η διετία αρχίζει από τότε που πέρασε η κατάσταση αυτή. Σε καμιά περίπτωση δεν επιτρέπεται ακύρωση όταν περάσουν είκοσι χρόνια από τη δικαιοπραξία».

Δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο το δικαίωμα προς ακύρωση να αποσβεσθεί λόγω παραίτησης του δικαιούχου κατ' ΑΚ 156. Κατά τη διάταξη αυτή «Η παραίτηση του δικαιούχου επιφέρει απόσβεση του δικαιώματος για ακύρωση. Η παραίτηση, ρητή ή σιωπηρή δεν είναι ανάγκη να απευθυνθεί σε άλλον». Βάσει της συγκεκριμένης διατύπωσης

⁹⁹ Αυτό προκύπτει από την φύση της ανταγωγής ως αυτοτελούς και αυθύπαρκτης αγωγής.

¹⁰⁰ Επί του συγκεκριμένου ζητήματος υπάρχει αμφισβήτηση. Η κρατούσα γνώμη σε θεωρία και νομολογία υποστηρίζει ότι πράγματι το δικαίωμα ακύρωσης της δικαιοπραξίας λόγω απάτης μπορεί να ασκηθεί και με ένσταση. Επιχειρήματα υπέρ της άποψης αυτής είναι ότι, αν ο νόμος ήθελε να αποκλείσει την κατ' ένσταση επίκληση της ακυρωσίας, θα το όριζε ρητά. Επιπλέον, το άρθρο 71 του ΚΠολΔ, δεν αποκλείει τη δικαστική διάπλαση έννομης σχέσης ύστερα από ένσταση. Εξάλλου, η ΑΚ 155 ρυθμίζει μόνο τον αποδέκτη της αγωγής, ζήτημα που δεν γεννάται στο πεδίο της ένστασης, λόγω του αμυντικού χαρακτήρα της. Η αντίθετη γνώμη υποστηρίζει πως η ένσταση με αίτημα ακύρωσης της δικαιοπραξίας, ξεπερνά τα όρια του αμυντικού μέσου, γι' αυτό και το διαπλαστικό αίτημα της ακυρώσεως πρέπει να προβάλλεται μόνο με αγωγή ή ανταγωγή.

¹⁰¹ Μαριδάκης Γ., *Αιτιολογική Έκθεση επί του Σχεδίου Γενικών Αρχών Αστικού Κώδικα*, σελ. 201. Αυγουστιανάκης Μ. (2011), ό.π., σελ. 90. Με δήλωση, αντιθέτως, φαίνεται να ασκείται το δικαίωμα ακυρώσεως στο πιο πρόσφατο «Σχεδίο Κοινού Πλαισίου Αναφοράς (Draft Common Frame of Reference – DCFR for European Private Law)».

¹⁰² Αυγουστιανάκης Μ. (2011), ό.π., σελ. 90. Σημαντήρας Κ. (1973), § 16, σελ. 164.

¹⁰³ Όπως αναφέρει ο Γεωργιάδης (2007), ό.π., σελ. 419, η πρόβλεψη της ΑΚ 154 δεν αποκλείει την επέλευση των αποτελεσμάτων της ακύρωσης με συμφωνία μεταξύ εκείνου που εξαπατήθηκε και του αντισυμβαλλομένου του. Τα συμβαλλόμενα μέρη μπορούν να συμφωνήσουν την ανατροπή των αποτελεσμάτων της δικαιοπραξίας, χωρίς όμως να αρκεί μια κοινή παραδοχή ότι η δικαιοπραξία είναι ακυρώσιμη ή ότι συντρέχουν οι λόγοι ακύρωσης, αφού αυτό αποτελεί απλή εξώδικη ομολογία και δεν επιφέρει ακύρωση.

¹⁰⁴ Αντιθέτως, ο Αυγουστιανάκης Μ. υποστηρίζει πως η ακύρωση μπορεί να επέλθει και με απλή συμφωνία μεταξύ των μερών, καθώς η διαπλαστική απόφαση ακύρωσης δικαιοπραξίας δεν προκαλεί κατ' αποκλειστικότητα την οικεία διάπλαση. Στο πλαίσιο αυτό τα μέρη θα πρέπει να συμφωνήσουν ακριβώς επί του ζητήματος της ανατροπής των αποτελεσμάτων της δικαιοπραξίας και του πως αυτή θα λάβει χώρα, αφού μόνο η παραδοχή του ακυρώσιμου χαρακτήρα δεν επαρκεί και συνιστά απλή εξώδικη ομολογία. Το γεγονός ότι η δικαιοπραξία που προκλήθηκε λόγω απάτης μπορεί να ανατραπεί και μόνο βάσει της ίδιας της βούλησης των μερών, χωρίς δικαστική απόφαση, φαίνεται να αναγνωρίζει τόσο η ΑΠ 776/2004 όσο και η πιο πρόσφατη ΑΠ 618/2010. Στο σκεπτικό της τελευταίας αυτής απόφασης, αναφέρεται: «Όποιος παρασύρθηκε σε σύναψη συμβάσεως με απάτη εκ μέρους του αντισυμβαλλομένου του έχει δικαίωμα να ζητήσει από το δικαστήριο την ακύρωση της συμβάσεως ή, για την ταυτότητα του νομικού λόγου, να ζητήσει και ενδεχομένως να πετύχει από τον τελευταίο τη σύναψη σχετικής ανατρεπτικής συμβάσεως, δηλαδή συμβάσεως περί του ότι η προηγούμενη σύμβαση λογίζεται σαν να μην είχε ποτέ συναφθεί».

οδηγούμαστε στο συμπέρασμα πως η παραίτηση αποτελεί μονομερή, μη απευθυντέα δήλωση βούλησης, μη τυπική, που μπορεί να λάβει χώρα ακόμα και σιωπηρά. Πάντως, ο απατηθείς θα πρέπει να γνωρίζει τόσο το ελάττωμα της δικαιοπραξίας, όσο και το δικαίωμά του να προβεί σε ακύρωση αυτής, προτού να παραιτηθεί από το τελευταίο. Παραίτηση εκ των προτέρων από το δικαίωμα προς ακύρωση δεν είναι επιτρεπτή.^{105 106}

Από το γράμμα της διάταξης της ΑΚ 154, και συγκεκριμένα από το εδάφιο β', συνάγεται ότι την ακύρωση της δικαιοπραξίας μπορεί να επιχειρήσει ο ίδιος ο απατηθείς, καθώς και οι κληρονόμοι του¹⁰⁷, όχι όμως οι ειδικοί του διάδοχοι.¹⁰⁸

Παθητικώς νομιμοποιούμενο πρόσωπο για τις περιπτώσεις συμβάσεων, όπως αναφέρει η ΑΚ 155 εδ. α', είναι ο αντισυμβαλλόμενος του απατηθέντος. Γίνεται, όμως, συνολικά δεκτό ότι παθητικώς νομιμοποιούμενοι μπορούν να είναι και οι καθολικοί διάδοχοι του αντισυμβαλλομένου, όχι όμως οι ειδικοί του διάδοχοι.¹⁰⁹ Ακόμα και σε περίπτωση που στοιχειοθετείται απάτη υπό αντιπροσώπου ή υπό τρίτου κατ' ΑΚ 147 εδ. β', η αγωγή ακύρωσης απευθύνεται και πάλι προς τον αντισυμβαλλόμενο του απατηθέντος, καθώς αντίθετη παραδοχή θα προσέκρουε ευθέως στην πρόβλεψη της ΑΚ 155 εδ. α'.

Η ΑΚ 155 εδ. β' ρυθμίζει την παθητική νομιμοποίηση στην αγωγή ακύρωσης μονομερούς δικαιοπραξίας. Αυτή απευθύνεται σε εκείνον που αντλεί άμεσο έννομο συμφέρον από την λόγω δικαιοπραξία. Αυτό σημαίνει ότι επί απευθυντέων δικαιοπραξιών, ο αντλών αμέσως συμφέρον είναι ο λήπτης τους, καθώς και οι κληρονόμοι του.¹¹⁰ Παράλληλα, η αγωγή ακύρωσης μη απευθυντέων μονομερών δικαιοπραξιών στρέφεται

¹⁰⁵ *Αυγουστιανάκης Μ.* (2011), σελ. 165-166· *Σημαντήρας Κ.* (1973), § 47, σελ. 652· *Καράσης Μ.* (1996), σελ. 115· *Κλαβανίδου Δ. σε Παπαστερίου Δ. – Κλαβανίδου Δ.* (2008), § 58, σελ. 419· *Παπαχρήστου Αν.* (1979), άρθρα 156-157, σελ. 375· *Λαδάς Π.* (2009), τ. II, § 48, σελ. 647· *Γιαννόπουλος Δ.* (1948), τ. I, άρθρο 156, αρ.1. Νομολογιακά, ιδέ ενδεικτικά ΑΠ 250/1974, ΝοΒ 22, 1186· ΑΠ 772/1975 ΝοΒ 24,148· ΕφΑθ 9056/2003, ΕλλΔνη 2004, 1068· ΕφΠατρ 306/1988, ΑχΝ 1989, 209· ΕφΘεσ 1379/1979, Αρμ 32, 24. Για περαιτέρω ανάλυση επί του ζητήματος της μη επιτρεπτής εκ των προτέρων παραίτησης βλ. *Χριστάκου – Φωτιάδη Κ.*, ΔΕΕ 12/1995, 1062 επ.

¹⁰⁶ Για τη σχέση της παραίτησης κατ' ΑΚ 156 με την αποδοχή της δικαιοπραξίας κατ' ΑΚ 149 εδ. β', παράβαλε την αντίστοιχη υποενότητα στο κεφάλαιο § 3, ενότητα III. 2. α).

¹⁰⁷ Όπως φαίνεται και από την ΑΠ 654/1998, το δικαίωμα και το έννομο συμφέρον των κληρονόμων προς ακύρωση είναι αυτοτελές και ανεξάρτητο σε σχέση με το δικαίωμα και το συμφέρον του εξαπατηθέντος.

¹⁰⁸ Αξίζει να σημειωθεί σ' αυτό το σημείο ότι αν μία έννομη σχέση μεταβιβάστηκε εν συνόλω σε έναν τρίτο, τότε το δικαίωμα ακύρωσης της ελαττωματικής δικαιοπραξίας μεταβιβάζεται κι αυτό μαζί με την έννομη σχέση, γεγονός που, όμως, δεν ισχύει στην περίπτωση π.χ. της εκχώρησης. Επίσης, αν η δικαιοπραξία καταρτίστηκε με αντιπρόσωπο, ακύρωση της δικαιοπραξίας δικαιούται να ζητήσει μόνο ο αντιπροσωπευόμενος. Τέλος, η αγωγή ακύρωσης μπορεί να ασκηθεί και πλαγιαστικώς από δανειστή του εξαπατηθέντος, κατ' άρθρο 72 ΚΠολΔ, εκτός αν η δικαιοπραξία έχει αυστηρώς προσωποπαγή υφή (όπως, για παράδειγμα, ακύρωση γάμου ή διάταξης διαθήκης).

¹⁰⁹ Ενδεικτικά, *Αυγουστιανάκης Μ.* (2011), σελ. 132· *Σημαντήρας Κ.* (1973), § 47, σελ. 647· *Καράσης Μ.* (1996), σελ. 114· *Κλαβανίδου Δ. σε Παπαστερίου Δ. – Κλαβανίδου Δ.* (2008), § 57, σελ. 418· *Λαδάς Π.* (2009), τ. II, § 48, σελ. 646· *Καρακατσάνης Ιωάν. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ.* (1978), **Αστικός Κώδικς**, τ. I, άρθρα 154-155, *Γεωργιάδης Απ.* (2007), **Γενικές Αρχές**, § 39, σελ. 420.

¹¹⁰ *Μπαλής Γ.* (1961), **Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου**, § 74, σελ. 205· *Σημαντήρας Κ.* (1973), ό.π.· *Παπαντωνίου Ν.* (1983), § 74, σελ. 443· *Καράσης Μ.* (1996), ό.π.· *Κλαβανίδου Δ.* (2008), ό.π.· *Λαδάς Π.* (2009), ό.π.· *Καράκωστας Ιωάν.* (2005), τ. II, άρθρα 154-155, αρ. 387· *Παπαχρήστου Αν.* (1979), άρθρα 154-155, σελ. 374· *Τούσης Αν.* (1978), § 103, σελ. 557-558.

κατά εκείνων τους οποίους αφορούν οι συγκεκριμένες δικαιοπραξίες. Αντίστοιχα, γίνεται δεκτό πως μπορούν να εναχθούν και οι καθολικοί διάδοχοι των προσώπων αυτών.¹¹¹

Συνέπεια της ακύρωσης αποτελεί το ότι, η λόγω απάτης εξωτερικευθείσα δήλωση βουλήσεως ή συναφθείσα δικαιοπραξία, εξομοιούται αναδρομικά με εξαρχής άκυρη δικαιοπραξία. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρει η ΑΚ 184: «*Η ακυρώσιμη δικαιοπραξία μετά την ακύρωσή της εξομοιώνεται με την εξ αρχής άκυρη, με την επιφύλαξη των διατάξεων που αφορούν εμπράγματα δικαιώματα που τρίτος απέκτησε από σύμβαση που ακυρώθηκε*».¹¹²

Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα μέρη απαλλάσσονται από τις παροχές, ενώ αν αυτές έχουν ήδη λάβει χώρα, τότε τα επιμέρους δοθέντα και ληφθέντα θα αποδοθούν, σύμφωνα με τις διατάξεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού (ΑΚ 904 επ.). Ο *Μιχαηλίδης – Νουάρος*¹¹³ παρατηρεί πως, καθώς η αιτία βάσει της οποίας έγιναν οι παροχές είναι η απάτη, δηλαδή – και κατά την άποψή του – αιτία ανήθικη και παράνομη, θα τύχει εφαρμογής το άρθρο ΑΚ 911 περ. 2¹¹⁴ σε συνδυασμό με το άρθρο ΑΚ 910¹¹⁵. Σύμφωνα με αυτά, δεν εφαρμόζονται στην περίπτωση του εξαπατήσαντος οι ΑΚ 908¹¹⁶ και 909¹¹⁷ που τον υποχρεώνουν σε κάθε περίπτωση να αποδώσει το πράγμα, ή το αντάλλαγμα που έλαβε γι' αυτό, καθώς και τους καρπούς και οτιδήποτε άλλο αποκόμισε απ' αυτό, μόνο αν είναι πλουσιότερος κατά το χρόνο επίδοσης της αγωγής. Αντιθέτως, ο εξαπατήσας, από το χρονικό σημείο που έγινε προς αυτόν η παροχή, θα ευθύνεται σαν να του είχε επιδοθεί η αγωγή αδικαιολόγητου πλουτισμού, και συγκεκριμένα, κατά τα άρθρα ΑΚ 346 και 348 που ρυθμίζουν τους τόκους υπερημερίας και την ευθύνη για τυχαία καταστροφή ή χειροτέρευση του πράγματος. Απ' την πλευρά του εξαπατηθέντος, λόγω της καλής του πίστης, η ευθύνη είναι επιεικέστερη. Ειδικότερα, εν τω προκειμένω θα τύχει εφαρμογής το άρθρο ΑΚ 909, κατά το οποίο – όπως προαναφέρθηκε – ο λήπτης υποχρεούται να

¹¹¹ Βλέπε ανωτέρω παραπομπές 109 και 110.

¹¹² Οι διατάξεις που προφανώς εννοούνται εδώ είναι εκείνες που σχετίζονται με καλόπιστους τρίτους οι οποίοι έλαβαν δικαιώματα στο πλαίσιο εμπραγμάτων δικαιοπραξιών, όπως η ΑΚ 1036 για τα κινητά, που ορίζει: «*Με την εκποίηση κινητού κατά το άρθρο 1034 εκείνος που αποκτά γίνεται κύριος και αν ακόμη η κυριότητα του πράγματος δεν ανήκει σ' αυτόν που εκποιεί, εκτός αν κατά το χρόνο της παράδοσης της νομής εκείνος που αποκτά βρίσκεται σε κακή πίστη. Η διάταξη αυτή εφαρμόζεται, ιδίως, όταν η χωρίς δικαίωμα εκποίηση γίνεται από εκείνον που έχει δικαίωμα επι καρπίας ή ενεχύρου πάνω στο πράγμα, ή από το μισθωτή, ή το θεματοφύλακα, ή εκείνον που βρίσκεται σε άλλη παρόμοια σχέση με τον κύριο.*», και οι ΑΚ 1203 και 1204 για τα ακίνητα, που προβλέπουν: «*Αν μεταγραμμένη σύμβαση που αφορά ακίνητο είχε συναφθεί από πλάνη ή με απάτη ή απειλή και, αφού προσβλήθηκε, ακυρώθηκε με τελεσίδικη δικαστική απόφαση, τα αποτελέσματα της ακύρωσης που αναφέρονται στο άρθρο 184 επέρχονται, αότου η απόφαση αυτή σημειώθηκε στο περιθώριο της μεταγραμμένης σύμβασης.*» «*Με την ακύρωση, σύμφωνα με το προηγούμενο άρθρο, της σύμβασης για ακίνητο, η οποία είχε συναφθεί από πλάνη ή με απάτη ή απειλή και είχε μεταγραφεί, δεν αναιρούνται τα εμπράγματα δικαιώματα που τρίτοι απέκτησαν απ' αυτήν.*»

¹¹³ *Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ.*, ΕΕΝ 1946, 213.

¹¹⁴ ΑΚ 911 περ. 2 : «*Ο λήπτης ευθύνεται σαν να είχε επιδοθεί η αγωγή: [...] 2. σε περίπτωση απαίτησης για παράνομη ή ανήθικη αιτία.*»

¹¹⁵ ΑΚ 910: «*Από την επίδοση της αγωγής, ο λήπτης ευθύνεται κατά τις γενικές διατάξεις των άρθρων 346 και 348.*».

¹¹⁶ ΑΚ 908: «*Ο λήπτης οφείλει να αποδώσει το πράγμα που έλαβε ή το αντάλλαγμα που τυχόν έλαβε απ' αυτό. Οφείλει επίσης να αποδώσει και τους καρπούς που συνέλεξε, καθώς και οτιδήποτε απέκτησε από το πράγμα.*».

¹¹⁷ ΑΚ 909: «*Η υποχρέωση για απόδοση κατά το προηγούμενο άρθρο αποσβήνεται, εφόσον ο λήπτης δεν είναι πια πλουσιότερος κατά το χρόνο της επίδοσης της αγωγής.*».

αποδώσει ό,τι έχει λάβει μόνον εφόσον είναι ακόμα πλουσιότερος κατά το χρόνο επίδοσης της αγωγής αδικαιολόγητου πλουτισμού.

Στην περίπτωση που η απάτη έχει επιδράσει όχι μόνο στην ενοχική, αλλά και στην εμπράγματη δικαιοπραξία, ώστε να είναι απαραίτητο να ακυρωθεί και αυτή λόγω του ελαττώματός της, για την απόδοση όσων έχουν δοθεί και ληφθεί μεταξύ των μερών, δεν αρκεί η αγωγή αδικαιολόγητου πλουτισμού, αλλά απαιτούνται και οι εμπράγματες ή οι περί νομής αγωγές για απόδοση.¹¹⁸ Πάντως, το ενδεχόμενο να πλήττεται μόνο η υποσχετική και όχι η εκποιητική δικαιοπραξία είναι μικρό, λόγω της συνήθως ταυτόχρονης κατάρτισης των δύο αυτών ειδών δικαιοπραξιών.¹¹⁹

II. Η Δυνητική Ακύρωση

Ο νόμος επιτρέπει στο Δικαστήριο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, να απορρίψει την αγωγή του απατηθέντος και να μην ακυρώσει την ελαττωματική δικαιοπραξία. Αυτό μπορεί να συμβεί μόνο όταν συντρέχουν οι ειδικές προϋποθέσεις της ΑΚ 148.

Η ανωτέρω διάταξη αναφέρει : *«Αν η πλάνη που προκλήθηκε από την απάτη δεν είναι ουσιώδης και το άλλο μέρος αποδέχεται τη δήλωση της βούλησης όπως τη θέλησε αυτός που απατήθηκε, το δικαστήριο μπορεί να μην ακυρώσει τη δικαιοπραξία».*

Η διάταξη της ΑΚ 148 φαίνεται να συνδέεται άμεσα με τη διάκριση μεταξύ *dolus causam dans* και *dolus incidens*. Όπως προαναφέρθηκε, στο προϊσχύσαν δίκαιο, ο όρος *dolus causam dans* αποτύπωνε τον δόλο που συντέλεσε κατά κύριο λόγο στη σύναψη της συμβάσεως και ο οποίος, αν δεν υπήρχε, θα είχε σαν αποτέλεσμα την μη σύναψη της δικαιοπραξίας. Αντιθέτως, χωρίς την εμφιλοχώρηση του *dolus incidens* δε θα ματαιωνόταν μεν η σύναψη της συμβάσεως, θα είχε συναφθεί όμως όχι με τους ίδιους όρους, αλλά με ευνοϊκότερους για τον απατηθέντα. Βάσει της ανωτέρω διακρίσεως, επί *dolus causam dans*, ο απατηθείς είχε το δικαίωμα είτε να ζητήσει την ακύρωση της δικαιοπραξίας συνοδευόμενη από αποζημίωση, είτε να δεχθεί την δικαιοπραξία ως έχει και να λάβει μόνο αποζημίωση. Αντίθετα, επί *dolus incidens*, ο απατηθείς δεν εδικαιούτο να ζητήσει ακύρωση, παρά μόνον αποζημίωση.¹²⁰

¹¹⁸ Καρακατσάνης Ιωάν. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (1978), **Αστικός Κώδιξ**, τ. I, άρθρο 149, σελ. 229. Παπαντωνίου Ν. (1983), § 71, σελ. 412.

¹¹⁹ Γεωργιάδης Απ. (2010), **Εμπράγματο Δίκαιο**, § 48, σελ. 587. Αν, άλλωστε, η δικαιοπραξία είναι αιτιώδης, τότε το ελάττωμα της αιτίας που μπορεί να οδηγήσει στη δικαστική της ακύρωση, θα έχει σαν αποτέλεσμα και την ακυρότητα της αιτιώδους δικαιοπραξίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση ακυρώσιμης λόγω απάτης συμβάσεως πώλησης (ΑΚ 513), η οποία, αν ακυρωθεί δικαστικώς, θα συμπαρασύρει και την τυχόν μεταβίβαση κυριότητας ακινήτου (ΑΚ 1033) που έχει λάβει χώρα, αφού η τελευταία αποτελεί αιτιώδη δικαιοπραξία.

¹²⁰ Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ., ΕΕΝ 1946, 210.

Στην αιτιολογική έκθεση του Αστικού Κώδικα ¹²¹, επί του άρθρου 148, υποστηρίζεται ότι η διάκριση μεταξύ των δύο μορφών του δόλου στην απάτη, στοχεύει στη μη ακύρωση μιας ελαττωματικής δικαιοπραξίας, όταν η ακύρωση αυτή βασίζεται σε απάτη επί όρων μη προεξεχόντων της δικαιοπραξίας, οπότε και η ακύρωση θα έβαινε πέραν του σκοπού της. Με το άρθρο ΑΚ 148 (άρθρο 61 του προσχεδίου) τίθεται στο επίκεντρο η αυτοδιάθεση του προσώπου και η αληθής δικαιοπρακτική του βούληση, χωρίς όμως να παραγκωνίζεται πλήρως η προϊσχύσασα άποψη για τη διαφοροποίηση των συνεπειών ανάμεσα σε *dolus causam dans* και *dolus incidens*.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο απατηθείς έχει σε κάθε περίπτωση, και ανεξαρτήτως του αν -ελλείψει του δόλου- θα προέβαινε ή όχι σε δήλωση βουλήσεως, το δικαίωμα να ζητήσει την ακύρωση της δικαιοπραξίας. Όμως, αν η πλάνη στην οποία βρέθηκε ο απατηθείς δεν είναι ουσιώδης και αν ο εξαπατών δέχεται την δήλωση με το περιεχόμενο που επιθυμεί ο απατηθείς, τότε εξαρτάται από το Δικαστήριο το αν τελικά θα ακυρωθεί ή όχι η δικαιοπραξία. Ειδικότερα, ο Δικαστής θα κρίνει, σταθμίζοντας όλες τις συγκεκριμένες περιστάσεις και τις ειδικές συνθήκες αν θα προβεί ή όχι στην ακύρωση της δικαιοπραξίας τούτο δε λόγω του «*ηθικού στοιχείου*» το οποίο κυριαρχεί.¹²² Αν ο Δικαστής αποφασίσει τη διατήρηση της συμβάσεως υπό τους όρους που θα συναπτόταν χωρίς την απάτη, τότε θα προβεί και στην αντίστοιχη αναμόρφωση των όρων της σύμβασης, βάσει των οποίων αυτή θα ισχύει εφεξής.¹²³ Δεν αποκλείεται, όμως, ακόμα και αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις του άρθρου ΑΚ 148, το Δικαστήριο να προβεί, στην ακύρωση της δικαιοπραξίας σύμφωνα με το αίτημα του ενάγοντος - απατηθέντος. Μάλιστα, κατά άλλη άποψη,¹²⁴ οι δυνατότητες που έχει ο Δικαστής δεν είναι μόνο η ακύρωση ή μη της σύμβασης. Η γνώμη αυτή υποστηρίζει πως το Δικαστήριο, κρίνοντας *ex aequo et bono*, θα μπορέσει να τροποποιήσει την δικαιοπραξία κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να μην ακυρώνεται, αλλά να είναι σύμφωνη όχι μόνο με την υποθετική βούληση του εξαπατηθέντος, αλλά εν γένει με τις αρχές της καλής πίστης.

Εκ των ως άνω συμπεραίνεται ότι η εισηγητική έκθεση του ΑΚ θεωρεί εσφαλμένη την αντίληψη που υπήρχε επί *dolus incidens*, κατά την οποία δεν επιτρεπόταν η ακύρωση της δικαιοπραξίας, επειδή ο απατηθείς θα προέβαινε ούτως ή άλλως σε αυτήν, αλλά με διαφορετικούς όρους. Με τα παρόντα δεδομένα, ορθότερο θεωρείται να «*μην εξαρτάται η έγερσις της επί ακυρώσει ή της επί αποζημιώσει αγωγής εξ ωρισμένων προϋποθέσεων· ο απατηθείς πρέπει να έχη εν πάση περιπτώσει το δικαίωμα όπως ζητήσει ακύρωσιν της δικαιοπραξίας και αποζημίωσι, εκ της κρίσεώς του δε και μόνον να εξαρτάται η παράλειψις της επί ακυρώσει αγωγής και η επιζήτησις μόνον αποζημιώσεως*».¹²⁵ Ο πλανηθείς δια

¹²¹ Μαριδάκης Γ., *Αιτιολογική Έκθεση επί του Σχεδίου Γενικών Αρχών Αστικού Κώδικα*, σελ. 193.

¹²² Μαριδάκης Γ., *ό.π.*, σελ. 193.

¹²³ Γεωργιάδης Απ. (2007), *Γενικές Αρχές*, § 39, σελ. 411· Καράκωστας Ιωάν. (2005), τ. ΙΙ, άρθρο 148, αρ.338· Μιχαηλίδης-Νουάρος Γ., ΕΕΝ 1946, 212.

¹²⁴ Μιχαηλίδης-Νουάρος Γ. (1946), *ό.π.*, 212.

¹²⁵ Μιχαηλίδης-Νουάρος Γ. (1946), *ό.π.*, 210.

απάτης συναλλασσόμενος θα έχει, οπωσδήποτε, στην «φαρέτρα» του, το όπλο της ακυρώσεως. Αυτό αποτελεί τη μεγάλη διαφοροποίηση από το προϊσχύσαν δίκαιο. Όμως, η σύγκλιση με την προϊσχύσασα άποψη είναι ότι η ακύρωση δεν θα επέλθει σε κάθε περίπτωση, αλλά μόνο εφόσον το Δικαστήριο κρίνει ότι οι περιστάσεις τη δικαιολογούν. Συνεπώς, ενδέχεται να μην υπάρξει ακύρωση και το αποτέλεσμα στο οποίο θα οδηγηθούμε να είναι κατ'ουσίαν ίδιο, με το αποτέλεσμα στο οποίο θα οδηγούμασταν κατ'εφαρμογή του προϊσχύσαντος δικαίου περί *dolus incidens*.

Οι όροι, που θα ελεγχθούν δικαστικά και θα πρέπει να συντρέχουν προκειμένου να μη λάβει χώρα η ακύρωση, είναι:

❖ Η πλάνη που προκλήθηκε με την απάτη να μην είναι ουσιώδης

Το ουσιώδες ή το επουσιώδες της πλάνης είναι ένα στοιχείο που επίσης θα κριθεί, ανάλογα με τις περιστάσεις και τις εκάστοτε συνθήκες από τον Δικαστή.¹²⁶ Το ζήτημα του επουσιώδους που πρέπει να αποδειχθεί εν τω προκειμένω, εντάσσεται στο αποδεικτικό βάρος που φέρει ο εναγόμενος εξαπατήσας. Ο ενάγων – απατηθείς, εφόσον αιτείται την ακύρωση της δικαιοπραξίας, θα παρουσιάσει τα πραγματικά περιστατικά και τους λόγους για τους οποίους ο ίδιος θεωρεί ότι οι όροι που αποτέλεσαν αντικείμενο της απάτης, είναι ουσιώδεις. Οι λόγοι που θα παρουσιάσει ο ενάγων μπορεί να είναι τόσο αντικειμενικοί, όσο όμως και υποκειμενικοί, δηλαδή λόγοι που ήταν πολύ σημαντικοί για αυτόν τον ίδιο συναλλασσόμενο, ούτως ώστε, αν γνώριζε την αλήθεια δεν θα προέβαινε στη δήλωση βουλήσεως, ή θα προέβαινε σε δήλωση μεν, αλλά ευνοϊκότερου για τον ίδιο περιεχομένου. Ο εναγόμενος θα πρέπει να στηριχθεί στους αντικειμενικούς λόγους από τους οποίους προκύπτει ότι η εκ της απάτης πλάνη είναι επουσιώδης και να αποδείξει, ενιστάμενος, ότι η εν λόγω δήλωση θα λάμβανε χώρα, με το ίδιο περιεχόμενο, και χωρίς την εμφιλοχώρησης της απάτης.

Το Δικαστήριο, κατόπιν αυτών, θα πρέπει να σχηματίσει δικανική πεποίθηση όχι μόνο σε σχέση με τον επουσιώδη ή μη χαρακτήρα της πλάνης, αλλά και αναφορικά με τη ζημία την οποία υφίσταται ο αιτών την ακύρωση σε κάθε ξεχωριστή περίπτωση, δηλαδή είτε ακυρωθεί η δικαιοπραξία, είτε όχι.¹²⁷

❖ Το άλλο μέρος να αποδέχεται την δήλωση βουλήσεως όπως την επιθυμεί ο εξαπατηθείς

Το γεγονός ότι ο εξαπατήσας θα πρέπει ρητά να αποδέχεται τη δήλωση βουλήσεως όπως τη θέλησε ο εξαπατηθείς, αποτελεί τη βασική προϋπόθεση του άρθρου ΑΚ 148. Όμως, αυτό δεν σημαίνει ότι το Δικαστήριο, κατά την κρίση του, θα ελέγξει απλώς αν ο

¹²⁶ Το ουσιώδες ή μη της πλάνης θα κριθεί βάσει των διατάξεων ΑΚ 141 και 142.

¹²⁷ *Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ.* (1946), ό.π., 211. Ο συγγραφέας θεωρεί ότι ο υπολογισμός της ζημίας είναι σημαντικός όχι μόνο για τον υπολογισμό της αποζημίωσης του απατηθέντος, αλλά και για τη γενικότερη και πληρέστερη διάγνωση της υπόθεσης και στάθμιση, των υπέρ ή κατά της ακύρωσης της δικαιοπραξίας, μαχόμενων συμφερόντων.

εναγόμενος αποδέχεται ή όχι τη δικαιοπραξία με το περιεχόμενο που ήθελε ο εξαπατηθείς. Και αυτό διότι, ο εξαπατηθείς, ενδέχεται για παράδειγμα να μην είναι γνώστης του συγκεκριμένου πλαισίου δράσης, και οι όροι που ελκρινώς ήθελε να συμπεριλάβει στη δήλωση βουλήσεώς του, να είναι στην πραγματικότητα – και λαμβανομένων υπόψιν των ειδικών συνθηκών -, επαχθείς για τον ίδιο· αντιθέτως, μπορεί ο απατηθείς να επιθυμούσε να συμπεριλάβει στη δήλωσή του όρους οι οποίοι να φέρουν τον αντισυμβαλλόμενο – εξαπατήσαντα σε πολύ δυσχερή θέση.¹²⁸ Γι' αυτό και ο Δικαστής θα σταθμίσει όλους τους ισχυρισμούς, και θα καταλήξει στους όρους που θα είχε η δικαιοπραξία αν καταρτιζόταν άνευ της απάτης, και σύμφωνα με την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη.

Συνεπώς, όταν συντρέχουν σωρευτικώς οι ειδικότερες αυτές προϋποθέσεις της διάταξης, εναπόκειται στην κρίση¹²⁹ του Δικαστηρίου το αν θα ακυρώσει ή όχι την δικαιοπραξία. Αν οι Δικαστικές Αρχές κρίνουν ότι πρέπει να ακυρωθεί η δικαιοπραξία, τότε ο ενάγων θα λάβει ως αποζημίωση το αρνητικό διαφέρον, προκειμένου να αποκατασταθεί στην κατάσταση στην οποία θα βρισκόταν αν η δικαιοπραξία δεν είχε τελεσθεί ουδέποτε.¹³⁰ Αν όμως η δικαιοπραξία διατηρηθεί με βελτιωμένους όρους, τότε ο ενάγων θα λάβει αποζημίωση που θα συνίσταται στη ζημία που υπέστη λόγω του γεγονότος ότι η απάτη οδήγησε στην μη σύναψη και μη εκτέλεση της συμβάσεως με βελτιωμένους όρους εξαρχής. Το διαφέρον αυτό χαρακτηρίζεται ως θετικό, επί του ζητήματος όμως υπάρχει διχογνωμία που θα αναλυθεί στην επόμενη ενότητα¹³¹. Μάλιστα, το Δικαστήριο μπορεί να επιδικάσει αποζημίωση ακόμα και όταν ο εξαπατηθείς δεν την έχει ζητήσει με την αγωγή ακύρωσής του, ή ακόμα κι όταν έχει ζητήσει αρνητικό διαφέρον λόγω της αγωγής ακύρωσης, αλλά τελικά η δικαιοπραξία διατηρείται και τροποποιείται, οπότε επιδικάζεται θετικό. Η επιδίκαση του θετικού διαφέροντος θεωρείται απαραίτητη καθώς αποτελεί το «ισοστάθμισμα» για την διατήρηση της δικαιοπραξίας, άκοντος του εξαπατηθέντος, που ζητούσε την ακύρωσή της. Είναι, όμως, πιθανό, η ίδια η τροποποίηση της δικαιοπραξίας να καλύπτει τη ζημία που υπέστη ο ενάγων, οπότε το δικαστήριο να μην επιδικάσει επιπλέον και αποζημίωση του εξαπατηθέντος, αλλά να αρκестεί στη διατήρηση της συμβάσεως υπό νέους όρους.

¹²⁸ Άλλωστε, στη συγκεκριμένη περίπτωση, αν το Δικαστήριο απλώς διαπίστωνε το γεγονός ότι ο εναγόμενος δέχεται τους όρους της δήλωσης όπως τους ήθελε ο απατηθείς, αυτό θα ήταν αντίθετο σε κάθε έννοια απονομής δικαιοσύνης, αφού ευνοεί τις τυχόν αυθαιρεσίες και ιδιοτροπίες του ενάγοντος.

¹²⁹ Η δυνατότητα που δίνεται στο Δικαστήριο με την ΑΚ 148 δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ως διακριτική ευχέρεια του Δικαστηρίου. Σύμφωνα με τον *Γεωργιάδη* (2007), **Γενικές Αρχές**, § 39, σελ. 411 και τον *Χριστοδούλου* (2016), § 7, σελ. 275, ο Δικαστής δεν θα δικάσει αυθαιρέτως και άνευ δεσμεύσεως από την 106 ΚΠολΔ· αντιθέτως, θα κρίνει σύμφωνα με την καλή πίστη, τα συναλλακτικά ήθη και τις αρχές της επιείκειας.

¹³⁰ Η συγκεκριμένη περίπτωση ταυτίζεται με το πραγματικό της ΑΚ 149 εδ. α', όπου παράλληλα με την ακύρωση της δικαιοπραξίας αποζημιώνεται και το διαφέρον εμπιστοσύνης του ζημιωθέντος. Βλέπε κατωτέρω ενότητα III. 1.

¹³¹ Βλέπε ενότητα III. 2. β) (δδ), σελ. 65.

III. Αξίωση Αποζημίωσης

Η αξίωση αποζημίωσης στην απάτη είναι ένα από τα ζητήματα για το οποίο έχουν εκφρασθεί πολλές και διαφορετικές απόψεις, τόσο από τη θεωρία, όσο και από τη νομολογία. Τα ζητήματα τα οποία έχουν προκαλέσει μεγάλη διχογνωμία είναι, κατά πρώτον, το αν η απάτη αποτελεί σε κάθε περίπτωση αδικοπράξια υπό την έννοια των ΑΚ 914 επ., και κατά δεύτερον, το ύψος της αποζημίωσης που θα λάβει ο απατηθείς στην περίπτωση που ζητά την ακύρωση και στην περίπτωση που την αποδέχεται.

Ξεκινώντας όμως την παρουσίαση του ζητήματος από την αρχή, θα πρέπει να λεχθεί ότι η διάταξη που ρυθμίζει την αποζημίωση του προσώπου που εξαπατήθηκε, είναι η ΑΚ 149. Στη διάταξη αυτή ορίζεται: *«Εκείνος που απατήθηκε έχει δικαίωμα, παράλληλα με την ακύρωση της δικαιοπραξίας, να ζητήσει και την ανόρθωση κάθε άλλης ζημίας, σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπράξεις. Έχει επίσης δικαίωμα να αποδεχτεί τη δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνο να ανορθωθεί η ζημία.»* Το πρώτο εδάφιο της ΑΚ 149 προβλέπει την περίπτωση όπου ο απατηθείς ζητά αποζημίωση σωρευτικά με την ακύρωση της δικαιοπραξίας. Το δεύτερο εδάφιο, όμως, της ΑΚ 149, ρυθμίζει την περίπτωση όπου ο απατηθείς αποδέχεται εκουσίως τη δικαιοπραξία με τη μορφή που έχει κατόπιν της επίδρασης της απάτης, αιτείται όμως και ανόρθωση της ζημίας του, αφού χωρίς την απάτη θα επιχειρούσε δικαιοπραξία με ευνοϊκότερο για τον ίδιο περιεχόμενο.

1. Το πρώτο εδάφιο της ΑΚ 149 : Ακύρωση και Αποζημίωση σύμφωνα με τις ΑΚ 914 επ.

Το πρώτο εδάφιο ρυθμίζει την περίπτωση της αποζημίωσης που θα λάβει ο απατηθείς αν επιλέξει να ακυρώσει την δικαιοπραξία λόγω του ελαττώματός της. Στην περίπτωση αυτή, προβλέπεται ότι *εκείνος που απατήθηκε, έχει δικαίωμα, παράλληλα με την ακύρωση της δικαιοπραξίας, να ζητήσει και την ανόρθωση κάθε άλλης ζημίας, σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπράξεις.*

Με αυτή τη διατύπωση, το άρθρο 149 εδ.α' παραπέμπει απευθείας στις διατάξεις 914 επ. του Αστικού Κώδικα. Η αδικοπρακτική ευθύνη προς αποζημίωση είναι ευθύνη *ex lege* και δημιουργείται πρώτη φορά όταν συντρέχουν οι προϋποθέσεις των διατάξεων της ΑΚ 914 ή της ΑΚ 919, συνεπώς δεν απαιτείται προϋφιστάμενη ενοχική σχέση μεταξύ των μερών, λόγω αυτού του πρωτογενούς χαρακτήρα της.

α) Η διάταξη της ΑΚ 914

Η ΑΚ 914 αναφέρει : «Οποιος ζημιώσει άλλον παράνομα και υπαίτια έχει υποχρέωση να τον αποζημιώσει». Βάσει του γράμματος της ρύθμισης αυτής προκύπτει ότι οι προϋποθέσεις για εφαρμογή της αδικοπρακτικής ευθύνης προς αποζημίωση είναι¹³²:

❖ Ανθρώπινη Συμπεριφορά

Η ανθρώπινη συμπεριφορά νοείται ευρέως στην συγκεκριμένη περίπτωση. Αυτό σημαίνει πως ως «συμπεριφορά» θεωρείται τόσο η θετική ενέργεια, όσο και η παράλειψη· σε κάθε περίπτωση, όμως, θα πρέπει να λαμβάνει χώρα εκούσια εκ μέρους του προσώπου. Όπως και στις προϋποθέσεις στοιχειοθέτησης απάτης, έτσι και εδώ, στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος βρίσκεται η εξωτερική συμπεριφορά του προσώπου, δηλαδή αυτή που είναι φανερή και προκαλεί κάποια μεταβολή στον εξωτερικό κόσμο, και όχι η εσωτερική, ήτοι σκέψεις, φρονήματα, προβληματισμοί κτλ.

❖ Παρανομία

Η ΑΚ 914 είναι λευκός κανόνας δικαίου αναφορικά με τον όρο του παρανόμου. Αυτό σημαίνει πως το ουσιαστικό περιεχόμενο της προϋπόθεσης του παρανόμου δεν προκύπτει από αυτήν την ίδια την διάταξη, αλλά από τη λοιπή νομοθεσία στην οποία και παραπέμπει. Δηλαδή, το αν η συμπεριφορά του προσώπου είναι παράνομη ή νόμιμη, δεν θα κριθεί από την ίδια την ρύθμιση της ΑΚ 914, αλλά από τις διατάξεις της έννομης τάξης εν γένει.

Το παράνομο, κατ' αρχάς, σχετίζεται με αντίθεση σε διάταξη νόμου.¹³³ Όμως, προκειμένου ο κανόνας της ΑΚ 914 να βρίσκεται πλησιέστερα στον σκοπό του, έχουν γίνει εκ μέρους της θεωρίας δύο παρεμβάσεις¹³⁴ σ' αυτή την αρχική έννοια της παρανομίας που σχετίζεται μόνο με την αντίθεση σε διάταξη νόμου.

Η πρώτη παρέμβαση περιστέλλει και εξειδικεύει τον όρο του παρανόμου ορίζοντας πως παράνομη συμπεριφορά στο πλαίσιο της αδικοπρακτικής ευθύνης προς αποζημίωση υπάρχει μόνο όταν προσβάλλονται συγκεκριμένα έννομα αγαθά του ζημιωθέντος προσώπου, και όχι όλα τα αγαθά εν γένει. «Απαιτείται, δηλαδή, η παράβαση κάποιας διάταξης που να θεμελιώνει δικαίωμα ή να προστατεύει συγκεκριμένο έννομο

¹³² Αναλυτικότερα για τις προϋποθέσεις αδικοπρακτικής ευθύνης βλέπε Σταθόπουλο Μ. (2004), **Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου**, §15· Γεωργιάδη Απ. (1999), **Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος**, §§59-62.

¹³³ Αυτό ισχύει σύμφωνα με τη λεγόμενη αντικειμενική θεωρία. Αντιθέτως, η υποκειμενική θεωρία, η οποία βέβαια δεν είναι η κρατούσα, υποστηρίζει σε σχέση με την παρανομία ότι αυτή συνίσταται σε κάθε ζημιογόνο ενέργεια που επιχειρείται χωρίς δικαίωμα του δρώντος. Βλέπε αναλυτικότερα Γεωργιάδη Απ. (1999), **Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος**, § 60, σελ. 595· Γεωργιάδου Μ. (2006), σελ. 16-17.

¹³⁴ Βλέπε ενδεικτικά για την ανάλυσή τους Σταθόπουλο Μ. (2004) **Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου**, §15, σελ. 303-308, ο Γεωργιάδη Απ. (1999), **Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος**, §60, σελ. 596-600· Κορνηλάκης Π. (2012), § 84, σελ. 484-496· Γεωργιάδου Μ. (2006), σελ. 17-21· Σάσση Ελ. (2013), σελ. 30-36.

συμφέρον».¹³⁵ Αν η διάταξη που παραβιάστηκε χορηγούσε **δικαίωμα** στον θιγόμενο, τότε πρέπει να διακρίνουμε αν πρόκειται για απόλυτο ή για σχετικό δικαίωμα. Αν μεν πρόκειται για απόλυτο δικαίωμα (π.χ. εμπράγματο) ο ζημιωθείς μπορεί να στραφεί κατά οποιουδήποτε προσβολέα, καθότι η προσβολή είναι καθαυτή παράνομη. Αν, δε, πρόκειται για σχετικό δικαίωμα (π.χ. ενοχικό), τότε ο ζημιωθείς μπορεί να στραφεί μόνο κατά του αντισυμβαλλομένου του, αφού μόνο αυτός δεσμεύεται από τη σχέση τους και οφείλει να σέβεται τα ενοχικά δικαιώματα του πρώτου. Συνήθως όμως, οι προσβολές δικαιωμάτων του συναλλασσομένου από τον αντισυμβαλλόμενο του επιλύονται με τις διατάξεις για την μη εκπλήρωση υφιστάμενης ενοχής. Οι τρίτοι δεν δεσμεύονται από τις εκάστοτε ενοχικές σχέσεις, οπότε αν προσβάλλουν το σχετικό δικαίωμα του ζημιωθέντος, δεν θα τύχει εφαρμογής η ΑΚ 914, αφού η προσβολή αυτή δεν αποτελεί παρανομία. Υπάρχει περίπτωση δε, συνήθως σε διατάξεις προστατευτικών νόμων¹³⁶, να μην χορηγείται δικαίωμα στο άτομο, αλλά να αναγάζεται κάποιο ιδιωτικό του **συμφέρον** σε έννομο. Αν σκοπός της συγκεκριμένης προστατευτικής διάταξης, είναι η διαφύλαξη του συμφέροντος του ιδιώτη, τότε η παράβασή της αποτελεί παράνομη πράξη και μπορεί να διεκδικηθεί αποζημίωση κατ' ΑΚ 914. Αν, αντιθέτως, το συμφέρον αυτό δεν μπορεί να ενταχθεί στο προστατευτικό πλαίσιο του κανόνα δικαίου, γιατί λόγου χάριν, στο επίκεντρο της προστασίας βρίσκεται το δημόσιο και όχι το ιδιωτικό συμφέρον, τότε πρόκειται για απλό συμφέρον που δεν έχει μετατραπεί σε έννομο και συνεπώς, δεν μπορεί να αποτελέσει παρανομία κατ' ΑΚ 914.

Η δεύτερη παρέμβαση στον όρο του παρανόμου είναι διασταλτική. Σύμφωνα με αυτή τη διορθωτική παρέμβαση, παράνομη συμπεριφορά υπάρχει και όταν δεν τηρείται «η επιμέλεια που μπορεί, και πρέπει να δείχνει ένας μέσος άνθρωπος για την ασφάλεια και προστασία προσώπων και αγαθών με τα οποία η συμπεριφορά του έρχεται ή μπορεί να έρθει σε επαφή, έστω κι αν δεν υπάρχει παράβαση ειδικά προβλεπόμενου απαγορευτικού ή επιτακτικού κανόνα δικαίου».¹³⁷ Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο όρος του παρανόμου πληρούται όταν παραβιάζεται η γενική υποχρέωση ασφάλειας και προστασίας των άλλων. Νομοθετικά, αυτή η διεύρυνση δικαιολογείται από τις γενικές ρήτρες της καλής πίστης, των χρηστών ηθών και της μη καταχρηστικότητας.

¹³⁵ Έτσι η ΑΠ 683/1995, ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.

¹³⁶ Ως παραδείγματα προστατευτικών νόμων ο Γεωργιάδης, ό.π., σελ. 598-599, αναφέρει τις πολεοδομικές διατάξεις, τις διατάξεις που απαγορεύουν την κτήση κυριότητας ακινήτων από υπηκόους τρίτων χωρών εκτός της Ε.Ε. σε παραμεθόριες περιοχές, τις φορολογικές διατάξεις κ.α. Οι συγκεκριμένοι προστατευτικοί νόμοι σχετίζονται με το δημόσιο συμφέρον. Αρκεί, όμως, παράλληλα με το δημόσιο συμφέρον να προστατεύεται και το ιδιωτικό, προκειμένου να μπορεί ο ιδιώτης να επικαλεστεί την παράβαση της συγκεκριμένης πρόβλεψης. Τέτοιες περιπτώσεις είναι, επί παραδείγματι, οι διατάξεις ΠΚ 216 και 386 για την πλαστογραφία και την απάτη, οι διατάξεις του Κ.Ο.Κ. κ.α. Πάντως, ως προστατευτική διάταξη θεωρείται και η ΑΚ 281 για την καταχρηστική άσκηση δικαιώματος. Η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος αποτελεί παρανομία καθώς αντίκειται όχι μόνο στη ρητή διάταξη της ΑΚ 281, αλλά και στις γενικές επιταγές της έννομης τάξης.

¹³⁷ Σταθόπουλος Μ. (2004), §15, σελ. 305.

Σε κάθε περίπτωση, η παράνομη συμπεριφορά μπορεί να μη θεωρηθεί ως τέτοια, αν συντρέχει κάποιος λόγος άρσης του παράνομου χαρακτήρα της. Τέτοιοι λόγοι σχετίζονται με τυχόν επικρατέστερο συμφέρον του δράστη της παρανομίας¹³⁸ ή με έλλειψη συμφέροντος του θιγομένου¹³⁹.

❖ Υπαιτιότητα

Η αδικοπρακτική ευθύνη είναι υποκειμενική, στηρίζεται δηλαδή στην υπαιτιότητα, και προκειμένου να υφίσταται θα πρέπει να υπάρχει πταίσμα του προσώπου που προέβη στην παράνομη πράξη ή παράλειψη. Όπως προαναφέρθηκε, το πταίσμα είναι αυτό που επιτρέπει την προσωπική αποδοκιμασία του ίδιου του δράστη της παρανομίας, και όχι απλώς της πράξης του. Μια συμπεριφορά είναι υπαίτια όταν επιτρέπει να αποδοθεί προσωπική μομφή στον δράστη για την πράξη του, διότι το πρόσωπο θεωρείται ψυχικά υπεύθυνο για αυτήν.

Οι βαθμοί υπαιτιότητας είναι δύο, ο δόλος και η αμέλεια. Ο δόλος υπάρχει είτε όταν το πρόσωπο θέλησε και επεδίωξε ευθέως το παράνομο αποτέλεσμα (*δόλος επιδίωξης ή άμεσος δόλος α' βαθμού*), είτε όταν δεν βρισκόταν μεν στην άμεση επιδίωξή του, όμως το προέβλεπε ως αναγκαίο (*αναγκαίος δόλος ή άμεσος δόλος β' βαθμού*) ή ως ενδεχόμενο (*ενδεχόμενος δόλος*) και το αποδεχόταν.¹⁴⁰

Σε σχέση με την αμέλεια, ορισμός αυτής δίνεται στο άρθρο ΑΚ 330 εδ. β': «*Αμέλεια υπάρχει όταν δεν καταβάλλεται η επιμέλεια που απαιτείται στις συναλλαγές*». Κατά το ως άνω, αμέλεια υπάρχει όταν ο δράστης ναι μεν δεν είχε βούληση να προκαλέσει την παράνομη συμπεριφορά, αλλά είτε δεν κατέβαλε την απαιτούμενη προσοχή προκειμένου να την προβλέψει και να την αποτρέψει, είτε την προέβλεψε αλλά ήλπιζε πως θα την αποφύγει (*ενσυνείδητη αμέλεια*). Το μέτρο της επιμέλειας και της προσοχής που έπρεπε να επιδείξει το πρόσωπο θα κριθεί λαμβάνοντας υπόψη τον μέσο εκπρόσωπο του κύκλου, του περιβάλλοντος, του επαγγέλματος, της ηλικίας, του τόπου διαμονής κτλ. του συγκεκριμένου προσώπου.

¹³⁸ Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η συμπεριφορά είναι πράγματι παράνομη, όμως επιχειρείται για την διαφύλαξη κάποιου άλλου έννομου αγαθού ή για την εκπλήρωση καθήκοντος του δράστη, τα οποία συγκρινόμενα με το προσβαλλόμενο έννομο αγαθό, τελικά υπερτερούν. Τέτοιες περιπτώσεις είναι, επί παραδείγματι, η αυτοδικία, η κατάσταση ανάγκης, η εκτέλεση προσταγής κτλ.

¹³⁹ Περιπτώσεις όπου ο θιγόμενος δεν έχει αληθινό έννομο συμφέρον ή όπου το αληθινό του έννομο συμφέρον εξυπηρετείται καλύτερα δια της προσβολής, είναι, παραδείγματος χάριν, η παροχή συναίνεσης εκ μέρους του προς τον προσβολέα, προκειμένου ο τελευταίος να προχωρήσει στην προσβολή. Επιπλέον, περίπτωση που μπορεί το έννομο συμφέρον να εξυπηρετείται καλύτερα δια της προσβολής είναι η επιτρεπόμενη διοίκηση αλλοτρίων κατά ΑΚ 730 επ.

¹⁴⁰ Όπως αναφέρει ο Σταθόπουλος στο βιβλίο του **Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου**, σελ. 112, οι μορφές αυτές του δόλου αποτελούν εφαρμογή της θεωρίας της αποδοχής ή της επιδοκιμασίας, κατά την οποία δόλος είναι η ψυχική κατάσταση του προσώπου όταν, γνωρίζοντας τα κρίσιμα περιστατικά εκ του νόμου για την απαγόρευση της συμπεριφοράς του, προβλέπει και αποδέχεται εν γένει τα παράνομα αποτελέσματα αυτής (πράξης ή παράλειψης) και έχει συνείδηση του άδικου χαρακτήρα τους.

Συμπερασματικά, προκειμένου να κριθεί αν ο δράστης είναι υπαίτιος ή όχι, αρκεί τόσο ο δόλος, όσο και η αμέλεια. Όταν απαιτείται συγκεκριμένος βαθμός υπαιτιότητας, ο νόμος το προβλέπει ειδικώς, όπως για παράδειγμα στην ΑΚ 919 που θα αναλυθεί στη συνέχεια. Εν τω προκειμένω, η διάταξη της ΑΚ 914 μιλά απλώς για πρόσωπο που παράνομα και υπαίτια ζημίωσε άλλον, συνεπώς, είτε προέβη στη συμπεριφορά του δολίως, είτε αμελώς, θα είναι σε κάθε περίπτωση υπαίτιος.

❖ Καταλογισμός

Όπως προαναφέρθηκε και στην ενότητα II. 2. του προηγούμενου κεφαλαίου, ο καταλογισμός προηγείται λογικά της υπαιτιότητας, δεδομένου ότι πρέπει να ελεγχθεί το κατά πόσον ο συγκεκριμένος δράστης έχει την πνευματική και ψυχική ωριμότητα και υγεία προκειμένου να καταλογισθεί η παρανομία σε βάρος του. Αυτό σημαίνει ότι, για να είναι το πρόσωπο υπαίτιο, θα πρέπει να έχει τη διαύγεια και την ωριμότητα να καταλαβαίνει τον δίκαιο ή τον άδικο χαρακτήρα της συμπεριφοράς του, αλλά και την ικανότητα να συμμορφώνεται προς την αντίληψή του αυτή.

Καθώς, κατά κανόνα, η ικανότητα προς καταλογισμό υπάρχει στο άτομο, ο Αστικός Κώδικας ρυθμίζει τις κατ'εξαίρεση περιπτώσεις που αυτή εκλείπει στο πλαίσιο της αδικοπρακτικής ευθύνης, στα άρθρα ΑΚ 915 έως 918.¹⁴¹ Βάσει των διατάξεων αυτών, ως περιπτώσεις ανικανότητας καταλογισμού συνάγονται οι εξής:

- Αρχικά, οι ανήλικοι¹⁴². Σύμφωνα με το άρθρο ΑΚ 916, *όποιος δεν έχει συμπληρώσει το δέκατο έτος της ηλικίας του δεν ευθύνεται για τη ζημία που προξένησε*. Συνεπώς, οι ανήλικοι κάτω των δέκα ετών θεωρούνται σε κάθε περίπτωση ακαταλόγιστοι. Βάσει του άρθρου ΑΚ 917, *όποιος έχει συμπληρώσει το δέκατο, όχι όμως το δέκατο τέταρτο έτος της ηλικίας του ευθύνεται για τη ζημία που προξένησε, εκτός αν ενήργησε χωρίς διάκριση*. Εν τω προκειμένω, τα άτομα από δέκα έως δεκατεσσάρων ετών είναι κατά κανόνα ικανά προς καταλογισμό, εκτός αν δεν έχουν την ικανότητα να διακρίνουν. Η έννοια της «διάκρισης» σχετίζεται με την ικανότητα του ανήλικου να καταλαβαίνει και να ξεχωρίζει το δίκαιο από το άδικο και να αντιλαμβάνεται τυχόν απαξία της συμπεριφοράς του. Αν δεν υπάρχει διάκριση, τότε ο ανήλικος θεωρείται ακαταλόγιστος.

¹⁴¹ Καθώς αναφέρει και η Χριστακάκου – Φωτιάδη Κ. (2008), § 2, σελ. 8, η εξαιρετική αυτή ρύθμιση οδηγεί στο συμπέρασμα πως ο εναγόμενος (οφειλέτης ή υπόχρεος) που επικαλείται την μη ύπαρξη ικανότητας προς καταλογισμό, βαρύνεται επιπλέον και με την απόδειξη συνδρομής τυχόν τέτοιας περίπτωσης. Η συγκεκριμένη άποψη, άλλωστε, είναι και η κρατούσα στη θεωρία, ιδέ επί παραδείγματι Γεωργιάδη Απ. (1999), **Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος**, § 23, αρ. 7 επ., Σταθόπουλο Μ. (2004), § 6, σελ. 107, αλλά και Χριστακάκου – Φωτιάδη Κ (2008), ό.π., παραπομπή υπ' αριθμ. 10.

¹⁴² Βλέπε Σταθόπουλο, ό.π.: *Από άποψη ευθύνης για αδικοπραξία ανήλικος είναι αυτός που δεν συμπλήρωσε το 14^ο έτος της ηλικίας του και ενήλικος, δηλαδή ικανός προς καταλογισμό, αυτός που συμπλήρωσε το έτος αυτό.*

- Οι κωφάλαλοι. Σύμφωνα με τη δεύτερη παράγραφο του άρθρου ΑΚ 917, οι κωφάλαλοι λόγω της κατάστασης στην οποία βρίσκονται, αντιμετωπίζονται όπως και οι ανήλικοι από δέκα έως δεκατεσσάρων ετών.

- Τα πρόσωπα της ΑΚ 915. Εκεί αναφέρεται ότι «δεν ευθύνεται όποιος ζημίωσε άλλον χωρίς να έχει συνείδηση των πράξεών του ή ενώ βρισκόταν σε ψυχική ή διανοητική διαταραχή που περιόριζε αποφασιστικά τη λειτουργία της κρίσης και της βούλησής του»¹⁴³. Σε σχέση με τη μη συνείδηση εκ μέρους του δράστη των πράξεών του, αυτό δεν είναι απαραίτητο να οφείλεται σε κάποια νόσο, αντιθέτως, μπορεί να είναι αποτέλεσμα μέθης, ψυχικής υπερδιέγερσης κτλ. Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει η διαταραχή αυτή να επέδρασε και να περιόρισε αποφασιστικά την κρίση και τη βούληση του ατόμου. Βάσει του γράμματος της ρύθμισης, τα άτομα αυτά θεωρούνται ακαταλόγιστα εκτός αν κατά την επαγωγή της ζημίας έφεραν τον εαυτό τους σε τέτοια κατάσταση με χρήση οινόπνευματών ποτών ή άλλων παραπλήσιων μέσων. Σε αυτή την περίπτωση, όπως αναφέρει η ΑΚ 915 παρ. 2, τα εν λόγω πρόσωπα θα ευθύνονται πλήρως για την ζημία, εκτός αν περιήλθαν σ' αυτή την κατάσταση χωρίς υπαιτιότητά τους.

Παρ' όλα αυτά, ακόμα και όταν ο δράστης θεωρείται ακαταλόγιστος, η ΑΚ 918 προστατεύει, έστω και μερικώς, τον ζημιωθέντα, αφού παρέχεται η δυνατότητα να δοθεί σε αυτόν εύλογη αποζημίωση αν η ζημία του δεν μπορεί να καλυφθεί με κάποιον άλλον τρόπο.¹⁴⁴ Συγκεκριμένα, το εν λόγω άρθρο ορίζει ότι «αυτός που προξένησε τη ζημία, εφόσον κατά τις διατάξεις των άρθρων 915 έως 917 δεν έχει ευθύνη, μπορεί να καταδικαστεί από το δικαστήριο, ύστερα από εκτίμηση της κατάστασης των μερών, σε εύλογη αποζημίωση, αν η ζημία δεν μπορεί να καλυφθεί από αλλού». Η ευθύνη λοιπόν που αποδίδεται στα ακαταλόγιστα πρόσωπα κατ' ΑΚ 918 είναι επικουρική, αφού ο ζημιωθείς θα πρέπει να στραφεί κατά των ανίκανων προς καταλογισμό προσώπων, μόνο αν για οποιονδήποτε πραγματικό ή νομικό λόγο δεν μπόρεσε να ζητήσει αποζημίωση από άλλον υπεύθυνο, π.χ. μια ασφαλιστική εταιρεία. Εν πάση περιπτώσει, η αποζημίωση που θα επιδικάσει το δικαστήριο θα είναι εύλογη, κατά κανόνα δηλαδή μειωμένη, λαμβάνοντας υπόψιν «τις οικονομικές δυνατότητες των μερών, τη βαρύτητα της παρανομίας, τις παραπέρα επιπτώσεις της στο θύμα, την έκταση του ακαταλόγιστου και εν γένει όλες τις άλλες συγκεκριμένες περιστάσεις».¹⁴⁵

❖ Ζημία

Προκειμένου να ζητηθεί αποζημίωση, απαραίτητη προϋπόθεση είναι να έχει προκληθεί ζημία στον δικαιούμενο να ζητήσει αποζημίωση. Ως ζημία θεωρείται κάθε

¹⁴³ Αναφορικά με την ικανότητα προς καταλογισμό σημαντικά είναι τόσο το διανοητικό όσο και το βουλητικό στοιχείο. Το πρώτο σχετίζεται με την ικανότητα αντίληψης του δίκαιου και του αδίκου, ενώ το δεύτερο με την ικανότητα συμμόρφωσης προς την αντίληψη αυτή. Ο Σταθόπουλος (2004), § 6, σελ. 106, υποστηρίζει ότι η διατύπωση «της κρίσης και της βούλησης» έχει διαζευκτική και όχι αθροιστική έννοια.

¹⁴⁴ Εν τω προκειμένω υφίσταται αντικειμενική ευθύνη ανεξαρτήτως του πταίσματος του ζημιώσαντος. Γενικά για την διάταξη της ΑΚ 918 ιδέ Χριστακάκου – Φωτιάδη Κ. (2008), § 2, σελ. 25-27 και § 4.

¹⁴⁵ Σταθόπουλος Μ. (2004), ό.π., σελ. 110.

βλάβη που προκαλείται στα υλικά ή άυλα αγαθά ενός προσώπου, δηλαδή κάθε μεταβολή τους προς το δυσμενέστερο. Η εξεύρεση της περιουσιακής ζημίας υπολογίζεται συγκρίνοντας την περιουσιακή κατάσταση μετά την παρανομία, με εκείνη που θα υπήρχε αν δεν είχε λάβει χώρα το ζημιογόνο γεγονός.

Η αποζημίωση που θα δοθεί στον ζημιωθέντα θα αντιστοιχεί και θα ακολουθεί την ζημία που αυτός υπέστη, αφού, ως είναι προφανές, η αποζημίωση σκοπεύει στην αποκατάσταση της ζημίας. Η αποζημίωση, όπως προκύπτει και από την ΑΚ 298 εδ. α', περιλαμβάνει τη ζημία του προσώπου εν συνόλω, δηλαδή τόσο τη θετική ζημία, όσο και το διαφυγόν κέρδος. Η θετική ζημία συνίσταται σε οποιαδήποτε μείωση, είτε υπό τη μορφή μείωσης του ενεργητικού της περιουσίας, είτε υπό τη μορφή αύξησης του παθητικού με νέα χρέη. Η έννοια του διαφυγόντος κέρδους σχετίζεται με το γεγονός ότι η ζημία δεν επέρχεται μόνο όταν μειώνεται η περιουσία, αλλά και όταν παρεμποδίζεται ή αποτρέπεται η αύξηση αυτής (με αύξηση του ενεργητικού ή μείωση του παθητικού της), λόγω της παρανομίας. Επειδή, όμως, το διαφυγόν κέρδος είναι ένα μέγεθος του οποίου ο υπολογισμός είναι άκρως υποθετικός, στο δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 298, τίθενται κάποιοι περιορισμοί ως προς το ύψος του. Συγκεκριμένα, το εν λόγω εδάφιο αναφέρει ότι ως διαφυγόν κέρδος *λογίζεται εκείνο που προσδοκά κανείς με πιθανότητα σύμφωνα με τη συνηθισμένη πορεία των πραγμάτων ή τις ειδικές περιστάσεις και ιδίως τα προπαρασκευαστικά μέτρα που έχουν ληφθεί*. Πιο συγκεκριμένα, το διαφυγόν κέρδος θα πρέπει να μπορεί να προβλεφθεί από έναν μέσο, συνετό άνθρωπο, βάσει αντικειμενικών κριτηρίων και μάλιστα εκ των προτέρων, κατά το χρόνο που έλαβε χώρα το ζημιογόνο γεγονός. Κατ'αυτόν τον τρόπο, περιορίζεται ο υποθετικός χαρακτήρας του διαφυγόντος κέρδους και μπορεί να υπαχθεί σε όσο το δυνατόν πιο αντικειμενικό και απτό υπολογισμό.

❖ Αιτιώδης Σύνδεσμος

Τελευταία προϋπόθεση προκειμένου να στοιχειοθετείται ευθύνη εξ αδικοπραξίας και άρα υποχρέωση προς αποζημίωση του ζημιωθέντος, είναι ο αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της παράνομης και υπαίτιας συμπεριφοράς του δράστη με τη ζημία του ζημιωθέντος. Αναφορικά με τον αιτιώδη σύνδεσμο και προκειμένου να περιορισθεί η σύνδεση πολλών περαιτέρω επιζήμιων συνεπειών με τον συγκεκριμένο νόμιμο λόγο ευθύνης, κρατούσα είναι η θεωρία της πρόσφορης αιτιότητας (*causa adaequata*). Σύμφωνα με αυτή την θεωρία, *πρόσφορη θεωρείται η αιτία που δεν προκάλεσε απλώς κατά λογική αιτιότητα τη ζημία του ζημιωθέντος, αλλά είχε γενικά την τάση, την ικανότητα να οδηγήσει σε αυτήν, σύμφωνα με τη συνήθη πορεία των πραγμάτων. Ζημία που προκλήθηκε από απρόοπτο, τυχαίο ή έκτακτο περιστατικό ή που οφείλεται στην ιδιομορφία της συγκεκριμένης περίπτωσης και όχι στη γενική αυτή τάση του όρου δεν θεωρείται ότι συνδέεται κατά τρόπο*

πρόσφορο μ'αυτόν.¹⁴⁶ Ο χαρακτηρισμός της αιτίας της ζημίας ως πρόσφορης, σχετίζεται με το κατά πόσον ήταν δυνατόν, εκ των προτέρων και από έναν μέσο συνετό άνθρωπο, να προβλεφθεί η συγκεκριμένη ζημία ως αποτέλεσμα της συγκεκριμένης συμπεριφοράς. Έτσι, αποφεύγεται η διεύρυνση της ευθύνης αποζημίωσης με αποκλεισμό ζημιών οι οποίες δεν θα μπορούσαν να έχουν προκληθεί άμεσα από τη συμπεριφορά του δράστη.

β) Η διάταξη της ΑΚ 919

Σύμφωνα με την ΑΚ 919, *όποιος με πρόθεση ζημίωσε άλλον κατά τρόπο αντίθετο προς τα χρηστά ήθη έχει υποχρέωση να τον αποζημιώσει*. Όπως προκύπτει από την ίδια την ουσία της διάταξης, οι προϋποθέσεις προκειμένου να εφαρμοστεί είναι:

- ❖ Ανθρώπινη Συμπεριφορά
- ❖ Αντίθεση στα Χρηστά Ήθη
- ❖ Πρόθεση του Δράστη
- ❖ Καταλογισμός
- ❖ Ζημία
- ❖ Αιτιώδης Σύνδεσμος

Κατ' ουσίαν οι περισσότερες εκ των ανωτέρω προϋποθέσεων συμπίπτουν με τις προϋποθέσεις εφαρμογής της ΑΚ 914, και συνεπώς, παρέλκει η περαιτέρω ανάλυσή τους. Θα πρέπει όμως να γίνει μία σύντομη αναφορά στις δύο διαφοροποιημένες προϋποθέσεις της ΑΚ 919 που είναι η αντίθεση στα χρηστά ήθη και η πρόθεση του δράστη.

❖ Αντίθεση στα Χρηστά Ήθη

Η έννοια των χρηστών ηθών αποτελεί μία αόριστη νομική έννοια. Ο εφαρμοστής καλείται να την εξειδικεύσει ανάλογα με τις περιστάσεις. Προκειμένου πράγματι να εξειδικευθεί στη συγκεκριμένη κάθε φορά περίπτωση ο όρος «χρηστά ήθη», λαμβάνονται υπόψη η κοινωνική ηθική του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου.¹⁴⁷

❖ Πρόθεση του Δράστη

Η διάταξη της ΑΚ 919 δεν απαιτεί απλώς υπαιτιότητα του προσώπου, αλλά δόλο, και μάλιστα δόλο α' βαθμού. Συνήθως όμως η ανηθικότητα δε γίνεται δεκτή χωρίς γνώση

¹⁴⁶ Σταθόπουλος Μ. (2004), ό.π., σελ. 178-179.

¹⁴⁷ Ως κοινωνική ηθική θεωρούνται οι ιδέες τις οποίες υποστηρίζει ένας κατά τη γενική αντίληψη χρηστός και εμφρόνως σκεπτόμενος κοινωνικός άνθρωπος. Αν πάντως εξετάζεται συμπεριφορά η οποία εντάσσεται σε συγκεκριμένο κύκλο συναλλαγών, ως κριτήριο για την αντίθεση ή μη στα χρηστά ήθη θα χρησιμοποιηθούν οι κρατούσες αντιλήψεις στην συγκεκριμένη κατηγορία, εκτός αν φαίνεται να είναι κοινώς αποδεκτό ότι οι κρατούσες αντιλήψεις σ'αυτή την κατηγορία δεν συμβιβάζονται με την γενική κοινωνική ηθική.

εκ μέρους του δράστη των πραγματικών περιστατικών που τη συγκροτούν. *Η ύπαρξη του δόλου συχνά συμβάλλει στο να αποδεχθούμε την ύπαρξη της (κατ' αρχήν αντικειμενικής) προϋπόθεσης της ανηθικότητας και, επίσης συχνά, η έλλειψή του αίρει τον ανήθικο χαρακτήρα.*¹⁴⁸

Με την ΑΚ 919 ο νομοθέτης μάλλον θέλησε να καλύψει περιπτώσεις παράνομης συμπεριφοράς που δεν θα μπορούσαν να υπαχθούν στην ΑΚ 914, περιπτώσεις δηλαδή που υπάρχει εκ προθέσεως αντίθεση στα χρηστά ήθη.¹⁴⁹ Όμως, η διευρυμένη έννοια του παρανόμου – όπως αυτή αναλύθηκε ανωτέρω στο πλαίσιο της ΑΚ 914 -, περιλαμβάνει και την αντίθεση στην καλή πίστη και στα χρηστά ήθη, στο πλαίσιο της γενικής υποχρέωσης προστασίας των άλλων. Επιπλέον, η αντίθεση στα χρηστά ήθη μπορεί να θεωρηθεί απευθείας παράνομη ως παράβαση της διάταξης ΑΚ 281¹⁵⁰ και άρα η ευθύνη να στηρίζεται στις διατάξεις ΑΚ 914 και 281, ακόμα και αν δεν συντρέχει το στοιχείο της προθέσεως. Σε κάθε περίπτωση, όμως, η ΑΚ 919 είναι σημαντική καθώς προσφέρει επιπρόσθετη θεμελίωση της ευθύνης για την περίπτωση της αντίθεσης στα χρηστά ήθη, αίροντας τυχόν αμφιβολίες ως προς τη δυνατότητα θεμελίωσης αυτής στην ΑΚ 914. Ως αυτοτελής αδικοπραξία, δε, γεννά υποχρέωση προς αποζημίωση, καθώς και προς καταβολή χρηματικής ικανοποίησης λόγω ηθικής βλάβης.

γ) Τα προβλήματα της παραπομπής της ΑΚ 149 εδ. α' στις ΑΚ 914 επ.

Αφού αναλύθηκαν τα κυριότερα στοιχεία των διατάξεων για τις αδικοπραξίες στις οποίες παραπέμπει το πρώτο εδάφιο της ΑΚ 149, θα πρέπει να παρατεθούν τα ζητήματα που προκύπτουν εν τω προκειμένω λόγω της συγκεκριμένης παραπομπής.

(αα) Αποτελεί η απάτη της ΑΚ 147 πάντοτε αδικοπραξία;

Στη θεωρία έχουν προκληθεί διαφωνίες για το αν η απάτη αποτελεί αυτή καθαυτή αδικοπραξία, ή αν αντιθέτως δεν πληροί άνευ ετέρου τις προϋποθέσεις των διατάξεων ΑΚ 914 επ.

Η πρώτη και κρατούσα άποψη υποστηρίζει πως η απάτη δεν αποτελεί σε κάθε περίπτωση αδικοπραξία. «Αυτό επιβεβαιώνεται πιθανότατα και από το γράμμα της ΑΚ 149, που εξαρτά την αποζημίωση του απατηθέντος από την εφαρμογή των διατάξεων για τις αδικοπραξίες, την οποία επομένως δεν θεωρεί δεδομένη, αλλά αποδεικτέα κάθε φορά in

¹⁴⁸ Σταθόπουλος Μ. (2004), § 15, σελ. 312.

¹⁴⁹ Κατά τον Τριάντο, η διάταξη της ΑΚ 919 αποτελεί αυτοτελή αδικοπραξία που συμπληρώνει και επεκτείνει την κατά το άρθρο 914 αδικοπραξία. Βλέπε Τριάντος Ν. (1995), σελ. 109.

¹⁵⁰ ΑΚ 281: «Η άσκηση του δικαιώματος απαγορεύεται αν υπερβαίνει προφανώς τα όρια που επιβάλλουν η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο κοινωνικός ή οικονομικός σκοπός του δικαιώματος.»

concreto και επομένως ζητούμενη».¹⁵¹ Η ως άνω οπτική ενισχύεται και από το γεγονός ότι αρκετοί θεωρητικοί στην ανάλυσή τους για το άρθρο ΑΚ 149 εδ. α', δεν θεωρούν δεδομένο ότι πληρούνται σε κάθε περίπτωση οι προϋποθέσεις των διατάξεων περί αδικοπραξιών -στις οποίες και παραπέμπει η ΑΚ 149 εδ. α'-, αλλά αναφέρουν ότι η αποζημίωση του απατηθέντος θα είναι δυνατή μόνο εφόσον οι απαραίτητοι όροι των άρθρων ΑΚ 914 επ. συντρέχουν τελικώς.¹⁵² Πάντως, σημειώνεται ότι οι περισσότεροι συγγραφείς αναφέρουν πως κατά κανόνα η απάτη θα αποτελεί, εν τέλει, αδικοπραξία.

Στους υποστηρικτές της πρώτης άποψης που δεν δέχεται τον *eo ipso* χαρακτήρα της απάτης ως αδικοπραξίας, εντάσσεται και ο *Καράσης*. Ο συγγραφέας, παρουσιάζει εναργέστερα την άποψή του, σε σύγκριση με τους υπόλοιπους θεωρητικούς που αναφέρουν απλά πως η εφαρμογή των ΑΚ 914 επ. τίθεται υπό την προϋπόθεση των εκεί αναφερόμενων όρων. Ο γενικότερος προβληματισμός, κατά την άποψή του, έγκειται κατά βάση στην προϋπόθεση του παρανόμου και στο κατά πόσον η ΑΚ 147 συμπληρώνει απευθείας την προϋπόθεση αυτή. Σύμφωνα με όσα αναφέρει¹⁵³, η απάτη αποτελεί αδικοπραξία όταν συνιστά παράβαση των αδικοπρακτικών υποχρεώσεων. Αυτό κατά τη γνώμη του συμβαίνει:

❖ Όταν η αστική απάτη αποτελεί ταυτοχρόνως και ποινική, κατά ΠΚ 386. Σ'αυτή την περίπτωση η απάτη αποτελεί αδικοπραξία βάσει της ΑΚ 914, σε συνδυασμό με την ΠΚ 386, που συμπληρώνει την προϋπόθεση του παρανόμου της πρώτης.

Σε σχέση με την ΠΚ 386, όπως έχει αναφερθεί και σε προγενέστερα σημεία της παρούσας εργασίας, η αστική απάτη δεν συμπίπτει με την ποινική. Σύμφωνα με την ΠΚ 386, απάτη τελεί όποιος με σκοπό να αποκομίσει ο ίδιος ή άλλος παράνομο περιουσιακό

¹⁵¹ Χριστοδούλου Κ. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**, τ. ΙΒ, άρθρο 147, σελ. 315.

¹⁵² Γεωργιάδης Απ. (2007), **Γενικές Αρχές**, § 39, σελ. 411: «Για να γεννηθεί αυτό το δικαίωμα πρέπει να συντρέχουν οι προϋποθέσεις των ΑΚ 914 επ., το οποίο συνήθως θα συμβαίνει γιατί η απάτη συνιστά κατά κανόνα αδικοπραξία.» Παπαντωνίου Ν. (1983), § 71, σελ. 412: «Για να ζητηθεί η αποζημίωση αυτή πρέπει να συντρέχουν οι προϋποθέσεις αποζημίωσης για αδικοπραξία (914,919).» Καρακατσάνης Ιωάν. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (1978), **Αστικός Κώδικς**, τ. Ι, άρθρο 149, σελ. 229: «Τούτο σημαίνει ότι θα πρέπει εν προκειμένω να συντρέχουν άπασαι αι προϋποθέσεις αποζημίωσης λόγω αδικοπραξίας. Σημειωτέον δε ότι η απάτη θα συνιστά κατά κανόνα αδικοπραξίαν κατ' ΑΚ 914 (βλ. ΠΚ 386), πάντως δε κατ' ΑΚ 919.» Σημαντήρας Κ. (1973), § 41, σελ.428: «Η αξίωσις αποζημίωσης – μη εξαρτώμενη εκ του προς ακύρωσιν δικαίωματος – χωρεί ως ρητώς ορίζεται, κατ' εφαρμογήν των περί αδικοπραξίας διατάξεων (914,919) και συντρεχουσών των προϋποθέσεων αυτών.» Λαδάς Π. (2009),τ. ΙΙ, § 41, σελ. 416: «Συνεπώς, εν προκειμένω, θα πρέπει να συντρέχουν όλες οι προϋποθέσεις που απαιτεί ο νόμος για την αποκατάσταση της ζημίας λόγω αδικοπραξίας.» Μπαλής Γ. (1961) **Γενικαί Αρχαί του Αστικού Δικαίου**, § 51, σελ. 149: «Εάν η απάτη, υφ' ας περιστάσεις επράχθη, περιέχη τους όρους της αδικοπραξίας (π.χ.919) δικαιούται ο απατηθείς [...] να ζητήσει την ακύρωσιν της δικαιοπραξίας και συνάμα άσσαν άλλην εκ της αδικοπραξίας ζημίαν.» Τριάντος Ν. (2011), σελ. 111: «Δηλαδή, ο απατηθείς δικαιούται αποζημίωσης είτε ζητήσει την ακύρωση της δικαιοπραξίας είτε όχι, εφόσον όμως η απάτη, με τις περιστάσεις που διαπράχθηκε, περιέχει τους όρους της αδικοπραξίας.» Βαρελάς Δ. σε Γεωργιάδης Απ. (επιμ.) (2010), **ΣΕΑΚ**, τ. Ι, άρθρο 149, σελ. 282: «Προϋπόθεση για την αναζήτηση αποζημίωσης κατά την ΑΚ 149 είναι η συνδρομή των προϋποθέσεων της ΑΚ 914, η οποία θα καλύπτει κάθε ζημία, την οποία υπέστη ο απατηθείς λόγω κατάρτισης ακυρώσιμης δικαιοπραξίας και σε αιτιώδη συνάφεια με την απάτη». Επίσης, βλ. ενδεικτικά αντίστοιχη διατύπωση στις ΑΠ 282/2010, ΠΠρΑθ 712/2010, ΕφΛαρ 137/2006, ΕφΛαρ 688/2007, ΑΠ 715/2011, ΑΠ 649/2008, ΑΠ 1458/2001, ΕφΘεσ 1605/1979, ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.

¹⁵³ Καράσης Μ., ΕλλΔνη 2004, 316.

όφελος, βλάπτει ξένη περιουσία, πείθοντας κάποιον σε πράξη, παράλειψη ή ανοχή με την εν γνώσει παράσταση ψευδών γεγονότων σαν αληθινών ή την αθέμιτη απόκρυψη ή παρασιώπηση αληθινών γεγονότων. Βάσει του ανωτέρω ορισμού, αστική και ποινική απάτη συμπίπτουν όσον αφορά την προϋπόθεση της πράξης εξαπάτησης και της πλάνης του απατηθέντος, διαφέρουν όμως, δεδομένου ότι στον ΠΚ απαιτείται να λάβει χώρα περιουσιακή διάθεση και βλάβη του απατηθέντος.^{154 155} Ως περιουσιακή διάθεση νοείται κάθε πράξη, παράλειψη ή ανοχή του απατηθέντος, με την οποία επενεργεί άμεσα και προκαλεί μεταβολή στην περιουσία του ιδίου ή τρίτου, επί της οποίας έχει εξουσία διαθέσεως. Ως περιουσιακή βλάβη νοείται η μείωση της συνολικής οικονομικής αξίας της ενεστώσας περιουσίας συγκριτικά με την αξία που αυτή είχε προ της διαθέσεως. Η περιουσιακή διάθεση δεν συμπίπτει με την περιουσιακή βλάβη του απατηθέντος, αφού δεν αποκλείεται να μην σημειώνεται μείωση ή επιβάρυνση της περιουσίας του απατηθέντος, αλλά αυτή να μένει σταθερή και να διαφοροποιείται μόνο ποιοτικά (π.χ. αν ο απατηθείς έλαβε αντίτιμο για την διάθεσή του προς τον αντισυμβαλλόμενο). Σημειωτέον δε, ότι προκειμένου να υπάρξει περιουσιακή διάθεση στο ποινικό δίκαιο, δεν ενδιαφέρει το κύρος της δικαιοπραξίας βάσει της οποίας λαμβάνει χώρα η διάθεση. Αυτό σημαίνει ότι θύμα απάτης ή εξαπατών μπορεί να είναι και ένα ανίκανο προς δικαιοπραξία πρόσωπο. Επίσης, η διάθεση μπορεί να πραγματοποιηθεί και με υλική πράξη.

Σύμφωνα με τον *Καράση*, η απάτη κατ' ΑΚ 147 δεν μπορεί να αποτελέσει αδικοπραξία. Η αστική απάτη δεν προσβάλλει απόλυτο δικαίωμα του απατηθέντος προκειμένου να πληρούται το στοιχείο του παρανόμου, μιας και ο αθέμιτος επηρεασμός της βουλήσεως του συναλλασσομένου δεν συνιστά προσβολή απόλυτου αγαθού, αλλά σχετικού, αγαθού δηλαδή που σχετίζεται με ενοχική σχέση¹⁵⁶. Αντιθέτως, η ποινική απάτη αποτελεί προσβολή του απόλυτου δικαιώματος στην περιουσία. Συνεπώς, η συνδρομή της ΠΚ 386 είναι απαραίτητη προκειμένου να συμπληρωθεί η προϋπόθεση της παρανομίας, δια της παραβάσεως ρητής διάταξης νόμου.

❖ Όταν η απάτη πληροί τους όρους της ΑΚ 919, ήτοι της αντίθεσης στα χρηστά ήθη και της εκ προθέσεως επαγωγής ζημίας.¹⁵⁷ Στην αστική απάτη συνήθως πράγματι

¹⁵⁴ Συμπερασματικά, οι κυριότερες διαφορές μεταξύ των δύο μορφών είναι ότι η αστική απάτη κατατείνει στην πρόκληση δήλωσης βουλήσεως συγκεκριμένου περιεχομένου από τον απατηθέντα, ενώ, η ποινική απάτη κατατείνει στη διάθεση περιουσίας εκ μέρους του. Επιπλέον, στην αστική απάτη δεν απαιτείται ο σκοπός του εξαπατώντος να είναι η αποκόμιση παράνομου περιουσιακού οφέλους από τον ίδιο και η ζημία του απατηθέντος, όπως ισχύει στην ποινική απάτη. Αντιθέτως, ο δόλος και ο σκοπός του προσώπου σχετίζονται με τον επηρεασμό της δικαιοπρακτικής βούλησης.

¹⁵⁵ Βλέπε *Μυλωνόπουλο Χ.* (2006), § 12. Η απάτη αποτελεί σύμφωνα με τον συγγραφέα έγκλημα περιουσιακής μετάθεσης, συνδεδεμένο με συγκεκριμένες συμπεριφορές, όπως αυτές αναφέρονται στην πρώτη παράγραφο του άρθρου ΠΚ 386. Επίσης, στοιχειοθετεί έγκλημα σκοπού, αφού ο δράστης θα πρέπει να επιδιώκει με άμεσο δόλο β' βαθμού (αναγκαίο δόλο) τον προσπορισμό παράνομου περιουσιακού οφέλους στον εαυτό του ή σε άλλον.

¹⁵⁶ Κατά την άποψη του *Καράση*, η επίδραση της απάτης στη βούληση και στη συνέχεια στη δήλωση βουλήσεως του εξαπατηθέντος, δεν μπορεί να θεωρηθεί ούτε εμμέσως προσβολή απόλυτου αγαθού, παραδείγματος χάριν, προσβολή της ελευθερίας του προσώπου.

¹⁵⁷ Η διάταξη της ΑΚ 919 πληρούται πάντα, όταν συντρέχει και η ποινική απάτη κατά ΠΚ 386.

υπάρχει αντίθεση στα χρηστά ήθη, όμως δεν είναι δεδομένο ότι θα υπάρχει και εκ προθέσεως πρόκληση ζημίας στον εξαπατηθέντα. Κι αυτό διότι, όπως έχει ειπωθεί και προγενέστερα, στην αστική απάτη ο δόλος κατευθύνεται τυπικά στην πρόκληση δικαιοπρακτικής βουλήσεως και όχι στην πρόκληση ζημίας σε ξένη περιουσία.

❖ Όταν η απάτη συνιστά κατάχρηση θεσμού, και ειδικότερα, του θεσμού της συμβατικής ελευθερίας. Κατά τον *Καράση* η ΑΚ 281 δεν αναφέρεται μόνο σε καταχρηστική άσκηση δικαιώματος αλλά και σε κατάχρηση θεσμού. Κατ' αυτόν τον τρόπο η κατάχρηση της συμβατικής ελευθερίας, τόσο αναφορικά με την ελευθερία συνάψεως δικαιοπραξίας, όσο και σε σχέση με την ελευθερία προσδιορισμού του περιεχομένου της δικαιοπραξίας αυτής, αποτελεί παράνομη συμπεριφορά και οδηγεί σε αδικοπρακτική ευθύνη βάσει των διατάξεων ΑΚ 914 και 281.

Ο *Χριστοδούλου*, επίσης, υποστηρίζει πως η αστική απάτη δεν συνιστά αναγκαία άδικη πράξη, χωρίς βέβαια αυτό να αποκλείεται στην κάθε μεμονωμένη περίπτωση. Ο συγγραφέας ξεκινά, όπως προαναφέρθηκε, από την ίδια τη γραμματική διατύπωση της ΑΚ 149 εδ. α', που δεν θεωρεί την πλήρωση των προϋποθέσεων των διατάξεων ΑΚ 914 επ. ως δεδομένη, αλλά ως ζητούμενη. Η ΑΚ 147 σχετίζεται με την προστασία από προσβολές της δικαιοπρακτικής βούλησης του προσώπου.¹⁵⁸ Οι προσβολές αυτές δεν πληρούν το στοιχείο του παρανόμου της ΑΚ 914, σε αντίθεση με την απάτη του ΠΚ που σχετίζεται με προσβολές της περιουσίας του απατηθέντος και στοιχειοθετούν παρανομία. Το πρόβλημα εμφανίζεται εντονότερο στην απάτη δια παραλείψεως. Λόγω των αντιτιθέμενων συμφερόντων των μερών, η πληρότητα των πληροφοριών που παρέχονται δεν μπορεί να αγγίξει ποτέ τον απόλυτο βαθμό. Για ποιες πληροφορίες και έως ποιο βαθμό θα πρέπει να ευθύνεται ο συναλλασσόμενος; Κατά τον συγγραφέα η ακυρωσία λόγω απάτης, δεδομένου ότι προστατεύει τη δικαιοπρακτική βούληση του ατόμου, αποτελεί θεσμό της αγοράς και δεν στοιχειοθετεί άνευ ετέρου αδικοπραξία· έχει αδικοπρακτικό χαρακτήρα όταν είναι ποινικώς κολάσιμη και όταν σχετίζεται με παράβαση κανόνων αναγκαστικού δικαίου. Η δε αδικοπρακτική ευθύνη, όταν συντρέχει, επεκτείνει την ευθύνη που προκύπτει από τα άρθρα ΑΚ 147 έως 149 για τη απάτη.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Βλέπε *Χριστοδούλου Κ.* (2016), § 7, σελ. 220 «*Η ακύρωση λόγω απάτης δεν έχει αδικοπρακτικό χαρακτήρα αλλά θεραπεύει το παράγγελμα της αποκαταστατικής και της διανεμητικής δικαιοσύνης, καθώς προσνέμει τα περιουσιακά οφέλη που προσηύχουν στην στάση του καθενός συναλλασσομένου, ανάλογα ιδίως με την υπαιτιότητα, τον δόλο ή την αμέλεια αυτού*».

¹⁵⁹ *Χριστοδούλου Κ.* σε *Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ.* (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**, τ. ΙΒ, Εισαγωγικές Παρατηρήσεις στα άρθρα 140-157, σελ. 242-243 και άρθρο 147, σελ. 312. Ο συγγραφέας εκεί αναφέρει πως οι διατάξεις περί αδικοπραξιών επεκτείνουν την ευθύνη, επί παραδείγματι, του προστηθέντος – εξαπατώντος, όταν δεν είναι δυνατόν να καταλογισθεί η συμπεριφορά του στον προστήσαντα κατά τις ΑΚ 147 επ.

Η δεύτερη άποψη υποστηρίζει πως η απάτη σε κάθε περίπτωση αποτελεί αστικό αδίκημα, δηλαδή παράνομη και υπαίτια πράξη.^{160 161} Στο πλαίσιο της άποψης αυτής, η *Νεζερίτη* θεωρεί πως η διάταξη της ΑΚ 149 εδ. α' είναι πολύ σημαντική καθώς με την παραπομπή της στις διατάξεις για τις αδικοπραξίες, επιτελεί διπλή λειτουργία: «*Όχι μόνο είναι πληρωτική του λευκού κανόνα του άρθρου 914 ΑΚ ως προς την προϋπόθεση του παρανόμου, αλλά προεξοφλεί και τον όρο της υπαιτιότητας, δεδομένου ότι η δολιότητα είναι εγγενές γνώρισμα της απατηλής συμπεριφοράς. Κατ' αυτόν τον τρόπο η απάτη συνιστά εξ ορισμού "αδίκημα", δηλαδή παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά.*»¹⁶² Για την συγγραφέα, η διατύπωση της ίδιας της διατάξεως ΑΚ 149 εδ. α' είναι πολύ σημαντική, καθώς, δεδομένου ότι η παραπλάνηση προς κατάρτιση δικαιοπραξίας δεν συνιστά προσβολή απόλυτου δικαιώματος ή προστατευόμενου έννομου αγαθού, θα ήταν αναγκαία, για την πλήρωση του παρανόμου, η προσφυγή σε «έξω – αστικό» κανόνα δικαίου, ιδίως δε στην ΠΚ 386. Αντιθέτως, το πρώτο εδάφιο της ΑΚ 149 δίνει απευθείας τη βάση για τη στοιχειοθέτηση τόσο της παρανομίας, όσο και της αδικοπραξίας εν γένει.

Υπό το πρίσμα της ίδιας γνώμης, ο *Μιχαηλίδης – Νουάρος* χαρακτηριστικά αναφέρει πως «*είναι γεγονός αναμφισβήτητον και ισχύον, ότι γενικώς η απάτη αποτελεί αδικοπραξίαν και γεννά την εξ αδικοπραξίας ευθύνης, είτε η απάτη ετελέσθη μεταξύ προσώπων συνδεομένων δια συμβατικού δεσμού είτε μή.*»¹⁶³ Αντίστοιχα, ο *Γιαννόπουλος* υποστηρίζει πως η απάτη κρίνεται πάντα ως αδικοπραξία, γεγονός που θεωρείται ουσιώδες σε περιπτώσεις όπου η δικαιοπραξία που συνήφθη λόγω εξαπάτησης του δηλούντος, δεν μπορεί να ακυρωθεί. Ως παράδειγμα χρησιμοποιεί την περίπτωση όπου την απάτη κατά 147 εδ. β' μετήλθε τρίτος, ο αντισυμβαλλόμενος του απατηθέντος, όμως, αγνοούσε την πράξη εξαπάτησης. Σ' αυτή την περίπτωση ναι μεν η δικαιοπραξία δεν είναι ακυρώσιμη λόγω απάτης, όμως ο απατηθείς έχει αξίωση αποζημιώσεως κατά του μετελθόντος την απάτη, αφού η τελευταία θεωρείται σε κάθε περίπτωση αδικοπραξία.^{164 165}

¹⁶⁰ Ως αδικοπραξία νοείται η παράνομη (άδικη) πράξη, ανεξαρτήτως της υπαιτιότητας του πράττοντος. Αντιθέτως, το αδίκημα δηλώνει την παράνομη και παράλληλα υπαίτια πράξη. Βλέπε *Σταθόπουλο Μ.* (2004), § 15, σελ. 299 και *Χριστακάκου – Φωτιάδη Κ.* (2008), § 2, σελ. 19 μ.π.π. Υποστηρίζεται, βέβαια, και η άποψη πως η έννοια της αδικοπραξίας με εκείνη του αστικού αδικήματος ταυτίζονται, βλέπε *Γεωργιάδη Απ.* (1999), **Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος**, § 59, αρ. 2, ο οποίος αναφέρει πως «*αδικοπραξία χωρίς πταίσμα δεν υπάρχει.*»

¹⁶¹ Η νομολογία φαίνεται να δέχεται εν γένει την απάτη ως αδικοπραξία. Ενδεικτικά, έτσι έκριναν οι ΑΠ 2149/2014 ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 631/2015, ΑΠ 978/2015, ΑΠ 1123/2015, ΑΠ 1010/2013, ΑΠ 355/2010, ΑΠ 349/2010, ΑΠ 1960/2009, ΑΠ 325/2009, ΑΠ 373/2008, ΑΠ 384/2004, ΑΠ 776/2004, ΕφΑθ 883/2010, ΕφΠειρ 11/2010, ΠΠρΘεσ 3808/2010, ΠΠρΘεσ 8745/2009, ΕφΑθ 4457/2009, ΑΠ 17/1992, ΑΠ 1587/1990, ΕφΘεσ 1605/1979 ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ· ΕφΑθ 218/1987 ΕλλΔνη 29, σελ. 506· ΕφΑθ 4088/1977, ΝοΒ 25, σελ. 1868· ΕφΘρ 6/1970 Αρμ 1970, σελ. 742· ΠΠρΑθ 22937/1965, ΝοΒ 13, σελ. 1190.

¹⁶² *Νεζερίτη Ευαγ.*, ΧρΙΔ 1/2010, 683. Μάλιστα, η συγγραφέας αναφέρει πως η εν λόγω παραπομπή του άρθρου 149 «χρωματίζει» τη θεσπιζόμενη αξίωση ως αδικοπρακτική.

¹⁶³ *Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ.*, ΕΕΝ 1946, 222.

¹⁶⁴ *Γιαννόπουλος Δ.* (1948), τ. Ι, άρθρο 149, σελ. 422-423.

¹⁶⁵ Αξίζει να σημειωθεί στο συγκεκριμένο σημείο ότι τόσο ο *Γιαννόπουλος*, όσο και ο *Χριστοδούλου*, χρησιμοποιούν ως παράδειγμα την απάτη υπό τρίτου, για να υποστηρίξουν, όμως, δύο διαφορετικές απόψεις. Ο μεν πρώτος τη γνώμη ότι η απάτη είναι εν πάση περιπτώσει αδικοπραξία, ο δε δεύτερος, όπως

Μετριοπαθέστερη η Κλαβανίδου, απαντά τρόπον τινά στον Καραάση αναφορικά με την σχέση της απάτης και της παρανομίας, και θεωρεί ότι η δόλια παραπλάνηση της ΑΚ 147 συνιστά σε κάθε περίπτωση παράνομη συμπεριφορά κατά ΑΚ 914. Συνεπώς, αν συντρέχει και ο καταλογισμός και ο αιτιώδης σύνδεσμος που είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για την αποκατάσταση της ζημίας λόγω αδικοπραξίας, τότε θα εφαρμοσθεί η ΑΚ 914.¹⁶⁶

Τέλος, έχει υποστηριχθεί και η άποψη¹⁶⁷ ότι η αστική απάτη πληροί πάντα το στοιχείο του παρανόμου και αποτελεί αδικοπραξία, αφού δια της απάτης της ΑΚ 147 προσβάλλεται το απόλυτο δικαίωμα στην προσωπικότητα, ως προς την έκφανση της ελεύθερης ανάπτυξης της (ΑΚ 57 και 5 Σ.). Στο μέτρο, λοιπόν, που ματαιώνεται ο αυτοκαθορισμός του δηλούντος, η απάτη αντιτίθεται σε απόλυτο δικαίωμα του απατηθέντος.

Όπως διαφαίνεται από τις ανωτέρω εκφρασθείσες γνώμες, η προϋπόθεση της ΑΚ 914 που φαίνεται κυρίως να προβληματίζει, είναι αυτή του παρανόμου. Το στοιχείο της παρανομίας δημιουργεί τη μεγαλύτερη αμφισβήτηση αφού έχει να κάνει με την ίδια τη φύση, τον πυρήνα της απάτης, ήτοι την πράξη εξαπάτησης. Κατά τα άλλα, η παραπομπή της ΑΚ 149 εδ. α' στην ΑΚ 914 δεν προκαλεί διχογνωμία. Ανάλογα με την απάντηση που θα δοθεί *in concreto* σε σχέση με τον παράνομο χαρακτήρα της απάτης, θα διερευνηθούν και οι άλλοι όροι της ΑΚ 914. Η πλήρωση των υπολοίπων όρων της αδικοπραξίας είναι σε κάθε περίπτωση αναγκαία, φαίνεται, όμως, να αποτελεί ευκολότερο εγχείρημα.

Πράγματι, αν τελικώς στοιχειοθετηθεί η παρανομία, τότε οι όροι της απάτης με τους υπόλοιπους όρους της ΑΚ 914 βρίσκονται σε παραλληλισμό.¹⁶⁸ Βέβαια, δεδομένου ότι η ΑΚ 914 αποτελεί μία διάταξη που ρυθμίζει το ζήτημα της αδικοπρακτικής αποζημίωσης, περιλαμβάνει επιπροσθέτως και το στοιχείο της ζημίας, το οποίο δεν εντάσσεται στην ΑΚ 147, αφού η τελευταία σκοπεύει στην προστασία του ελεύθερου σχηματισμού της δικαιοπρακτικής βούλησης. Συνεπώς, αυτό το στοιχείο, δεν μπορεί να καλυφθεί από τους όρους της απάτης της ΑΚ 147.

Όμως, το στοιχείο της υπαιτιότητας στην ΑΚ 914 θα ληφθεί ευθέως από την υπαιτιότητα του εξαπατώντος στο πλαίσιο της ΑΚ 147. Με δεδομένο ότι το πρόσωπο που μετέρχεται την απάτη ενεργεί δολίως, και μάλιστα αυτός ο δόλος εντάσσεται στο

αναφέρθηκε ανωτέρω (σελ. 45 υποσημείωση 159) την άποψη ότι η απάτη δεν έχει απαραίτητα και άνευ ετέρου αδικοπρακτικό χαρακτήρα.

¹⁶⁶ Κλαβανίδου Δ. σε Παπαστερίου Δ. – Κλαβανίδου Δ. (2008), § 55, σελ. 408.

¹⁶⁷ Τσαταλάς Χ. – Ν. (2012), σελ. 230.

¹⁶⁸ Όπως αναφέρει και η Νεζερίτη στο άρθρο της στα ΧρΙΔ Ι/2010, 684: «Η διαδικασία στοιχειοθέτησης της ευθύνης εκκινεί από τα άρθρα ΑΚ 147 και 149, προκειμένου να διαπιστωθεί η συνδρομή των όρων της αστικής απάτης, δηλαδή συμπεριφοράς παράνομης και υπαιτίας· στη συνέχεια είναι αναγκαία η προσφυγή στα άρθρα ΑΚ 914 επ., έτσι ώστε να εξεταστεί η πλήρωση και των λοιπών όρων της αδικοπρακτικής ευθύνης, ενώ ο κύκλος ολοκληρώνεται με την κατάφαση της έννομης συνέπειας της γέννησης αξίωσης προς αποζημίωση δυνάμει και πάλι του άρθρου ΑΚ 149.»

πραγματικό της απάτης, είναι φανερό ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση, συντρέχει το στοιχείο της υπαιτιότητας που απαιτεί η ΑΚ 914. Με την άποψη αυτή διαφωνεί ο *Σημαντήρας*, που θεωρεί πως η αξίωση αποζημίωσης δεν εξαρτάται από το δικαίωμα ακυρώσεως της δικαιοπραξίας και χωρεί σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που περιλαμβάνουν οι ΑΚ 914 και ΑΚ 919. Συνεπώς, «ευσταθεί η αξίωσις αποζημίωσης και εις ήν περίπτωσιν δεν πληρούται το αντικειμενικόν της “εξαπατήσεως” του δικαιοπρακτούντος, αποδεικνυομένης μόνον αμελείας παρά τω προκαλέσαντι την πλάνην του δηλούντος αντισυμβαλλομένω ή τρίτω». ¹⁶⁹ Με την άποψη αυτή, βέβαια, διαφωνεί η κρατούσα άποψη, καθώς θεωρείται πως το στοιχείο της πρόθεσης στην εξαπάτηση εντάσσεται στον πυρήνα της τελευταίας, και συνεπώς, δε νοείται εξαπάτηση εξ αμελείας. ¹⁷⁰

Επί του ζητήματος του καταλογισμού, όπως αυτό εντάσσεται στο στοιχείο της υπαιτιότητας, αναφέρθηκε ανωτέρω ¹⁷¹ ότι υπάρχει θεωρητική διχογνωμία. Σε αντίθεση με την σχετικώς κρατούσα άποψη που υποστηρίζει πως εν γένει δεν ελέγχεται το καταλογιστό του εξαπατήσαντος, θα πρέπει να γίνει δεκτό αναφορικά με την αξίωση αποζημίωσης, ότι ο μετερχόμενος την απάτη πρέπει να είναι και ικανός προς καταλογισμό. Ακόμα, δηλαδή, κι αν δε γίνει δεκτή η άποψη που ορίζει πως η ικανότητα προς καταλογισμό απαιτείται σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει τουλάχιστον να θεωρηθεί ορθότερη η άποψη που ναι μεν δεν θεωρεί αναγκαίο τον καταλογισμό για την ακύρωση της δικαιοπραξίας, τον θεωρεί όμως απολύτως απαραίτητο για την ευθύνη προς αποζημίωση. ¹⁷² Εν τω προκειμένω, η ικανότητα προς καταλογισμό έχει σημασία καθώς, αν ο μετερχόμενος την απάτη είναι ακαταλόγιστος, τότε θα τύχουν εφαρμογής οι διατάξεις των ΑΚ 915 – ΑΚ 918, οπότε αυτός δεν θα υπέχει ευθύνη, ούτε θα μπορεί να υποχρεωθεί σε ανόρθωση της ζημίας, αλλά το πολύ σε εύλογη αποζημίωση κατ’ ΑΚ 918. Προκειμένου, λοιπόν, να πληρωθεί ο σκοπός της ΑΚ 149, θα πρέπει ο εξαπατών να είναι και ικανός προς καταλογισμό.

Σε σχέση με τον αιτιώδη σύνδεσμο μεταξύ του νόμιμου λόγου ευθύνης και της ζημίας που υπέστη ο απατηθείς, θα ελεγχθεί αν υφίσταται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση και *in concreto*. Εφόσον κριθεί ότι η απάτη δύναται να καλύψει την παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά, ήτοι τον νόμιμο λόγο ευθύνης, τότε, σύμφωνα με τα διδάγματα

¹⁶⁹ *Σημαντήρας Κ.* (1973), § 41, σελ. 428.

¹⁷⁰ Βλέπε επί παραδείγματι *Παπαντωνίου Ν.* (1983), § 71, σελ. 412-413, όπου ασκεί κριτική στην συγκεκριμένη άποψη του *Σημαντήρα*. Στο βιβλίο του *Σπυριδάκη Ιωάν.* (*επιμέλεια - συνεργασία: Σπυριδάκης Μ.*) (2004), *Εγχειρίδιο Αστικού Δικαίου*, τ. Ι, σελ. 622, αναφέρεται ότι αν η πλάνη του αντισυμβαλλομένου έχει προκληθεί από αμέλεια του εξαπατώντος, τότε αποζημίωση δεν μπορεί να αξιωθεί μέσω της παραπομπής της ΑΚ 149 στην ΑΚ 914, αλλά με απευθείας μέσω των διατάξεων περί αδικοπραξιών.

¹⁷¹ Βλέπε κεφάλαιο § 2, ενότητα II.2.

¹⁷² Άλλωστε όπως προκύπτει από την ανάλυση στην ενότητα II.2. του κεφαλαίου § 2, η συγκεκριμένη άποψη βρίσκει και αυτή πολλούς υποστηρικτές.

της κρατούσας θεωρίας της πρόσφορης αιτιότητας¹⁷³, θα διερευνηθεί το κατά πόσον η ζημία που υπέστη ο απατηθείς, τελεί σε αιτιώδη συνάφεια με την πράξη εξαπάτησης.

Η αστική απάτη φαίνεται να πληροί ευκολότερα τις προϋποθέσεις της ΑΚ 919, γι' αυτό και πολλοί συγγραφείς θεωρούν ότι ακόμα κι αν η συγκεκριμένη εξαπάτηση δεν αποτελεί αδικοπραξία κατ' ΑΚ 914, τότε, εν πάση περιπτώσει, θα αποτελεί αδικοπραξία κατ' ΑΚ 919.¹⁷⁴ Αυτό συμβαίνει διότι στην ΑΚ 919 δεν περιλαμβάνεται η έννοια του παρανόμου, η οποία ως προαναφέρθηκε, δημιουργεί τον μεγαλύτερο προβληματισμό στο πλαίσιο της ΑΚ 914. Η προϋπόθεση της αντίθεσης στα χρηστά ήθη καλύπτεται από την απάτη ευκολότερα, συγκριτικά με την προϋπόθεση της παρανομίας στην ΑΚ 914. Πράγματι, ακόμα και βάσει της κοινής λογικής, η συμπεριφορά που οδηγεί στην εξαπάτηση, φαίνεται να μην εντάσσεται πάντοτε στο πλαίσιο ιδεών που υποστηρίζει ένας - κατά τη γενική αντίληψη - χρηστός και εμφρόνως σκεπτόμενος κοινωνικός άνθρωπος.¹⁷⁵ Σε κάθε περίπτωση, όμως, θα πρέπει να ληφθούν υπόψιν και οι συγκεκριμένες περιστάσεις υπό τις οποίες εκτυλίχθηκε η απάτη¹⁷⁶. Αν πράγματι η εν λόγω απάτη αντιτίθεται στα χρηστά ήθη, οι υπόλοιποι όροι της ΑΚ 919 (υπαιτιότητα, καταλογισμός, ζημία, αιτιώδης σύνδεσμος) θα ελεγχθούν *in concreto* και σε συσχετισμό με την ΑΚ 147, όπως αναλύθηκε στις προηγούμενες παραγράφους για την ΑΚ 914.

(ββ) Η αποζημίωση στο πλαίσιο της 149 εδ. α'

Αν τελικά η απάτη θεωρηθεί αδικοπραξία κατά τα άρθρα ΑΚ 914 επ., τότε ο απατηθείς θα μπορέσει να διεκδικήσει την αποζημίωση που προβλέπεται από τις διατάξεις αυτές. Η αποζημίωση αυτή είναι πρωτογενής και πηγάζει απευθείας από το νόμο, δεν

¹⁷³ Σε σχέση με τη θεωρία της πρόσφορης αιτιότητας αλλά και με άλλες θεωρίες επί του αιτιώδους συνδέσμου, βλέπε Σταθόπουλο Μ. (2004), **Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου**, § 15· Γεωργιάδη Απ. (1999), **Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος**, §§ 59-62. Πάντως, θεωρείται ότι σε περίπτωση που δεν αλληλοαναιρούνται, η θεωρία της πρόσφορης αιτιότητας που θεωρείται κρατούσα, μπορεί να συνδυαστεί με τη θεωρία του σκοπού του κανόνα δικαίου, προκειμένου να ελεγχθεί κατά πόσον η ζημία μπορεί να προήλθε από την παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά του εξαπατάντος ή αν αυτή η ζημία θεωρείται εντελώς απομακρυσμένη από την επίδικη συμπεριφορά, οπότε δεν μπορεί να συνδεθεί με την τελευταία.

¹⁷⁴ Ενδεικτικά, Καρακατσάνης Ιωάν. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (1978), **Αστικός Κώδικς**, τ.Ι, άρθρο 149, σελ. 229· Μπαλής Γ. (1961) **Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου**, § 51, σελ. 149· Νεζερίτη Ευαγ., ΧρΔ Ι/2010, 684.

¹⁷⁵ Βλέπε ανωτέρω, παραπομπή υπ' αριθμ. 147.

¹⁷⁶ Μάλιστα, όπως αναφέρει και η Εφ Πειρ 482/2014: «Τα προβλεπόμενα στη διάταξη αυτή χρηστά ήθη αποτελούν αόριστη νομική έννοια, για τη συγκεκριμενοποίηση της οποίας κριτήρια είναι οι ιδέες του εκάστοτε κατά τη γενική αντίληψη με χρηστότητα και σωφροσύνη σκεπτόμενου κοινωνικού ανθρώπου, για την κρίση δε της υπάρξεως ή μη υπάρξεως αντιθέσεως της συγκεκριμένης συμπεριφοράς προς τα χρηστά ήθη εκτιμάται όχι μεμονωμένο στοιχείο, όπως το αίτιο ή ο σκοπός του δράστη, αλλά το σύνολο των συνθηκών και περιστάσεων που συνοδεύουν την προσβαλλόμενη ως επιλήψιμη συμπεριφορά». Αντίστοιχα, η ΑΠ 476/2015 ορίζει: «Η διαπίστωση στη συγκεκριμένη περίπτωση της αντίθεσης προς τα χρηστά ήθη, την οποία δεν αποκλείει η ύπαρξη σχετικού δικαιώματος ή ευχέρειας, γίνεται από το δικαστή με βάση το σύνολο των ειδικών συνθηκών, υπό τις οποίες πραγματοποιήθηκε η συγκεκριμένη συμπεριφορά, όπως τα κίνητρα, τα μέσα, οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν και ο σκοπός που επιδιώχθηκε».

απαιτείται, δηλαδή, να υφίσταται ήδη ενεργή συμβατική σχέση μεταξύ του φορέα της απάτης και του απατηθέντος.

Την αποζημίωση αυτή νομιμοποιείται να ζητήσει τόσο ο ίδιος ο απατηθείς όσο και οι καθολικοί του διάδοχοι.¹⁷⁷ Υποστηρίζεται, όμως και η άποψη, κατά την οποία μπορεί να αξιώσει αποζημίωση και ο τρίτος που ζημιώθηκε εκ της απάτης.¹⁷⁸ Υπόχρεοι αποζημίωσης είναι ο διαπράξας την απάτη, ο τρίτος που μετέλθε την απάτη, καθώς και ο λήπτης της δηλώσεως ή ο τρίτος που αποκτά αμέσως δικαίωμα εκ της δικαιοπραξίας, αν στην περίπτωση της απάτης υπό τρίτου γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει την απάτη.¹⁷⁹ Η αξίωση αποζημίωσης είναι αυτοτελής σε σχέση με το δικαίωμα ακύρωσης της δικαιοπραξίας. Λόγω της ευθείας παραπομπής στις διατάξεις περί αδικοπραξιών, η αξίωση αποζημίωσης μπορεί να ασκηθεί στο χρονικό πλαίσιο που ορίζει η ΑΚ 937, ακόμα και αν έχει αποσβεσθεί το δικαίωμα προς ακύρωση της δικαιοπραξίας κατ' ΑΚ 157.

Σύμφωνα με τον *Μπόσδα*¹⁸⁰, η σημασία της σύνδεσης της απάτης με τις διατάξεις περί αδικοπραξιών έγκειται στο γεγονός ότι, κατ' ουσίαν, η ανατροπή της δικαιοπραξίας είναι δυνατόν να λάβει χώρα ακόμη και μετά την παρέλευση της αποσβεστικής προθεσμίας της ΑΚ 157 ή της παραίτησης του απατηθέντος κατ' ΑΚ 156. Αυτό μπορεί πράγματι να συμβεί, αφού το Δικαστήριο διαθέτει την διακριτική ευχέρεια να επιδικάσει αποζημίωση στον απατηθέντα, όχι όμως χρηματική, αλλά υπό τη μορφή της αποκατάστασης της προτέρας κατάστασης. Πρόκειται για τη λεγόμενη αυτούσια αποζημίωση ή αποζημίωση *in natura*, που προβλέπεται στην ΑΚ 297 εδ.β' και την οποία μπορεί να επιδικάσει ο Δικαστής εκτιμώντας τις μεμονωμένες περιστάσεις. Λαμβάνοντας υπόψιν, μάλιστα, ότι ο χρόνος παραγραφής των εξ αδικοπραξιών απαιτήσεων είναι μακρότερος (τουλάχιστον πενταετία κατ' ΑΚ 937¹⁸¹) σε σχέση με την αποσβεστική προθεσμία της ΑΚ 157, με την αυτούσια αποζημίωση μπορεί, κατ'αποτέλεσμα, να ανατραπεί η δικαιοπραξία και μετά την απόσβεση του δικαιώματος προς ακύρωση.¹⁸² Βέβαια, η αποκατάσταση στην προτέρα κατάσταση έχει ενοχική μόνον ενέργεια, και όχι

¹⁷⁷ *Γεωργιάδης Απ.* (2007), **Γενικές Αρχές**, § 39, σελ. 411-412· *Λαδάς Π.* (2009), τ. II, § 41, σελ. 418· *Παντελίδου Κ.* (2016), § 11, σελ. 483· *Κλαβανίδου Δ.* σε *Παπαστερίου Δ.* – *Κλαβανίδου Δ.* (2008), § 55, σελ. 409.

¹⁷⁸ *Σημαντήρας Κ.* (1973), § 41, σελ. 429· *Σταμπέλου Χ.* σε *Γεωργιάδη Απ.* – *Σταθόπουλο Μ.* (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**, τ. IB, άρθρο 149, σελ. 339.

¹⁷⁹ Βλέπε ανωτέρω βιβλιογραφικές παραπομπές υπ' αριθμ. 177-178. Σημειώνεται πως σε περίπτωση που την απάτη μετέλθε τρίτος και ο αντισυμβαλλόμενος του απατηθέντος, ή ο λήπτης της δήλωσης γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει την απάτη, υποστηρίζεται πως μπορεί να υπάρξει εις ολόκληρον ευθύνη των δύο αυτών προσώπων κατ' ΑΚ 926. Ιδέ ενδεικτικά ΕφΑθ 14983/1988, ΝοΒ 1989, 1054.

¹⁸⁰ *Μπόσδας Δ.*, EEN 1949, 549.

¹⁸¹ ΑΚ 937: «*Η απαίτηση από αδικοπραξία παραγράφεται μετά πενταετία, αφού ο παθών έμαθε τη ζημία και τον υπόχρεο σε αποζημίωση· σε κάθε όμως περίπτωση, η απαίτηση παραγράφεται μετά την πάροδο είκοσι ετών από την πράξη. Αν η αδικοπραξία αποτελεί συνάμα κολάσιμη πράξη, που κατά τον ποινικό νόμο υπόκειται σε μακρότερη παραγραφή, αυτή ισχύει και για την απαίτηση αποζημίωσης*».

¹⁸² Με την άποψη αυτή διαφωνεί ο *Καρακατσάνης Ιωάν.* σε *Γεωργιάδη Απ.* – *Σταθόπουλο Μ.* (1978), **Αστικός Κώδικς**, τ. I, άρθρο 149, σελ. 229 – 230 και ο *Βαλτούδης* (2005), § 4, σελ. 122 καθώς κατά την άποψή του, με αυτή την *in natura* αποζημίωση ματαιώνεται το ίδιο το γράμμα του νόμου και οι περιορισμοί που θέτει στα άρθρα ΑΚ 156 και 157.

εμπράγματη, οπότε είναι σαφές ότι μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο εφόσον το πράγμα ευρίσκεται αυτούσιο και δεν έχει εκποιηθεί σε τρίτο.

Ζημιόγono γεγονός, στην περίπτωση της ΑΚ 149 εδ. α', αποτελεί η συμπεριφορά του εξαπατώντος που οδήγησε στη σύναψη μιας ακυρώσιμης δικαιοπραξίας και, εν συνεχεία, στην διάψευση της εμπιστοσύνης του ζημιωθέντος ως προς την εγκυρότητα της συμβάσεως αυτής. Προκειμένου να βρεθεί η ζημία του απατηθέντος, θα πρέπει να υπολογισθεί τί θα είχε αυτός, ήτοι, σε ποια κατάσταση θα βρισκόταν η περιουσία του, αν δεν είχε λάβει χώρα η ζημιόγono συμπεριφορά του εξαπατώντος και δεν είχε συναφθεί η ελαττωματική δικαιοπραξία.¹⁸³ Στη συγκεκριμένη περίπτωση, προκειμένου να υπολογισθεί η ζημία, αρνούμαστε την επέλευση ενός γεγονότος, αρνούμαστε δηλαδή, την κατάρτιση της ακυρώσιμης δικαιοπραξίας. Κατά τα ανωτέρω, η εξωσυμβατική αυτή αποζημίωση που αποδίδεται στον ζημιωθέντα, αποκαλείται αρνητικό διαφέρον, ή άλλως, διαφέρον εμπιστοσύνης.¹⁸⁴ ¹⁸⁵ Το γεγονός ότι στη δεδομένη περίπτωση ενδιαφέρει το αρνητικό διαφέρον, προκύπτει απ' το ότι η αξίωση αποζημίωσης της ΑΚ 149 εδ. α', συνδυάζεται με την αγωγή ακύρωσης της δικαιοπραξίας. Η ακύρωση της συμβάσεως έχει σαν αποτέλεσμα την εξομοίωσή της με μηδέποτε συναφθείσα σύμβαση. Άρα, η δικαιοπραξία ακυρώνεται και ο απατηθείς επιδιώκει να περιέλθει στην περιουσιακή κατάσταση που θα βρισκόταν αν δεν είχε μεσολαβήσει το ζημιόγono γεγονός. Πρόκειται, δηλαδή, για μία άρνηση γεγονότος που οδηγεί απευθείας στο αρνητικό διαφέρον και αποκλείει λογικώς την παροχή του θετικού διαφέροντος εκτελέσεως.¹⁸⁶

Παρά το γεγονός ότι η θεωρία ομονοεί ως προς την επιδίκαση αρνητικού διαφέροντος στην περίπτωση του πρώτου εδαφίου της ΑΚ 149, η άποψη αυτή

¹⁸³ Στο παρόν πεδίο γίνεται λόγος μόνο για την περιουσιακή ζημία. Η ικανοποίηση της ηθικής βλάβης, δηλαδή της μη περιουσιακής ζημίας που συνδέεται με εκφάνσεις της προσωπικότητας του προσώπου, θα αναλυθεί κατωτέρω, βλέπε υποενότητα 3. στο πλαίσιο της αυτής ενότητας.

¹⁸⁴ Στο ότι η προβλεπόμενη αποζημίωση στην ΑΚ 149 εδ. α' έχει χαρακτήρα αρνητικού διαφέροντος ομονοεί η θεωρία: *Λαδάς Π.* (2009), τ. II, § 41, σελ.416· *Νεζιρίτη Ευαγ.*, ΧρΙΔ Ι/2010, 683· *Γεωργιάδης Απ.* (2007), **Γενικές Αρχές**, § 39, σελ.411· *Κλαβανίδου Δ.* σε *Παπαστερίου Δ. – Κλαβανίδου Δ.* (2008), § 55, σελ. 408· *Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ.*, ΕΕΝ 1946, 213· *Μπόσδας Δ.*, ΕΕΝ 1949, 549-550· *Φίλιος Π.* (2011), § 136, σελ. 334· *Μπαλής Γ.* (1961), **Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου**, § 51, σελ. 149· *Τριάντος Ν.* (2011), σελ. 111-112· *Σταμπέλου Χ.* σε *Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ.* (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**, τ. ΙΒ, άρθρο 149, σελ. 339· *Παπαντωνίου Ν.* (1983), § 71, σελ. 413· *Τούσης Αν.* (1978), § 80, σελ. 448· *Ασπρογέρακας – Γρίβας Κ.* (1981), § 76, σελ.322· *Γιαννόπουλος Δ.* (1948), τ. Ι, § 149, σελ.421-422· *Καρακατσάνης Ιωάν.* σε *Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ.* (1978), **Αστικός Κώδικς**, τ. Ι, άρθρο 149, σελ. 229· *Βαρελάς Δ.* σε *Γεωργιάδης Απ. (επιμ.)* (2010), **ΣΕΑΚ**, τ. Ι, άρθρο 149, σελ. 282· *Ανγουστιανάκης Μ.* (2011), σελ. 72, παραπομπή υπ' αριθμ. 20. Στο ίδιο μήκος κύματος με τη θεωρία, ούτε η νομολογία διαφοροποιείται αναφορικά με το ότι η ΑΚ 149 εδ. α' συνδέεται με το αρνητικό διαφέρον. Ενδεικτικά ιδέ: ΑΠ 715/2011, ΑΠ 1960/2009, ΑΠ 649/2008, ΑΠ 373/2008, ΑΠ 776/2004, ΕφΘεσ 227/2008, ΕφΠατρ 1078/2008, ΕφΑθ 6048/2005, ΕφΑθ 4103/1993, ΜΠρΘεσ 5337/2002, ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.

¹⁸⁵ Κατά τον *Γεωργιάδη Απ.* (1999), **Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος**, σελ. 159, το διαφέρον εμπιστοσύνης αποτελεί ειδικότερη μορφή του αρνητικού διαφέροντος. Εάν το ζημιόγono γεγονός είχε ως συνέπεια τη ματαίωση κατάρτισης μίας δικαιοπραξίας, επί παραδειγματι λόγω ακυρωσίας, η καταβλητέα αποζημίωση έχει ως περιεχόμενο την αποκατάσταση της ζημίας που υπέστη ο συναλλασσόμενος εκ του γεγονότος ότι διαψεύστηκε η εμπιστοσύνη του περί καταρτίσεως έγκυρης δικαιοπραξίας.

¹⁸⁶ *Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ.*, ΕΕΝ 1946, 213, με παραπομπή στον vonTuhr.

διατυπώνεται από τους συγγραφείς με ποικίλες διατυπώσεις.¹⁸⁷ Κάποιοι θεωρητικοί¹⁸⁸ αναφέρουν πως στη συγκεκριμένη περίπτωση αποκαθίσταται η ζημία που υπέστη ο απατηθείς επειδή πίστεψε πως είχε καταρτισθεί μεταξύ του ιδίου και του αντισυμβαλλομένου του, έγκυρη δικαιοπραξία. Άλλοι¹⁸⁹, θεωρούν πως η αποζημίωση του αρνητικού διαφέροντος αποτελεί αποκατάσταση του εξαπατηθέντος στη θέση που θα βρισκόταν αν δεν είχε καταρτισθεί η ελαττωματική δικαιοπραξία. Τέλος, έχει χρησιμοποιηθεί από αρκετούς συγγραφείς¹⁹⁰ η διατύπωση ότι με την αποζημίωση ανορθώνεται η ζημία του απατηθέντος που δεν αποκαταστάθηκε δια μόνης της ακυρώσεως της δικαιοπραξίας. Δεδομένου, όμως, ότι δεν υφίσταται διχογνωμία σε σχέση με το είδος του διαφέροντος και το περιεχόμενο της αποζημίωσης –όπως αυτό αναλύεται αμέσως κατωτέρω–, η διαφορά στις χρησιμοποιούμενες εκφράσεις φαίνεται, τελικά, να μην έχει μεγάλη σημασία.

Το διαφέρον εμπιστοσύνης, όπως όλες οι μορφές αποζημίωσης, ικανοποιεί τον ζημιωθέντα τόσο για τη θετική του ζημία, όσο και για το διαφυγόν του κέρδος. Όπως έχει ήδη λεχθεί¹⁹¹, η θετική ζημία ενός προσώπου συνίσταται στη μείωση του ενεργητικού της περιουσίας του ή στην αύξηση του παθητικού αυτής. Αντίθετα, το διαφυγόν κέρδος σχετίζεται με την αποτροπή αύξησης της περιουσίας του προσώπου. Δεδομένου ότι, αν η ζημιόγonos συμπεριφορά απουσίαζε, η περιουσία του συμβαλλομένου θα είχε αυξηθεί, ο τελευταίος δικαιούται να αποζημιωθεί και γι' αυτή τη μορφή ζημίας, υπό τους περιορισμούς, όμως, του άρθρου ΑΚ 298 εδ. β'. Οι περιορισμοί αυτοί τίθενται διότι η θετική ζημία αποτελεί κατά κανόνα ένα από γεγονός το οποίο μπορεί ευχερώς να αποδειχθεί· αντίθετα, το διαφυγόν κέρδος, λόγω του υποθετικού προσδιορισμού του, θα πρέπει να περιορισθεί σε όποιο κονδύλι μπορεί να προβλεφθεί βάσει αντικειμενικών κριτηρίων και, ιδίως, βάσει της συνήθους πορείας των πραγμάτων.

Συνεπώς, το περιεχόμενο της αποζημίωσης, σκοπεύει στο να περιέλθει ο απατηθείς στην κατάσταση που θα βρισκόταν αν δεν έδειχνε εμπιστοσύνη στον αντισυμβαλλόμενο

¹⁸⁷ Αντίστοιχη παρατήρηση κάνει και ο *Τσαταλάς Χ. – Ν.* (2012), σελ. 234-236.

¹⁸⁸ *Λαδάς Π.* (2009), τ. II, § 41, σελ. 416· *Παπαντωνίου Ν.* (1983), § 71, σελ. 413· *Κλαβανίδου Δ.* σε *Παπαστερίου Δ. – Κλαβανίδου Δ.* (2008), § 55, σελ. 408· *Καρακατσάνης Ιωάν.* σε *Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ.* (1978), **Αστικός Κώδιξ**, τ. I, άρθρο 149, σελ. 229· *Σταμπέλου Χ.* σε *Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ.* (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**, τ. IB, άρθρο 149, σελ. 339· *Παντελίδου Κ.* (2016), § 11, σελ. 483· *Ασπρογέρακας – Γρίβας Κ.* (1981), § 76, σελ. 322· *Γεωργιάδης Απ.* (2007), **Γενικές Αρχές**, § 39, σελ. 411. Αξίζει να σημειωθεί πως και η νομολογία στην πλειοψηφία της χρησιμοποιεί τη συγκεκριμένη διατύπωση· βλ. ενδεικτικά την πλειοψηφία των αποφάσεων που αναφέρονται στην παραπομπή υπ' αριθμ. 184 ανωτέρω. Άλλωστε αυτή είναι η έννοια και του διαφέροντος εμπιστοσύνης που αποκαθίσταται και στη συγκεκριμένη περίπτωση.

¹⁸⁹ *Σημαντήρας Κ.* (1973), § 41, σελ. 428· *Καράσης Μ.*, ΧρΙΔ 2005, 781· *Νεζεριτή Ευαγ.*, ΧρΙΔ I/2010, 683. Επίσης ΠρΗλ 54/1967, ΝοΒ 15, 238.

¹⁹⁰ *Καράκωστας Ιωάν.* (2005), τ. II, άρθρο 149, σελ. 134· *Γιαννόπουλος Δ.* (1948), τ. I, § 149, σελ. 421· *Τριάντος Ν.* (2011), σελ. 111· *Παπαχρήστου Αν.* (1979), άρθρο 149, σελ. 362· *Τούσης Αν.* (1978), § 80, σελ. 448· *Ανγουσιανάκης Μ.* (2011), σελ. 72, παραπομπή υπ' αριθμ. 20. Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί πως αυτή είναι η έκφραση που χρησιμοποιείται και από τον *Μαριδάκη* στην εισήγησή του επί του Σχεδίου των Γενικών Αρχών, βλ. σελ. 194. Επίσης, ΕφΘεσ 1605/1979, ΜΠρΘεσ 5337/2002, ΕφΑθ 4108/1993.

¹⁹¹ Βλ. ενότητα III υποενότητα 1.α) του αυτού κεφαλαίου. Επιπλέον, *Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ.*, ΕΕΝ 1946, 213, παραπομπή υπ' αριθμ. 24.

του και η ακυρώσιμη δικαιοπραξία δεν είχε συναφθεί. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο απατηθείς δικαιούται να ζητήσει:

- ως θετική ζημία όλα τα έξοδα στα οποία προέβη προκειμένου να συναφθεί αυτή η δικαιοπραξία (π.χ. συμβολαιογραφικά έξοδα, μεσιτικά έξοδα, δαπάνες αποστολής, δαπάνες ασφαλίσεως, δαπάνες αποθήκευσης του πράγματος, φόροι και τέλη, έξοδα μεταγραφής κτλ.)· επίσης, ως θετική ζημία μπορεί να νοηθεί και εκείνη που υφίσταται ο απατηθείς λόγω αδυναμίας απόδοσης του μεταβιβασθέντος στον εξαπατώντα κινητού ή ακινήτου, εξαιτίας έγκυρης περαιτέρω διάθεσής του σε τρίτο¹⁹²,

- ως διαφυγόν κέρδος, τη ζημία που υπέστη επειδή, λόγου χάριν, απέκρουσε πρόταση προς σύναψη άλλης δικαιοπραξίας που θα ήταν τελικώς επωφελέστερη για τον ίδιο,

- τη ζημία (θετική και αποθετική) που μπορεί να προκύψει από την μερική ή κακή εκτέλεση της δολερής σύμβασης. Επί παραδείγματι, τέτοια ζημία προκύπτει από την μετάδοση νόσου από ζώο που ο εξαπατών εμφάνισε ως υγιές, σε υγιή ζώα του απατηθέντος.¹⁹³

Ο απατηθείς έχει τη δυνατότητα, σωρευτικά με την ακύρωση της δολερής δικαιοπραξίας να αποζημιωθεί για τα παραπάνω κονδύλια. Προκειμένου να πραγματοποιηθεί ακριβής υπολογισμός της ζημίας του απατηθέντος, θα ληφθούν υπόψιν και τα οφέλη που αυτός έλαβε από την ακυρώσιμη δικαιοπραξία. Όμως, ο ζημιωθείς δεν μπορεί να βρεθεί στην περιουσιακή κατάσταση που θα βρισκόταν αν ο εξαπατών ήταν ειλικρινής, αν οι παραστάσεις του ήταν αληθείς και αν η σύμβαση δεν είχε συναφθεί υπό το κράτος της απάτης. Σ' αυτή την περίπτωση θα επρόκειτο για ικανοποίηση του θετικού διαφέροντος το οποίο, όπως θα αναλυθεί κατωτέρω, συνδέεται με υφιστάμενη συμβατική σχέση και δεν σχετίζεται με πρωτογενή, εξωσυμβατική ευθύνη, όπως το αρνητικό διαφέρον εν τω προκειμένω.

Ο νομοθέτης θέτει συχνά περιορισμούς στην έκταση του αρνητικού διαφέροντος. Τέτοιου είδους περιορισμοί είναι, παραδείγματος χάριν, η δυνητική επιδίκασή του (ΑΚ 132, ΑΚ 153 κ.α.) ή η πρόβλεψη ότι θα περιλαμβάνει μόνο τη θετική ζημία, και όχι το διαφυγόν κέρδος (ΑΚ 1347). Άλλος ένας τέτοιος συνήθης περιορισμός είναι η ρύθμιση που ορίζει πως το ύψος του αρνητικού διαφέροντος δεν μπορεί να ξεπερνά αυτό του θετικού (ΑΚ 145, ΑΚ 146, ΑΚ 231 παρ. 2, ΑΚ 234). Όμως, οι περιορισμοί αυτοί δεν ισχύουν εν γένει. Προκειμένου να συντρέχουν, θα πρέπει να προβλέπονται ρητώς από τον νομοθέτη, όπως συμβαίνει και στις περιπτώσεις που ενδεικτικά αναφέρθηκαν ανωτέρω.¹⁹⁴

¹⁹² Σημαντήρας Κ. (1973), § 41, σελ. 429.

¹⁹³ Κλαβανίδου Δ. σε Παπαστερίου Δ. – Κλαβανίδου Δ. (2008), § 55, σελ. 408-409· Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ. (1946), ό.π., σελ. 213· Τριάντος Ν. (2011), σελ. 111-112· Λαδάς Π. (2009), τ. ΙΙ, § 41, σελ. 416-417· Σταμπέλου Χ. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**, τ. ΙΒ, άρθρο 149, σελ. 339.

¹⁹⁴ Σταθόπουλος Μ. (2004), § 8, σελ. 161-162.

Ο *Σημαντήρας*, θεωρεί ότι, στη συγκεκριμένη περίπτωση της απάτης, εφόσον δεν προβλέπεται κάποιος ρητός περιορισμός¹⁹⁵, μπορεί να υπάρξει εξίσωση, ή ακόμα και υπέρβαση του θετικού διαφέροντος από το αρνητικό. Γι' αυτόν τον λόγο διαφωνεί και με τη χρήση του όρου «διαφέρον εμπιστοσύνης» στην εξεταζόμενη περίπτωση.¹⁹⁶ Ο *Μιχαηλίδης – Νουάρος*, εκφράζοντας αντίστοιχη άποψη υποστηρίζει ότι, αν η ζημία του συγκεκριμένου απατηθέντος περιλαμβάνει τόσο διαφυγόν κέρδος όσο και περαιτέρω επελθούσα ζημία, τότε επέρχεται πλήρης εξίσωση του αρνητικού αυτού διαφέροντος με το θετικό διαφέρον εκτελέσεως της συναφθείσης σύμβασης. Γι' αυτόν τον λόγο, όπως ο ίδιος αναφέρει, το εν λόγω διαφέρον αποκαλείται «οιονεί θετικό» (quasi positives).¹⁹⁷ Κατά την άποψή του, πάντως, παρά το γεγονός ότι στη δεδομένη περίπτωση μπορεί θετικό και αρνητικό διαφέρον να έχουν το ίδιο εύρος, δε σημαίνει ότι η μεταξύ τους διάκριση χάνει την ουσία της· κι αυτό διότι, τα δύο διαφέροντα πηγάζουν από διαφορετικούς λόγους ευθύνης και συμβάλλουν κάθε φορά στον υπολογισμό της ζημίας, ανεξαρτήτως της εκτάσεώς τους.

Αξίζει να σημειωθεί, δε, ότι στη γερμανική θεωρία, όπως την αποτυπώνουν ο *Μιχαηλίδης – Νουάρος* αλλά και ο *Μπόσδας*¹⁹⁸, υποστηριζόταν η άποψη πως η αποζημίωση βάσει αδικοπραξίας έχει ευρύτερες συνέπειες από την αποζημίωση που αποδίδεται στον ζημιωθέντα κατά την ακύρωση μιας δικαιοπραξίας. Κατά τη γνώμη αυτή, με την ακύρωση ανατρέπεται η δικαιοπραξία και αποζημιώνεται το αρνητικό διαφέρον αυτής· όμως, με την αποζημίωση λόγω αδικοπραξίας ο ζημιωθείς μπορεί να αποκατασταθεί στην κατάσταση που θα βρισκόταν αν τα ψεύδη του εξαπατώντος ήταν αληθή, συνεπώς η αποκατάσταση αφορά στο θετικό διαφέρον. Παρ' όλα αυτά, μία τέτοια προσέγγιση δεν μπορεί να γίνει δεκτή, καθώς η έννοια της αποκατάστασης στην προτέρα κατάσταση κατ' ΑΚ 297 εδ. β', δεν έχει να κάνει με αποκατάσταση της συμβατικής ζημίας, αλλά με αποκατάσταση του ζημιωθέντος στη θέση που θα ήταν, αν η απάτη δεν είχε λάβει καθόλου χώρα. Συνεπώς, και σ' αυτή την περίπτωση αποζημιωτέο είναι το αρνητικό διαφέρον -που άλλωστε συνδέεται άμεσα με την αδικοπραξία-, και όχι το θετικό.

¹⁹⁵ Παρ' όλο που τέτοιος περιορισμός εισάγεται στην ΑΚ 145 παρ.1, σύμφωνα με την οποία «Οποιοι αξιώνει να ακυρωθεί η δικαιοπραξία επειδή πλανήθηκε έχει υποχρέωση να ανορθώσει τη ζημία που επέρχεται από την ακύρωση στο μέτρο που δεν υπερβαίνει το διαφέρον από την έγκυρη δικαιοπραξία», ο περιορισμός αυτός δεν επαναλαμβάνεται, ούτε μπορεί να εφαρμοστεί δια της αναλογίας στις διατάξεις περί απάτης, οπότε δεν μπορεί να θεωρηθεί πως βρίσκεται εν ισχύ.

¹⁹⁶ *Σημαντήρας Κ.* (1973), § 41, σελ. 428: «Το διαφέρον τούτο, όπερ ουχί ορθώς χαρακτηρίζεται, έστιν ότε, ως διαφέρον εμπιστοσύνης, δεν αποκλείεται να υπερβαίνει το εκ της εγκύρου δικαιοπραξίας τοιοότο».

¹⁹⁷ Προς επίρρωση της απόψεώς του, ο *Μιχαηλίδης – Νουάρος* παραπέμπει και στις γνώμες των Γερμανών θεωρητικών που εισήγαγαν τον εν λόγω όρο, βλ. **Συνέπειαι του δόλου περί την κατάρτισην της συμβάσεως κατά τον Κώδικα**. ΕΕΝ 1946, 213, υποσημείωση υπ' αριθμ. 27 και 28.

¹⁹⁸ *Μπόσδας Δ.*, ΕΕΝ 1949, 550 και παραπομπή υπ' αριθμ. 14, όπου αναφέρει αποφάσεις του Γερμανικού Ακυρωτικού Δικαστηρίου· *Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ.*, ΕΕΝ 1946, 216 και ιδίως την υποσημείωση υπ' αριθμ. 34, με αναλυτικές παραπομπές σε Γερμανούς θεωρητικούς.

2. Το δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149: Αποδοχή της Δικαιοπραξίας και Αποζημίωση

Οι δυνατότητες που έχει ο απατηθείς στο πλαίσιο της ΑΚ 149 δεν εξαντλούνται στην αποζημίωση σε συνδυασμό με την ακύρωση της δικαιοπραξίας. Αντίθετα, ο ζημιωθείς μπορεί να αποδεχθεί την δικαιοπραξία, παρά το ελάττωμά της και να λάβει μόνο αποζημίωση λόγω της εξαπάτησής του. Το δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149 ρυθμίζει ακριβώς την περίπτωση αυτή και προβλέπει ότι *εκείνος που απατήθηκε, έχει δικαίωμα να αποδεχτεί τη δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνο να ανορθωθεί η ζημία.*

Το συγκεκριμένο εδάφιο της ΑΚ 149 έχει προκαλέσει τη μεγαλύτερη θεωρητική συζήτηση συγκριτικά με οποιοδήποτε άλλο ζήτημα μπορεί να προκύπτει στην ακυρωσία λόγω απάτης. Πράγματι, σε σχέση με την αποζημίωση επί αποδοχής της ακυρώσιμης δικαιοπραξίας, έχουν εκφρασθεί πολλές και ποικίλες γνώμες, κάποιες φορές, μάλιστα, διαφοροποιημένες και από τις βασικές διδασκαλίες του γενικού ενοχικού δικαίου. Στην αντιπαράθεση αυτή, λαμβάνει μέρος και η νομολογία, καθώς, οι αποφάσεις που σχετίζονται με το δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149 δεν κινούνται προς μία συγκεκριμένη κατεύθυνση, αντιθέτως, ακόμα και στην πρόσφατη νομολογία παρατηρούνται αντιθέσεις.

Κατ' αρχάς, και πριν από οποιαδήποτε άλλη ανάλυση, θα πρέπει να γίνει λόγος για την ίδια τη δυνατότητα που δίνεται στον εξαπατηθέντα να αποδεχθεί την δικαιοπραξία, παρά το γεγονός ότι αυτή συνήφθη υπό το καθεστώς της απάτης.

α) Η δυνατότητα αποδοχής της ελαττωματικής δικαιοπραξίας

Ο νομοθέτης παρέχει τη δυνατότητα στον απατηθέντα να αποδεχθεί την δικαιοπραξία, μολονότι αυτή είναι προϊόν απάτης. Προκειμένου ο απατηθείς να προβεί στην αποδοχή αυτή, θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να γνωρίζει τόσο το ελάττωμα της δικαιοπραξίας την οποία έχει συνάψει, όσο και το δικαίωμά του να προβεί σε ακύρωση αυτής.¹⁹⁹ Το αν ο απατηθείς θα επιλέξει την επιδίωξη της ακύρωσης της δικαιοπραξίας ή την αποδοχή αυτής, είναι ένα ζήτημα που αφορά τον ίδιο. Όταν, όμως, ο απατηθείς και ζημιωθείς αποδέχεται τη σύμβαση, αυτό συμβαίνει συνήθως διότι δεν είναι δυνατή η ανατροπή της, ή είναι μεν δυνατή, αλλά είναι ιδιαίτερος επιζήμια.²⁰⁰

Η αποδοχή της δικαιοπραξίας, δεν αναφέρεται για πρώτη φορά στις διατάξεις περί απάτης. Στις διατάξεις της ΑΚ 144 περ. 1 και της ΑΚ 148²⁰¹ που προαναφέρθηκε,

¹⁹⁹ *Καράκωστας Ιωάν.* (2005), τ. ΙΙ, άρθρο 149, σελ.135-136. *Καρακατσάνης Ιωάν.* σε *Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ.* (1978), **Αστικός Κώδικς**, τ. Ι, άρθρο 149, σελ. 230. *Χριστακάκου – Φωτιάδη Κ.*, ΔΕΕ 12/1995, 1063.

²⁰⁰ Αντίστοιχη αναφορά κάνει και ο *Μαριδάκης Γ.* στην **Αιτιολογική Έκθεση επί του Σχεδίου των Γενικών Αρχών**, σελ. 194 και 196 που επισημαίνεται ότι η σημασία της ρύθμισης αυτής έγκειται στις περιπτώσεις όπου η ακύρωση θα ήταν επιζήμια.

²⁰¹ Η διαφοροποίηση της αποδοχής της ΑΚ 149 εδ. β' σε σχέση με την ΑΚ 148 είναι εμφανής. Αρχικά τα αποδεχόμενα μέρη στις δύο διατάξεις είναι αντίθετα· στη μεν ΑΚ 148 αποδέχεται ο εξαπατησας, ενώ στην

ρυθμίζονται οι περιπτώσεις όπου ο αντισυμβαλλόμενος του πλανηθέντος και του απατηθέντος, αντίστοιχα, αποδέχονται τη δικαιοπραξία, με το περιεχόμενο που τη θέλησε ο πλανηθείς ή ο απατηθείς. Επιπλέον, και πέρα από την πρόβλεψη της ΑΚ 149 εδ. β', η αποδοχή αναφέρεται και στην ΑΚ 152 εδ. β', ήτοι στις διατάξεις περί απειλής. Εκεί ορίζεται : *«Εκείνος που απειλήθηκε έχει επίσης δικαίωμα να αποδεχτεί τη δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνο την ανόρθωση της ζημίας.»*²⁰² Το σημαντικό με αυτές τις δύο τελευταίες διατάξεις (ΑΚ 149 εδ. β' και ΑΚ 152 εδ. β'), είναι ότι θέτουν στο επίκεντρο τον απατηθέντα και τον απειληθέντα και τους δίνουν το δικαίωμα να αποδεχθούν την δικαιοπραξία χωρίς να χρειάζεται κάποια ενέργεια από μέρους του εξαπατώντος ή του απειλώντος αντίστοιχα. Επιπλέον, σημαίνουσα είναι η πρόβλεψη δυνατότητας αποζημίωσης για τους δηλούντες αυτούς, προκειμένου να καλυφθεί οποιαδήποτε ζημία εξακολουθεί να υφίσταται με την αποδοχή της δικαιοπραξίας. Τέτοιου είδους αποζημίωση δεν είναι συνήθης στο πλαίσιο του ΑΚ, δεδομένου ότι εν τω προκειμένω υφίσταται αποδοχή και όχι ακύρωση της δικαιοπραξίας, γι' αυτόν τον λόγο έχει προκληθεί και αρκετά μεγάλη διχογνωμία αναφορικά με τη φύση και την έκταση της αποζημίωσης αυτής, όπως θα αναλυθεί στην επόμενη ενότητα.

Η αποδοχή, η ίδια, ως έννοια έχει προκαλέσει και αυτή διαφωνίες ανάμεσα στους θεωρητικούς του Αστικού Δικαίου, τόσο αναφορικά με τη νομική της φύση, όσο και σε σχέση με τη διάκρισή της από συγγενείς έννοιες. Η ενασχόληση με τα εν λόγω θέματα ξεκίνησε σε αρχικό στάδιο από τον Μιχαηλίδη – Νουάρο, στο πλαίσιο γενικότερης έρευνάς του για τον δόλο στις συμβάσεις του ΑΚ, και αργότερα έγινε εκτενέστερη από τον Καρακατσάνη, ο οποίος έθεσε στο επίκεντρο της έρευνάς του την ίδια την έννοια της αποδοχής.

Στο επίκεντρο των θεωρητικών διαφωνιών βρίσκεται, ιδίως, η διάκριση της αποδοχής από την έννοια της επικύρωσης αφενός, και από την έννοια της παραίτησης αφετέρου. Επί του συγκεκριμένου θέματος, έχουν σχηματισθεί δύο κύριες απόψεις.

ΑΚ 149 εδ. β' ο εξαπατηθείς. Στην ΑΚ 149 εδ. β' η αποδοχή μπορεί να λάβει χώρα και όταν η πλάνη λόγω απάτης είναι ουσιώδης, ενώ η ΑΚ 148 κάνει ρητά λόγο για επουσιώδη εξ απάτης παραχθείσα πλάνη. Τέλος και σημαντικότερο, στο πλαίσιο του δεύτερου εδαφίου της ΑΚ 149, ο απατηθείς αποδέχεται οικειοθελώς τη συνέχιση ισχύος της δικαιοπραξίας. Αντιθέτως, στο πλαίσιο της ΑΚ 148 η δικαιοπραξία διατηρείται άκοντος του απατηθέντος, βάσει της αποδοχής του εξαπατώντος. Επί του ζητήματος ιδέ και *Μιχαηλίδη – Νουάρο Γ.*, ΕΕΝ 1946, 215.

²⁰² Η διάταξη της ΑΚ 152 φαίνεται να βρίσκεται εν γένει σε παραλληλισμό με την ΑΚ 149. Η ΑΚ 149 ορίζει, όπως προαναφέρθηκε, ότι: *«Εκείνος που απατήθηκε έχει δικαίωμα, παράλληλα με την ακύρωση της δικαιοπραξίας, να ζητήσει και την ανόρθωση κάθε άλλης ζημίας, σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες. Έχει επίσης δικαίωμα να αποδεχτεί τη δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνο να ανορθωθεί η ζημία»*. Αντίστοιχα, η ΑΚ 152 αναφέρει ότι: *«Παράλληλα με την ακύρωση της δικαιοπραξίας εκείνος που απειλήθηκε έχει δικαίωμα να ζητήσει και την ανόρθωση κάθε άλλης ζημίας σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες. Έχει επίσης δικαίωμα να αποδεχτεί τη δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνο την ανόρθωση της ζημίας»*.

(αα)Οι έννοιες της αποδοχής και της επικύρωσης της δικαιοπραξίας

Η επικύρωση σχετίζεται με τις άκυρες δικαιοπραξίες και προβλέπεται στο άρθρο ΑΚ 183. Εκεί ορίζεται ότι : *«Η επικύρωση άκυρης δικαιοπραξίας ισχύει σαν νέα κατάρτισή της. Αν οι συμβαλλόμενοι επικυρώσουν άκυρη σύμβαση, σε περίπτωση αμφιβολίας δημιουργείται αμοιβαία μεταξύ τους υποχρέωση για κάθε παροχή που θα όφειλαν, αν η σύμβαση ήταν έγκυρη από την αρχή.»*

Η πρώτη²⁰³ άποψη, στη σύγκριση μεταξύ αποδοχής και επικύρωσης, υποστηρίζει ότι η αποδοχή δεν ταυτίζεται με την επικύρωση της άκυρης δικαιοπραξίας που προβλέπεται στην ΑΚ 183. Κατά την άποψη αυτή, ακόμα κι αν θεωρηθεί ότι η επικύρωση μπορεί να αφορά και ακυρώσιμη –και όχι μόνον άκυρη- δικαιοπραξία, σε κάθε περίπτωση αυτή επιφέρει πλήρη ίαση της δικαιοπραξίας, και αποκλείει όχι μόνο τη δυνατότητα ακύρωσης, αλλά και την οποιαδήποτε αξίωση αποζημιώσεως. Με την επικύρωση, δηλαδή, το όποιο ελάττωμα παύει να υφίσταται. Εν αντιθέσει με τα ως άνω, η αποδοχή έχει σαν αποτέλεσμα το ενυπάρχον στη δικαιοπραξία ελάττωμα εξακολουθεί να υπάρχει μεν, αλλά να ισχύει μόνο ως γενεσιουργός λόγος για αποζημίωση του απατηθέντος. Δεν μπορεί, δηλαδή, πια αυτό το ελάττωμα να αποτελέσει βάση για αγωγή ακύρωσης. Με την εκούσια αποδοχή, δεν επιφέρεται πλήρης ίαση της ακυρώσιμης δικαιοπραξίας, αλλά μερική, αφού η δικαιοπραξία προφυλάσσεται μόνο σε σχέση με το ενδεχόμενο της ακύρωσής της.

Η δεύτερη άποψη, διαφωνεί με τη διάκριση μεταξύ επικυρώσεως και αποδοχής. Υποστηρίζει ότι εν τω προκειμένω ο προβληματισμός δημιουργείται λόγω του γεγονότος ότι ο ελληνικός Αστικός Κώδικας *«αγνοεί τον όρο επικύρωση ακυρωσίμου δικαιοπραξίας και επιφυλάσσει τον όρο επικύρωση μόνο για την άκυρη δικαιοπραξία, θεωρώντας μάλιστα την επικύρωση ως νέα κατάρτιση της τελευταίας»*.²⁰⁴ Η γνώμη, μάλιστα, του Εισηγητή του Προσχεδίου των Γενικών Αρχών ήταν σαφής: *«Μόνον μετά την ακύρωσιν εννοείται επικύρωσις. Προ της ακυρώσεως νοείται παραίτησις από του δικαιώματος προς διάρρηξιν της δικαιοπραξίας»*.²⁰⁵ Κατόπιν αυτών, η εξεταζόμενη γνώμη θεωρεί ότι η υιοθέτηση του όρου «αποδοχή» ήταν μία επιλογή προκειμένου να μη δημιουργηθούν συγκρούσεις τόσο με την άποψη του εισηγητή, όσο και με το ίδιο το γράμμα της ΑΚ 183.²⁰⁶ Στην ουσία τους όμως, και κατ' αποτέλεσμα, οι δύο όροι είναι ταυτόσημοι, αφού εν πάση περιπτώσει, ο συναλλασσόμενος δικαιούται να ζητήσει την συνέχιση της ισχύος της δικαιοπραξίας, παρά το ελάττωμά της, και πριν την ακύρωση αυτής. Συνεπώς, τόσο ο όρος «επικύρωση», όσο και ο όρος «αποδοχή» σχετίζονται με την απόφαση του συμβαλλομένου να διατηρήσει την δικαιοπραξία σε ισχύ, προσπερνώντας το ελάττωμά της. Η απόφαση αυτή μπορεί να λάβει χώρα, προφανώς, και πριν την ακύρωση της δικαιοπραξίας. Γι' αυτόν τον λόγο, η

²⁰³ Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ., ΕΕΝ 1946, 215.

²⁰⁴ Καρακατσάνης Ιωάν. (1979), σελ. 324.

²⁰⁵ Μαριδάκης Γ., Αιτιολογική Έκθεση επί του Σχεδίου Γενικών Αρχών Αστικού Κώδικα, σελ. 202-203.

²⁰⁶ Μάλιστα, ο Καρακατσάνης ως υποστηρικτής της άποψης αυτής, θεωρεί τον όρο «αποδοχή» περισσότερο δόκιμο, αφού, γλωσσικά, αποδίδει ορθότερα την απόφαση του αντισυμβαλλομένου, να εξακολουθήσει να ισχύει η σύμβαση.

συγκεκριμένη άποψη θεωρεί ότι, ο όρος της επικύρωσης, υπό την ακριβή του έννοια, δεν θα πρέπει να χρησιμοποιείται στο πλαίσιο των άκυρων δικαιοπραξιών, αφού κατά το γράμμα της ΑΚ 183, δεν φαίνεται να υφίσταται επικύρωση στην ουσία της, αλλά νέα κατάρτιση της δικαιοπραξίας.²⁰⁷

(ββ) Οι έννοιες της αποδοχής και της παραίτησης από το δικαίωμα ακύρωσης

Αναφορικά με τη διάκριση ανάμεσα στην αποδοχή και την παραίτηση από το δικαίωμα ακύρωσης της ελαττωματικής δικαιοπραξίας, η διάσταση απόψεων στη θεωρία είναι ακόμα μεγαλύτερη. Η παραίτηση από το δικαίωμα ακύρωσης προβλέπεται στο άρθρο ΑΚ 156, το οποίο αναφέρει ότι: «*Η παραίτηση του δικαιούχου επιφέρει απόσβεση του δικαιώματος για ακύρωση. Η παραίτηση, ρητή ή σιωπηρή, δεν είναι ανάγκη να απευθυνθεί σε άλλον.*»

Σύμφωνα με την πρώτη γνώμη επί του θέματος²⁰⁸, η αποδοχή της ακυρώσιμης δικαιοπραξίας ουσιαστικά ταυτίζεται με την έννοια της παραίτησης από το δικαίωμα ακύρωσης, που προβλέπεται στο άρθρο ΑΚ 156. Δεδομένου, όμως, ότι η αποδοχή ταυτίζεται μόνο με την παραίτηση από το δικαίωμα ακύρωσης, αυτό συνεπάγεται ότι δεν υφίσταται παραίτηση από την αξίωση αποζημίωσης, αντιθέτως, αυτή διατηρείται ακέραια.²⁰⁹ Συνεπώς, το ελάττωμα της δικαιοπραξίας παύει να ισχύει ως λόγος ακύρωσης της δικαιοπραξίας αλλά εξακολουθεί να υπάρχει ως βάση για τυχόν αποζημίωση. Δεν αποκλείεται, όμως, κατά τις περιστάσεις, η αποδοχή να κρίνεται ως παραίτηση όχι μόνο από το δικαίωμα ακυρώσεως, αλλά ταυτόχρονα, και από την αξίωση αποζημιώσεως.

Η δεύτερη άποψη²¹⁰ διακρίνει την αποδοχή από την παραίτηση. Μπορεί οι ομοιότητες που υπάρχουν μεταξύ των δύο εννοιών να είναι μεγάλες, όμως δεν υπάρχει ταύτιση μεταξύ τους. Το γεγονός ότι ο ίδιος ο Κώδικας χρησιμοποιεί και τις δύο έννοιες σε διαφορετικά σημεία οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αυτό δεν συμβαίνει τυχαία αλλά δικαιολογημένα, δεδομένης της διάστασης των δύο όρων. Η γνώμη αυτή θεωρεί πως στην αποδοχή, η δήλωση βουλήσεως του συναλλασσομένου θέτει στο επίκεντρο την διατήρηση

²⁰⁷ Καρακατσάνης Ιωάν. (1979), ό.π., σελ. 324-325. Μάλιστα ο συγγραφέας θεωρεί πως αποτελεί *petitio principii* ο ισχυρισμός ότι επικύρωση ακυρώσιμης δικαιοπραξίας χωρεί μόνο αφού αυτή εξομοιωθεί με άκυρη, δηλαδή μετά την ακύρωσή της.

²⁰⁸ Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ., ΕΕΝ 1946, 215· Νεζερίτη Εναγ., ΧρΙΔ Ι/2010,686· Αυγουστιανάκης Μ. (2011), σελ. 168· Κώνστας Γ. (1960), άρθρο 149, αριθμ. 8· Παπαχρήστου Αν. (1979), άρθρο 149, σελ. 364. Την ίδια άποψη φαίνονται να υποστηρίζουν ο Καραλής Μ., ΧρΙΔ 2005, 781, αλλά και η Σταμπέλου Χ. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (2016), Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές, τ. ΙΒ, άρθρο 149, σελ. 340.

²⁰⁹ Ο Μιχαηλίδης – Νουάρος στο άρθρο του παρ' όλο που διαχωρίζει – όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη ενότητα – την επικύρωση από την αποδοχή, ταυτίζει και τις δύο με την έννοια της παραίτησης. Η αποδοχή, περιλαμβάνει παραίτηση μόνο από το δικαίωμα ακύρωσης της δικαιοπραξίας. Αντιθέτως, η επικύρωση περιλαμβάνει παραίτηση τόσο από το δικαίωμα ακύρωσης, όσο και από την αξίωση αποζημίωσης, εκτός αν για την τελευταία ο συμβαλλόμενος επιφυλάσσεται ρητά ή σιωπηρά, οπότε προκύπτει η βούλησή του προς διατήρηση της αξίωσης αυτής.

²¹⁰ Καρακατσάνης Ιωάν. (1979), σελ. 330-331· Μπαλής Γ. (1961) Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου, § 74, σελ. 207· Σημαντήρας Κ. (1973), σελ. 490.

της ισχύος της δικαιοπραξίας και δεν σχετίζεται με την παραίτηση από το δικαίωμα ακύρωσης αυτής. Δηλαδή, η αποδοχή χαρακτηρίζεται θετικά και διαχωρίζεται από την παραίτηση, που οράται υπό έναν αρνητικό χαρακτήρα. Μπορεί το αποτέλεσμα και στις δύο περιπτώσεις να είναι το ίδιο, δηλαδή η ισχύς της δικαιοπραξίας, αλλά αποδοχή και παραίτηση από το δικαίωμα ακύρωσης δεν μπορούν να θεωρηθούν ταυτόσημες.²¹¹

β) Οι προβληματισμοί της θεωρίας για το περιεχόμενο του δεύτερου εδαφίου της ΑΚ 149

Η διατύπωση της ΑΚ 149 εδ. β' είναι η βασική αιτία για την οποία έχει προκληθεί διχογνωμία, μεταξύ των συγγραφέων, αναφορικά με το περιεχόμενό της. Το δεύτερο εδάφιο αναφέρει ότι ο απατηθείς έχει το δικαίωμα να αποδεχθεί την ελαττωματική δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνο να ανορθωθεί η ζημία του. Η φράση αυτή έπεται του πρώτου εδαφίου της ΑΚ 149, που κάνει ρητή και ευθεία παραπομπή στις διατάξεις περί αδικοπραξιών. Όπως αναφέρει και η *Νεζερίτη*, «η σύγχυση προκαλείται από την συνύπαρξη μιας ισχυρής, πλην όμως πάσχουσας, δικαιοπραξίας με την αξίωση αποζημίωσης, η οποία, βάσει τουλάχιστον της περιγραφόμενης στο αμέσως προηγούμενο εδάφιο του άρθρου 149 ΑΚ έννομης κατάστασης, συνίσταται στο αρνητικό διαφέρον. Ο κατ' αρχήν ανοικείος αυτός συνδυασμός προσφέρει γόνιμο έδαφος για την υποστήριξη και των δύο πιθανών εκδοχών ως προς το περιεχόμενο της αποζημίωσης, ήτοι ότι εν προκειμένω ο εξαπατηθείς μπορεί να αξιώσει την καταβολή α) του αρνητικού διαφέροντος ή β) του θετικού διαφέροντος».²¹²

Η σχέση του δεύτερου εδαφίου της ΑΚ 149 με το πρώτο σημαίνει, άραγε, πως βάση της αποζημίωσης αποτελεί και εδώ η αδικοπρακτική ευθύνη; Αν όντως ισχύει αυτό, τότε τί ρόλο διαδραματίζει η αποδοχή της δικαιοπραξίας εκ μέρους του απατηθέντος; Δεν διαφοροποιεί αυτή η αποδοχή την κατάσταση συγκριτικά με εκείνη που περιγράφεται στο πρώτο εδάφιο της ΑΚ 149; Ποια θα είναι η έκταση της αποζημιώσεως που θα λάβει ο αποδεχόμενος τη σύμβαση; Θα πρόκειται για το αρνητικό διαφέρον, για το θετικό διαφέρον, ή μήπως θα πρέπει να βρεθεί κάποια άλλη λύση;

Σε όλα αυτά τα ερωτήματα που αφορούν τον νόμιμο λόγο ευθύνης και το είδος της αποζημίωσης, οι θεωρητικοί έχουν κατά καιρούς εκφέρει τις δικές τους απόψεις, τις οποίες θα προσεγγίσουμε κατωτέρω σχηματικά:

²¹¹ Ο *Αυγουστιανάκης* ασκεί κριτική επί της απόψεως αυτής, καθώς θεωρεί πως δεν παρουσιάζει κάποια πρακτική χρησιμότητα. Δεδομένου ότι η παραίτηση από το δικαίωμα ακύρωσης μπορεί να είναι και σιωπηρή και να καθιστά τη δικαιοπραξία απρόσβλητη, θεωρείται ορθότερη η γνώμη πως η αποδοχή συνιστά, στην ουσία της, σιωπηρή παραίτηση από το δικαίωμα ακύρωσης.

²¹² *Νεζερίτη Ευαγ.*, ΧρΙΔ Ι/2010, 685.

(αα) Η αποζημίωση του αρνητικού διαφέροντος

Η πρώτη γνώμη²¹³ που έχει εκφρασθεί επί του ζητήματος, καταλήγει στο συμπέρασμα πως η αιτιώδης διαδρομή που υπάρχει μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου εδαφίου της ΑΚ 149 είναι συγκεκριμένη και πρέπει να χαρακτηρίζεται από συνοχή. Εφόσον το πρώτο εδάφιο της εν λόγω διάταξης παραπέμπει στις διατάξεις περί αδικοπραξιών και στο δεύτερο εδάφιο δε γίνεται καμία διαφοροποίηση, τότε, σύμφωνα με την άποψη αυτή, η ίδια παραπομπή ισχύει και για το επόμενο εδάφιο. Θεμέλιο για τη θέση αυτή αποτελεί και το γεγονός πως στο Σχέδιο της Συντακτικής Επιτροπής του ΑΚ αναφερόταν πως η αποζημίωση κατόπιν αποδοχής της δικαιοπραξίας θα αιτηθεί «κατά τας αυτάς διατάξεις», δηλαδή εκείνες περί αδικοπραξιών. Συνεπώς, νόμιμος λόγος ευθύνης και στις δύο περιπτώσεις – και στην ακύρωση, αλλά και στην αποδοχή – είναι η αδικοπραξία, και το διαφέρον που αποδίδεται είναι το αρνητικό, όπως αυτό έχει παρουσιαστεί ανωτέρω.²¹⁴

Όμως, τα μειονεκτήματα της άποψης αυτής, είναι κατά πρώτον πως δεν λαμβάνει υπόψιν της ότι, εν τέλει, η φράση «κατά τας αυτάς διατάξεις» αφαιρέθηκε από την τελική μορφή του άρθρου, επιλογή που σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να κριθεί ως τυχαία. Δεύτερον και σημαντικότερο, η άποψη αυτή δεν υπολογίζει την αποδοχή της δικαιοπραξίας εκ μέρους του απατηθέντος. Πράγματι, οι συνέπειες δεν δύνανται να είναι ταυτόσημες, τόσο σε περίπτωση που ο απατηθείς επιδιώκει την ακύρωση της δικαιοπραξίας όσο και στην περίπτωση που την αποδέχεται. Στην πρώτη περίπτωση, η σύμβαση εξομοιούται με εξ αρχής άκυρη, ενώ στη δεύτερη εξακολουθεί να είναι ισχυρή παρά το ελάττωμά της.

Κατά την άποψη αυτή, συνεπώς, και στις δύο ανόμοιες περιπτώσεις της ΑΚ 149, υφίσταται ευθύνη εξ αδικοπραξίας και αποζημιώνεται το αρνητικό διαφέρον. Όπως ελέγχθη και παραπάνω, για να χορηγηθεί αποζημίωση επί αρνητικού διαφέροντος, πρέπει να υπάρχει «άρνηση του ζημιογόνου γεγονότος». Για να υπολογισθεί, δηλαδή, η ζημία θα συγκριθεί η παρούσα περιουσιακή κατάσταση του απατηθέντος, με την κατάσταση στην οποία θα βρισκόταν αν δεν είχε συναφθεί η δικαιοπραξία. Μία τέτοια παραδοχή, όμως, θα οδηγούσε σε αντιφάσεις, αφού, δεν είναι δυνατόν αφενός ο απατηθείς να αποδέχεται την ελαττωματική δικαιοπραξία και αφετέρου να επιδιώκει αποζημίωση επί τη βάση της ανυπαρξίας της. «Εφόσον ο απατηθείς απεδέχθη εκουσίως την δολεράν δικαιοπραξίαν, ουδείς δύναται πλέον να γίνη λόγος περί επαναφοράς των πραγμάτων (έστω και από περιουσιακής απόψεως) εις την προ της συνάψεως της συμβάσεως κατάσταση, διότι η

²¹³ Μπαλής Γ. (1961), **Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου**, § 51, σελ. 149: «Εάν η απάτη, υφ'ας περιστάσεις επράχθη, περιέχει τους όρους της αδικοπραξίας (π.χ. 919), δικαιούται ο απατηθείς είτε να αποδεχθή την δικαιοπραξίαν και απαιτήση το διαφέρον (καθ'ην έκτασιν επί πάσης αδικοπραξίας), είτε να ζητήση την ακύρωσιν της δικαιοπραξίας και συνάμα πάσαν άλλην εκ της αδικοπραξίας ζημίαν». Φουρκιώτης Κ. (1954), σελ. 71. Αντίστοιχη άποψη στη σύγχρονη θεωρία εκφράζει ο Τριάντος Ν. (2015), άρθρο 149 αρ. 5.

²¹⁴ Ιδέ ενότητα III. 1. γ) (ββ) του συγκεκριμένου κεφαλαίου, σελ. 49 επ.

σύμβασις αποτελεί τετελεσμένον γεγονός, ούτινος τα αποτελέσματα δεν δύνανται να εξαλειφθώσι».²¹⁵ Συνεπώς, σκοπός της εν θέματι αποζημιώσεως δεν είναι η επαναφορά του απατηθέντος στη θέση στην οποία θα βρισκόταν αν δεν είχε καταρτισθεί διόλου η δικαιοπραξία· αντιθέτως, στόχος είναι η αποκατάσταση του απατηθέντος στη θέση στην οποία θα βρισκόταν αν η δικαιοπραξία δεν είχε καταρτισθεί υπό το καθεστώς της απάτης.

(ββ) Η αποζημίωση του θετικού διαφέροντος

Σημαντικό αριθμό υποστηρικτών²¹⁶ διαθέτει η αντίθετη με την προεκτεθείσα θεωρία. Κατά την άποψη αυτή, από το ίδιο το γράμμα του δεύτερου εδαφίου της ΑΚ 149, προκύπτει ότι αυτό διαφοροποιείται από το πρώτο εδάφιο και τις περί αδικπραξιών διατάξεις. Λαμβάνοντας υπόψιν πως η δικαιοπραξία, κατόπιν της αποδοχής εκ μέρους του απατηθέντος, εξακολουθεί να είναι ισχυρή, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως νόμιμος λόγος ευθύνης η αδικπραξία, ούτε να αποδοθεί το αρνητικό διαφέρον.²¹⁷ Γι' αυτό, άλλωστε, τροποποιήθηκε η διατύπωση της διάταξης κατ' αυτόν τον τρόπο και δεν υιοθετήθηκε τελικώς η εκτεθείσα στο Σχέδιο των Γενικών Αρχών διατύπωση.

Κατά την άποψη αυτή, επί τη βάσει ισχυρής δικαιοπραξίας, θα πρέπει να αποδοθεί στον απατηθέντα το θετικό διαφέρον ως αποζημίωση. Το θετικό διαφέρον θα περιλαμβάνει τόσο τη θετική ζημία, όσο και το διαφυγόν κέρδος του ζημιωθέντος που προέβη στην ελαττωματική δικαιοπραξία λόγω απάτης. Ο ζημιωθείς, είτε βάσει της ΑΚ 149 εδ. β' και των διατάξεων του γενικού ενοχικού δικαίου (ΑΚ 335²¹⁸, 362²¹⁹ και 363²²⁰), ή βάσει των επιμέρους διατάξεων του ειδικού ενοχικού δικαίου που ισχύουν κατά

²¹⁵ Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ., ΕΕΝ 1946, 217.

²¹⁶ Παπαντωνίου Ν. (1983), § 71, σελ.413· Μπόσδας Δ., ΕΕΝ 1949, 550· Καρακώστας Ιωάν. (2005), τ. ΙΙ, άρθρο 149, σελ.135-136· Παντελίδου Κ. (2016), § 11, σελ.483· Κλαβανίδου Δ. σε Παπαστερίου Δ. – Κλαβανίδου Δ. (2008), § 55, σελ.409· Τριάντος Ν. (2011), σελ. 112-113· Φίλιος Π. (2011), § 136, σελ. 334· Γεωργιάδης Απ. (2007), **Γενικές Αρχές**, § 39, σελ. 412· Βαρελάς Δ. σε Γεωργιάδη Απ. (επιμ.) (2010), **ΣΕΑΚ**, τ. Ι, άρθρο 149, σελ. 283· Γαζής Αν. (1973), τευχ. Γ', § 17, σελ. 83· Χριστοδούλου Κ. (2016), § 9, σελ.346.

²¹⁷ Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειωθεί πως ο Καρακώστας, ό.π., σελ. 134, θεωρεί πως το δικαίωμα αποζημίωσης του εξαπατηθέντος εξαρτάται σε κάθε περίπτωση -δηλαδή είτε εκείνος επιδιώξει την ακύρωση της δικαιοπραξίας, είτε την αποδεχθεί-, από το αν πληρούνται οι προϋποθέσεις για την πλήρωση αδικπρακτικής ευθύνης. Παρ' όλο, δηλαδή, που υποστηρίζει την αποζημίωση του θετικού διαφέροντος επί αποδοχής, και μάλιστα βάσει των διατάξεων του γενικού ενοχικού δικαίου, θεωρεί ότι η αναφορά της ΑΚ 149 εδ. α' στις αδικπραξίες, επεκτείνεται και στην αποζημίωση της ΑΚ 149 εδ. β'. Συνεπώς, κατά την άποψή του, και όπως ο ίδιος αναφέρει: «Ο απατηθείς δικαιούται αποζημιώσεως είτε ζητήσει την ακύρωση της δικαιοπραξίας είτε όχι, εφόσον όμως η απάτη, με τις περιστάσεις που διαπράχθηκε, περιέχει τους όρους της αδικπραξίας». Βλέπε και αντίστοιχη διατύπωση του Λαδά στην επόμενη σελίδα.

²¹⁸ ΑΚ 335: «Αν κατά την εκπλήρωσή της η παροχή είναι ολικά ή μερικά αδύνατη για λόγους που είτε είναι γενικοί είτε αφορούν τον οφειλέτη, αυτός έχει υποχρέωση να ανορθώσει τη ζημία του δανειστή που επέρχεται από την αδυναμία».

²¹⁹ ΑΚ 362: «Αυτός που υποσχέθηκε παροχή, η οποία είναι αδύνατη κατά τη σύναψη της σύμβασης, για λόγους που είτε είναι γενικοί είτε αφορούν τον ίδιο, έχει υποχρέωση να ανορθώσει τη ζημία του δανειστή από τη μη εκπλήρωση της παροχής. Η διάταξη του άρθρου 337 εφαρμόζεται αναλόγως και εδώ».

²²⁰ ΑΚ 363: «Ο οφειλέτης, εφόσον στο νόμο δεν ορίζεται διαφορετικά, απαλλάσσεται από κάθε υποχρέωση που απορρέει από την υπόσχεση αδύνατης παροχής, αν κατά τη συνολολόγηση της σύμβασης αγνοούσε χωρίς υπαιτιότητα ότι η παροχή είναι αδύνατη. Οφείλει όμως, αμέσως μόλις μάθει την αδυναμία για εκπλήρωση, να ειδοποιήσει το δανειστή για το γεγονός αυτό. Η διάταξη του άρθρου 338 εφαρμόζεται και εδώ».

περίπτωση, θα μπορέσει να αξιώσει το διαφέρον εκπληρώσεως της συμβάσεως.²²¹ Με την αποζημίωση αυτή, ο απατηθείς θα επανέλθει στη θέση στην οποία θα βρισκόταν αν οι ψευδείς ισχυρισμοί του φορέα της απάτης ήταν αληθείς. Επί παραδείγματι, αν ένας κτηνοτρόφος αγοράσει κάποιες αγελάδες από το εξωτερικό, κατόπιν διαβεβαιώσεων τόσο του πωλητή όσο και του κτηνιάτρου ότι είναι υγιείς -ενώ στην πραγματικότητα πάσχουν από μεταδοτική ασθένεια-, μπορεί ο απατηθείς κτηνοτρόφος να ζητήσει ως αποζημίωση την αξία των πωληθεισών αγελάδων, την αξία του υπόλοιπου κοπαδιού του που μολύνθηκε, το κέρδος που θα αποκόμιζε από την εκμετάλλευση του συνόλου του κοπαδιού κτλ.²²²

Συχνά, η απόδοση του θετικού διαφέροντος περιλαμβάνει τη διαφορά μεταξύ της αξίας του αντικειμένου, όπως αυτή παραστάθηκε από τον εξαπατήσαντα και της πραγματικής αξίας του. Αυτό σημαίνει ότι ο εξαπατηθείς θα μπορέσει να λάβει πίσω μέρος του ανταλλάγματος το οποίο είχε παραδώσει στον μετερχόμενο την απάτη, εξαιτίας των απατηλών του ισχυρισμών. Για παράδειγμα, αν ο εξαπατών μετέπεισε τον αντισυμβαλλόμενο του να αγοράσει μεταχειρισμένο αυτοκίνητο το οποίο του παρουσίασε ως ατρακάριστο, ο εξαπατώμενος μπορεί να κρατήσει το -στην πραγματικότητα τρακαρισμένο- αυτοκίνητο, και να ζητήσει τη διαφορά της αξίας του σε σχέση με ένα αντίστοιχο ατρακάριστο.²²³ Επίσης, αν ο απατηθείς, προέβη σε αγορά οικοπέδου, το οποίο -σύμφωνα με τους απατηλούς ισχυρισμούς του μετελθόντος την απάτη- ήταν εντός σχεδίου, ενώ στην πραγματικότητα δεν ήταν, μπορεί να ζητήσει τη διαφορά αξίας που έχει το ακίνητο ως εκτός σχεδίου, με εκείνη που θα είχε αν ήταν εντός σχεδίου.²²⁴

Στο πλαίσιο της άποψης αυτής, περί απόδοσης του θετικού διαφέροντος στον απατηθέντα, ο Λαδάς παρουσιάζει μια άποψη που είναι παραλλαγμένη από όλων των υπολοίπων θεωρητικών. Όπως ο ίδιος αναφέρει, «εκείνος που εξαπατήθηκε, αν αποδεχτεί την ελαττωματική δικαιοπραξία, μπορεί μόνο να ζητήσει την ανόρθωση της ζημίας του, και πάλι κατά τις διατάξεις περί αδικοπραξιών. Το περιεχόμενο της αποζημίωσης αυτής συνίσταται στην περιέλευση του εξαπατηθέντος στην κατάσταση στην οποία θα ήταν αν αλήθευαν τα πραγματικά περιστατικά για τα οποία παραπλανήθηκε από εκείνον που μετέπεισε την απάτη. Με την παρακάτω έννοια, η οφειλόμενη αποζημίωση παρίσταται ως εκτελεστικό διαφέρον, καθώς διατηρείται μεν σε ισχύ η σύμβαση, αλλά δεν εκτελείται με τον τρόπο που θα είχε εκτελεστεί αν έλειπε η απάτη».²²⁵ Η γνώμη του Λαδά είναι μεν υπέρ της απόδοσης του θετικού διαφέροντος, όμως, θεωρεί ότι αυτό θα επιδιωχθεί «πάλι κατά τις διατάξεις περί αδικοπραξιών». Αυτή η άποψη έρχεται σε αντίθεση με τις διδασκαλίες του γενικού ενοχικού δικαίου, σύμφωνα με τις οποίες δεν μπορεί να γίνει λόγος για θετικό διαφέρον

²²¹ Βλέπε κατωτέρω, κεφάλαιο § 4, ενότητα II.2. περί συρροής με την ενδοσυμβατική ευθύνη και ιδίως με τις διατάξεις της πώλησης.

²²² Γεωργιάδης Απ. (2007), *Γενικές Αρχές*, § 39, σελ. 412.

²²³ Κλαβανίδου Δ. σε Παπαστερίου Δ. - Κλαβανίδου Δ. (2008), § 55, σελ. 409.

²²⁴ Καράσης Μ. (1996), σελ. 109.

²²⁵ Λαδάς Π. (2009), τ. II, § 41, σελ. 417.

στο πλαίσιο της αδικοπρακτικής ευθύνης, αφού πρόκειται για διαφέρον που αποζημιώνεται στο πλαίσιο διαφορετικού νομίμου λόγου ευθύνης, ήτοι στο πλαίσιο της ενδοσυμβατικής ευθύνης.²²⁶ Βέβαια, όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια, δεν είναι λίγες οι φωνές που υποστηρίζουν πως δεν είναι βοηθητική – ειδικά σε τέτοιες περιπτώσεις – η αυστηρή διάκριση μεταξύ του θετικού και του αρνητικού διαφέροντος. Συνεπώς, ίσως η άποψη αυτή του Λαδά να μπορέσει να ερμηνευθεί υπό το πρίσμα αυτής της ως άνω οπτικής.

Επικρίνοντας την άποψη περί απόδοσης του θετικού διαφέροντος η *Νεζερίτη* αναφέρει πως η αποζημίωση μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου εδαφίου της ΑΚ 149 πρέπει να «αντιμετωπίζεται ενιαία, όχι ως προς την έκτασή της, η οποία κυμαίνεται ανάλογα με την τύχη της δικαιοπραξίας, αλλά ως προς την ταυτότητά της, με άλλα λόγια ως προς την προέλευση και τα εννοιολογικά χαρακτηριστικά της. Πρόκειται για τη ζημία που προκλήθηκε από την απάτη και παραμένει η ίδια είτε η ελαττωματική δικαιοπραξία συνεχίσει να υφίσταται είτε όχι».²²⁷

Προς επίρρωση της άποψής της, η *Νεζερίτη* θεωρεί ότι ακόμα και η διατύπωση του δεύτερου εδαφίου της ΑΚ 149 δεν είναι τυχαία: «Έχει επίσης δικαίωμα να αποδεχτεί τη δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνο να ανορθωθεί η ζημία». Ο τρόπος που η διάταξη είναι διατυπωμένη και, ιδίως, η χρήση του οριστικού άρθρου «η ζημία», υποδεικνύει ότι η ζημία που αναφέρεται είναι κάποια ζημία γνωστή, και ήδη αναφερθείσα, όπως η ζημία που ήδη εκτέθηκε στο πρώτο εδάφιο. Επίσης, η συγγραφέας θεωρεί ότι, εφόσον η πλειοψηφία των απατηλών συμπεριφορών λαμβάνει χώρα προσυμβατικά, δε γίνεται να υπάρξει «μεταφορά» του πταίσματος αυτού στην δικαιοπραξία, ούτε αυτό να εξομοιωθεί με συμβατικό πταίσμα, ώστε να αξιώνεται το θετικό διαφέρον.²²⁸ Αντιθέτως, δε, αν η απάτη διεπράχθη κατά το προσυμβατικό στάδιο, η αξίωση αποζημίωσης του απατηθέντος γεννάται στο στάδιο αυτό. Εφόσον, δηλαδή, η αξίωση αυτή γεννάται ανεξαρτήτως της εκπλήρωσης της συμβάσεως, είναι μη συνεπές να υποστηρίζεται η απόδοση του θετικού διαφέροντος· διότι, θα συνδεόταν αιτιωδώς ήδη υφιστάμενη ζημία με μη συντελεσθείσα ανώμαλη εξέλιξη της συμβατικής σχέσης. Συνεπώς, η *Νεζερίτη* καταλήγει στο συμπέρασμα πως ο απατηθείς μπορεί να αναζητήσει τα οφέλη που θα είχε λάβει αν το στάδιο της σύναψης της δικαιοπραξίας είχε ολοκληρωθεί χωρίς την επίδραση της απάτης· δεν μπορεί να διεκδικήσει, όμως, όσα θα αποκόμιζε από την ομαλή εκπλήρωση της σύμβασης.

²²⁶ Βλέπε Σταθόπουλο Μ. (2004), § 15, σελ. 296.

²²⁷ *Νεζερίτη Ευαγ.*, ΧρΙΔ Ι/2010, 687.

²²⁸ *Ιδέ Νεζερίτη, ό.π.*, 687, παραπομπή υπ' αριθμ. 31, όπου προς ενίσχυση της κριτικής της στην απόδοση του θετικού διαφέροντος, υπογραμμίζει πως το δικαίωμα ακύρωσης έχει αποσβεστική προθεσμία δύο ετών, ενώ η αξίωση αποζημίωσης, λόγω της παραπομπής της ΑΚ 149 εδ. α' στην ΑΚ 914 επ., υπόκειται σε πενταετή παραγραφή. Κατόπιν αυτών, η συγγραφέας διερωτάται αν λόγω της απόσβεσης του δικαιώματος ακύρωσης - και, συνεπώς, της αναγκαστικής διατήρησης της σύμβασης-, μεταλλάσσεται το ζητούμενο διαφέρον από αρνητικό σε θετικό.

(γγ) Η «ουδέτερη» άποψη περί συρροής

Μία ακόμα άποψη που έχει εκφρασθεί επί της αποζημίωσης του δευτέρου εδαφίου της ΑΚ 149, είναι κι αυτή που κάνει λόγο για συρροή αδικοπρακτικής και ενδοσυμβατικής ευθύνης του εξαπατώντος. Πιο συγκεκριμένα, αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις τόσο της αδικοπρακτικής, όσο και της ενδοσυμβατικής ευθύνης, τότε ο απατηθείς μπορεί να επιλέξει σε ποια από τις δύο βάσεις θα στηρίξει την αξίωσή του προς αποζημίωση λόγω της εξαπάτησής του.

Η άποψη αυτή αποτελεί, κατ' ουσίαν, έναν συνδυασμό των προηγούμενων δύο απόψεων. Ο απατηθείς μπορεί να ζητήσει αποζημίωση σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες, αξίωση που θα είχε σύμφωνα με την πρώτη (υπό αα.) θεωρία. Ταυτόχρονα, όμως, η άποψη αυτή, αναγνωρίζει στον εξαπατηθέντα και αξίωση προς αποζημίωσης του διαφέροντος εκπληρώσεως, έτσι ώστε να περιέλθει στη θέση που θα βρισκόταν αν ήταν αληθή όσα ψευδώς εκτέθηκαν σ' αυτόν, από τον μετελθόντα την απάτη. Νομικό έρεισμα του διαφέροντος εκπλήρωσης, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, είναι είτε οι διατάξεις του γενικού ενοχικού δικαίου (ιδίως η ΑΚ 335 και η ΑΚ 362), είτε οι διατάξεις του ειδικού ενοχικού δικαίου, όπως για παράδειγμα η ΑΚ 543 επί πωλήσεως.

Η συγκεκριμένη θεωρία υποστηρίζεται από πολλούς συγγραφείς^{229 230}, όχι όμως από τόσους όσους η προεκτεθείσα (υπό ββ.) θεωρία. Καθώς φαίνεται, η εν θέματι άποψη επιτυγχάνει να διατηρήσει την συνοχή των δύο εδαφίων της ΑΚ 149 διά του μέσου της συρροής. Παράλληλα, φαίνεται να λαμβάνει υπόψη την δήλωση αποδοχής του εξαπατηθέντος και την διαφοροποίηση που αυτή επιφέρει στην αποζημίωση και το ύψος της. Όμως, η κριτική που ασκείται κατ' αυτής αναφέρει πως η διατήρηση, έστω και ως δυνατότητας, της αποζημίωσης του αρνητικού διαφέροντος βάσει αδικοπρακτικής ευθύνης, έχει σαν αποτέλεσμα να μην επιλύονται, ουσιαστικά, οι προβληματισμοί που εκτέθηκαν στην πρώτη (υπό αα.) γνώμη.

²²⁹ Σταθόπουλος Μ. (2004), § 8, σελ. 428· Σημαντήρας Κ. (1973), § 41, σελ. 428· Καρακατσάνης Ιωάν. σε Γεωργιάδης Απ. – Σταθόπουλος Μ. (1978), **Αστικός Κώδιξ**, τ. Ι, άρθρο 149, σελ. 230· Τούσης Αν. (1978), § 80, σελ. 448, παραπομπή υπ' αριθμ. 12· Σπυριδάκης Ιωάν. (επιμέλεια - συνεργασία: Σπυριδάκης Μ.) (2004), τ. Ι, σελ. 622· Σταμπέλου Χ. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ. (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**, τ. ΙΒ, άρθρο 149, σελ. 340· Αυγουστιανάκης Μ. (2011), σελ. 72-73. Και ο Μιχαηλίδης – Νουάρος, πάντως, του οποίου η άποψη εκτίθεται κατωτέρω υπό (δδ), φαίνεται στο τέλος του άρθρου του, να κάνει λόγο για συρροή «της εκ συμβάσεως και της εξ αδικοπραξίας αγωγής». Ιδέ Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ., ΕΕΝ 1946, 223.

²³⁰ Αξίζει να σημειωθεί ότι εκ των προαναφερθέντων συγγραφέων, ο Σημαντήρας και ο Τούσης κάνουν λόγο για «συρροή αξιώσεων». Αντιθέτως, ο Αυγουστιανάκης αναφέρει ότι υφίσταται «συρροή νομίμων βάσεων της αξίωσης». Για τη συγκεκριμένη διχογνωμία, ιδέ Γεωργιάδη Απ., ΧρΙΔ ΙΣΤ/2016, 3 επ.· του ιδίου Γεωργιάδης Απ. (1975), **Η «συρροή αξιώσεων» επί συνδρομής συμβατικής και αδικοπρακτικής ευθύνης (εξ αφορμής των ΑΠ 444/1971, 384/1973 και 967/1973)**. Ανάτυπον εκ του περιοδικού «Δίκη» (τ.6, σελ. 43-63).

Ο Μιχαηλίδης – Νουάρου είναι από τους πρώτους που ασχολήθηκε με την ερμηνεία και την ανάλυση του δεύτερου εδαφίου της ΑΚ 149. Εξ ου και το άρθρο του, όπως δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα Ελλήνων Νομικών, το 1946²³¹, θεωρείται από το σύνολο των συγγραφέων ως «πυξίδα» όσον αφορά την έρευνα της εν λόγω διάταξης.

Ο συγγραφέας, έχοντας παρουσιάσει τα ζητήματα που υφίστανται σε σχέση με την δολερή δικαιοπραξία στο γερμανικό Αστικό Δίκαιο, διατυπώνει τον συλλογισμό του. Σύμφωνα με αυτόν, η απόδοση του θετικού διαφέροντος στις περιπτώσεις αποδοχής της απατηλής δικαιοπραξίας είναι πλησιέστερη στην συναλλακτική πραγματικότητα, απ'ότι η άποψη για απόδοση αρνητικού διαφέροντος. Αυτό συμβαίνει διότι, κατά πρώτον, η «θεωρία του αρνητικού διαφέροντος» δεν συνυπολογίζει την αποδοχή της δικαιοπραξίας από τον απατηθέντα. Ο τελευταίος τίθεται πια σε συμβατική βάση και αποκλείεται η επαναφορά των πραγμάτων στην προ της συμβάσεως κατάσταση. Η σύμβαση αποτελεί τετελεσμένο γεγονός και δεν είναι δυνατή η σύγκριση της περιουσιακής θέσης του απατηθέντος μετά την αποδοχή της δικαιοπραξίας, με εκείνη που θα υπήρχε αν δεν είχε συνάψει τη δικαιοπραξία, καθώς πρόκειται για σύγκριση ανόμοιων καταστάσεων.²³² Κατά δεύτερον, η άποψη που τίθεται υπέρ της αποζημίωσης του αρνητικού διαφέροντος, προκαλεί πολλές αποδεικτικές δυσχέρειες στον απατηθέντα. Πράγματι, αν θεωρήσουμε επί παραδείγματι, ότι χωρίς την επίδραση της απάτης ο απατηθείς θα προέβαινε μεν στη δικαιοπραξία, αλλά υπό ευνοϊκότερους όρους (*dolus incidens*²³³), τότε, προκειμένου να επιτευχθεί οποιαδήποτε τροποποίηση ή μείωση του τιμήματος, θα έπρεπε ο ίδιος ο απατηθείς να αποδείξει πως ο αντισυμβαλλόμενός του θα αποδεχόταν να συνάψει την δικαιοπραξία υπό τους επωφελέστερους αυτούς όρους. Κατά τα ως άνω, αποζημιωτέο κρίνεται το θετικό διαφέρον, τόσο διότι ανταποκρίνεται στο πλαίσιο αποδοχής της δικαιοπραξίας, όσο κι επειδή αποδεσμεύει τον απατηθέντα από τις αποδεικτικές δυσχέρειες, αφού θα πρέπει απλώς να αποδείξει την στοιχειοθέτηση απάτης.

Όμως, ακόμα και η περίπτωση καταβολής θετικού διαφέροντος, μπορεί σε πολλές περιπτώσεις να θεωρηθεί υπέρμετρη και επαχθής για τον εξαπατώντα· γι' αυτόν τον λόγο θα πρέπει να περιορίζεται μόνο σε συγκεκριμένες απατηλές συμπεριφορές.²³⁴ Κατά την

²³¹ Μιχαηλίδης – Νουάρου Γ., ΕΕΝ 1946, 219 επ.

²³² Πράγματι, όταν ο απατηθείς αιτείται σωρευτικώς με την αποζημίωση και την ακύρωση της δικαιοπραξίας, δικαιολογείται η επαναφορά του στη θέση που θα βρισκόταν προ της συνάψεως αυτής. Αντιθέτως, όταν αποδέχεται τη δολερή δικαιοπραξία, η σύγκριση με την προσυμβατική κατάσταση φαίνεται ανόμοια και αντιφατική.

²³³ Για την έννοια του *dolus incidens* ιδέ κεφάλαιο § 3, ενότητα II, σελ. 30.

²³⁴ Όπως αναφέρει ο ίδιος ο Μιχαηλίδης – Νουάρου, ό.π., 219, αν για παράδειγμα πωλήθηκε ένας σπάνιος πίνακας στον απατηθέντα ως αυθεντικός, ενώ στην πραγματικότητα ήταν πλαστός, η απόδοση του θετικού διαφέροντος θα μπορούσε να φτάσει και σε αξία δεκαπλάσια απ' την αξία του αντιγράφου. Γι' αυτόν τον λόγο, όπως ο ίδιος αναφέρει, η απόδοση αυτής της αποζημίωσης στη γερμανική θεωρία έχει συχνά χαρακτηριστεί ως ιδιωτική ποινή.

άποψη του *Μιχαηλίδη – Νουάρου*, σε περίπτωση που η δικαιοπραξία θα καταρτιζόταν από τον απατηθέντα σε κάθε περίπτωση, με ευνοϊκότερους, όμως, όρους (*dolus incidens*), τότε αυτός δικαιούται να ζητήσει να περιοχθεί στη θέση στην οποία θα ήταν αν η σύμβαση είχε συναφθεί και εκτελεστεί εξ αρχής με τους επωφελέστερους αυτούς όρους. Το Δικαστήριο, κατά την επιδίκαση της αποζημίωσης θα τροποποιήσει, κατ'αρχάς, βελτιωτικά τους όρους της συμβάσεως και στη συνέχεια, θα ορίσει αποζημίωση του απατηθέντος για την μη εφαρμογή των βελτιωμένων όρων από την έναρξη ισχύος της σύμβασης.²³⁵ Το διαφέρον, εν τω προκειμένω, καλύπτει τη διαφορά μεταξύ της κατάστασης που υπήρξε μετά τη σύναψη της δολερής σύμβασης και της κατάστασης που θα υπήρχε αν η σύμβαση καταρτιζόταν εξ αρχής με τους ευνοϊκότερους όρους, άνευ της απάτης. Δεδομένου ότι η αποζημίωση αυτή δεν αφορά σε εκπλήρωση της αρχικής δολερής δικαιοπραξίας, ο συγγραφέας χαρακτηρίζει το διαφέρον αυτό ως μειωμένο θετικό. Κατά τον *Μιχαηλίδη – Νουάρου*, η δυνατότητα αποζημίωσης του μειωμένου θετικού διαφέροντος υπάρχει σε κάθε περίπτωση απατηθέντα που αποδέχεται την ελαττωματική δικαιοπραξία.

Αντίθετα με τα ως άνω, στην περίπτωση που ο απατηθείς δεν θα σύναπτε την δικαιοπραξία άνευ της απάτης, υφίσταται δηλαδή ουσιώδης πλάνη του (*dolus causam dans*), τότε θα πρέπει να αποκατασταθεί στη θέση που θα ήταν αν η σύμβαση εκπληρωνόταν ακριβώς υπό τους όρους που συνήφθη, δηλαδή αν οι ψευδείς ισχυρισμοί ήταν αληθείς. Το διαφέρον, συνεπώς, που θα αποζημιωθεί, είναι το πλήρες θετικό. Κατά τη γνώμη αυτή, το πλήρες θετικό διαφέρον αποδίδεται στον ζημιωθέντα βάσει της ΑΚ 335 και των διατάξεων για την αρχική αδυναμία παροχής (ΑΚ 362, 363)²³⁶. Αυτή η αξίωση του απατηθέντος δεν υπάρχει εν πάση περιπτώσει. Δεδομένου ότι στην εν θέματι περίπτωση απαιτείται ουσιώδης πλάνη, το πλήρες διαφέρον δεν αξιώνεται όταν η απάτη σχετίζεται εν γένει με τα παραγωγικά αίτια που οδήγησαν τον απατηθέντα στο να συνάψει τη δικαιοπραξία.²³⁷ Αντιθέτως, η απάτη θα πρέπει να οδηγεί σε πλάνη του συμβαλλομένου αναφορικά με την ύπαρξη συγκεκριμένων ιδιοτήτων ή την έλλειψη πραγματικών ελαττωμάτων. Μόνο σε αυτές τις περιπτώσεις, που είναι, όμως, και οι συνηθέστερες, θα μπορεί ο ζημιωθείς να αναζητήσει αποζημίωση του πλήρους θετικού διαφέροντος. Ο

²³⁵ Είναι ξεκάθαρος, εν τω προκειμένω, ο παραλληλισμός που κάνει ο συγγραφέας μεταξύ της ΑΚ 148 και της ΑΚ 149 εδ. β'. Όπως ο ίδιος ο *Μιχαηλίδης – Νουάρου* αναφέρει, ό.π., 220-221, στην περίπτωση της ΑΚ 149 εδ. β' δεν υπάρχει μεν έγκριση από τον εξαπατώντα των βελτιωμένων όρων, υπάρχει, όμως, απόφαση του ίδιου του απατηθέντος για συνέχιση της συμβατικής σχέσης. Για τον λόγο αυτό, το Δικαστήριο θα πρέπει να προβαίνει στη βελτίωση των όρων, έστω και άκοντος του φορέα της απάτης, όπως κατ' άρθρο 148 δύναται να διατάξει τη διατήρηση της συμβάσεως άκοντος του απατηθέντος. Στο άρθρο ΑΚ 148 υπάρχει εξαναγκασμένη διατήρηση της σύμβασης υπό βελτιωμένους όρους, άκοντος του απατηθέντος, ενώ στην ΑΚ 149 εδ. β' υφίσταται εξαναγκασμένη βελτίωση της σύμβασης, άκοντος του εξαπατώντος.

²³⁶ Δεδομένου, όμως, ότι οι απατηλές παραστάσεις μπορούν να αφορούν και μελλοντικά γεγονότα, μπορεί να γίνει λόγος και για επγενόμενη αδυναμία παροχής, όταν ο εξαπατών υποσχέθηκε παροχή την οποία γνώριζε πως μελλοντικά δεν θα μπορέσει να παράσχει.

²³⁷ Αν η απάτη στρέφεται προς τα παραγωγικά αίτια της βουλήσεως, τότε οι απατηλές παραστάσεις δεν ανήκουν στο περιεχόμενο της συμβάσεως, καθώς οι συμβαλλόμενοι δεν απέδωσαν σε αυτές τόση σπουδαιότητα ώστε να τις περιβάλλουν με τη δύναμη συμβατικής υποχρεώσεως. Συνεπώς, στην περίπτωση που η προκληθείσα πλάνη αφορά στα παραγωγικά αίτια γενικά, τότε ο απατηθείς θα μπορέσει να αξιώσει την αποζημίωση του μειωμένου θετικού διαφέροντος, που δικαιούται σε κάθε περίπτωση.

συγγραφέας καταλήγει πως, εφόσον εν γένει η απάτη αποτελεί αδικοπραξία²³⁸ και εφόσον κατά την κατάρτιση της σύμβασης τελείται απάτη επί ουσιωδών ιδιοτήτων που επηρεάζει την ίδια τη σύμβαση, υφίσταται συρροή «της εκ της συμβάσεως και της εξ αδικοπραξίας αγωγής».

Κριτική στην άποψη του *Μιχαηλίδη – Νουάρου* έχει ασκήσει ο *Καράσης*²³⁹, του οποίου η γνώμη θα αναλυθεί κατωτέρω (υπό εε.). Σύμφωνα με τον τελευταίο, η θεμελίωση του *Μιχαηλίδη – Νουάρου* σε σχέση με την απόδοση του πλήρους θετικού διαφέροντος κατά τις περιστάσεις, δεν είναι ισχυρή. Ο *Μιχαηλίδης – Νουάρου*, λαμβάνοντας υπόψιν πως η εξαπάτηση σε σχέση με τις συνομολογημένες ιδιότητες και τα πραγματικά ελαττώματα λαμβάνει χώρα κατά κανόνα σε προσυμβατικό στάδιο, θεωρεί ότι το προσυμβατικό αυτό πταίσμα θα εξακολουθεί να υπάρχει και μετά τη σύναψη της δικαιοπραξίας -αυτή τη φορά με συμβατική υφή- και θα οδηγήσει στην αποζημίωση του πλήρους θετικού διαφέροντος.²⁴⁰ Ο *Καράσης* διαφωνεί μ'αυτή την πλασματική εξομοίωση²⁴¹ του προσυμβατικού με το συμβατικό πταίσμα, καθώς τη θεωρεί αντίθετη με το ίδιο το γράμμα του νόμου αλλά και τον προστατευτικό σκοπό της κάθε μεμονωμένης διάταξης. Συνεπώς, και σύμφωνα με την κριτική αυτή, δικαίωμα για πλήρες θετικό διαφέρον λόγω προσυμβατικού πταίσματος (δόλου) ως περιεχόμενο της κατ' ΑΚ 149 εδ. β' αποζημίωσης δεν μπορεί να θεμελιωθεί, εκτός αν συντρέχουν παράλληλα οι προϋποθέσεις της ΑΚ 516 ή της ΑΚ 543. Επιπλέον, ο *Καράσης* διαφωνεί και με την απόδοση του «μειωμένου θετικού διαφέροντος», αφού, κατά τη γνώμη του, αυτό ταυτίζεται με το «οιονεί θετικό διαφέρον» και πρόκειται για γνήσιο διαφέρον εμπιστοσύνης. Κατά το σκεπτικό του, δε, η παρουσίασή του ως μορφή του θετικού διαφέροντος γίνεται μεν για λόγους πρακτικούς -ήτοι την αποφυγή αποδεικτικών δυσχερειών του εξαπατηθέντος- δεν έχει, όμως, καμία δογματική θεμελίωση.²⁴²

²³⁸ Ο *Μιχαηλίδης – Νουάρου* ανήκει στους συγγραφείς που θεωρεί την απάτη ως αστικό αδίκημα εν πάση περιπτώσει, ιδέ ανωτέρω ενότητα 1. γ) (αα), σελ. 46.

²³⁹ *Καράσης Μ.*, ΕλλΔνη 2004, 311 επ.

²⁴⁰ Ιδέ *Μιχαηλίδη – Νουάρου*, ό.π., 221.

²⁴¹ Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, στην ενότητα 2, υποενότητα β), στοιχείο (ββ), σελ. 63, ούτε η Νεζερίτη συμφωνεί μ'αυτή την εξομοίωση. Βλέπε, όμως και *Τριανταφυλλόπουλο Κ.*, **Αιτιολογική Έκθεση επί του Σχεδίου του Ενοχικού Δικαίου**, σελ. 187 επ., τον οποίο επικαλείται και ο *Μιχαηλίδης – Νουάρου* προς επίρρωση της άποψής του, που αναφέρει πως «το πταίσμα του οφειλέτου το κατά την κατάρτισιν της συμβάσεως εκδηλωθέν, έχει αντίκτυπον εις το χρονικόν σημείον της εκτελέσεως. Η παροχή δεν εκτελείται συνεπεία πταίσματος, αδιάφορον δε είναι ότι το πταίσμα την πηγήν του έχει εις πράξιν ή παράλειψιν του οφειλέτου λαβούσαν ήδη χώραν προ του χρόνου της εκτελέσεως. Η *culpa* διαπραχθείσα *in contrahendo* δεν πάει ούσα *in solvendo*».

²⁴² Ο *Μιχαηλίδης – Νουάρου* αναφέρει, ό.π., 221, πως και στη γερμανική θεωρία υπάρχουν αντίστοιχες αντιρρήσεις για το μειωμένο θετικό διαφέρον· θεωρεί, όμως, πως, δεδομένης της αποδοχής της δικαιοπραξίας, ορθότερος είναι ο χαρακτηρισμός της αποζημίωσης αυτής ως μειωμένου θετικού διαφέροντος. Κατ' αυτόν τον τρόπο διαφοροποιείται τόσο από το πλήρες θετικό, όσο και από το αρνητικό που συνδέεται άμεσα με την ακύρωση της συμβάσεως.

(εε) Το «οιονεί θετικό διαφέρον»

Ο *Καράσης*²⁴³, έχοντας στον πυρήνα της έρευνάς του την πώληση μετοχών ανώνυμης εταιρείας και τυχόν απατηλές παραστάσεις στο πλαίσιο αυτής, παρουσιάζει τη δική του οπτική γωνία σε σχέση με την αποζημίωση της ΑΚ 149 εδ. β’.

Κατά την άποψή του, στο δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149, όπως και στο πρώτο, παραγωγικός λόγος ευθύνης είναι είτε το προσυμβατικό πταίσμα -για το οποίο θα γίνει λόγος κατωτέρω²⁴⁴ - είτε η αδικοπραξία. Παρά την υποστήριξη του συγκεκριμένου νομίμου λόγου ευθύνης, ο *Καράσης* θεωρεί πως στο πλαίσιο της ΑΚ 149 εδ. β’ δεν υπάρχει δυνατότητα αποζημίωσης του αρνητικού διαφέροντος, αφού δε συμβιβάζεται με τη αποδοχή και τη βούληση εκπλήρωσης, εκ μέρους του απατηθέντος, της δικαιοπραξίας. Επιπλέον, δεν είναι δυνατή η απόδοση του θετικού διαφέροντος, αφού δεν νοείται από εξωσυμβατικό λόγο ευθύνης, ήτοι την αδικοπραξία, να αποζημιώνεται διαφέρον που προκύπτει από την εκτέλεση συμβάσεως. Βέβαια, ο συγγραφέας δεν αποκλείει την αποζημίωση του θετικού διαφέροντος εφόσον στην συγκεκριμένη περίπτωση υπάρχει συρροή της αδικοπρακτικής με την ενδοσυμβατική ευθύνη και συγκεκριμένα με τις διατάξεις του ειδικού ενοχικού.²⁴⁵

Πέρα από τα ανωτέρω, ο *Καράσης* κάνει λόγο για το «οιονεί θετικό διαφέρον». Το διαφέρον αυτό αφορά στις περιπτώσεις όπου η πλάνη του απατηθέντος δεν ήταν ουσιώδης και εκείνος θα προέβαινε ούτως ή άλλως στη σύναψη της δικαιοπραξίας, υπό ευνοϊκότερους όρους. Κατά το «οιονεί θετικό διαφέρον», ο απατηθείς αποζημιώνεται κατά βάση για τη διαφορά μεταξύ του υψηλότερου τιμήματος που κατέβαλε και του χαμηλότερου που θα κατέβαλε αν δεν εμφιλοχωρούσε η απάτη. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι ακόμα και η αποζημίωση του οιονεί θετικού διαφέροντος, δεν μπορεί να λάβει χώρα εν πάση περιπτώσει· κι αυτό, διότι ομοιάζει –όπως και η αποζημίωση του αρνητικού διαφέροντος- με την αποκατάσταση του απατηθέντος σε προσυμβατική κατάσταση, και συγκεκριμένα, στην κατάσταση όπου θα βρισκόταν αν η δικαιοπραξία είχε ακυρωθεί μερικώς.²⁴⁶ ²⁴⁷Το «οιονεί θετικό διαφέρον» μπορεί, λοιπόν, να αποζημιωθεί μόνο στις περιπτώσεις που η αποδοχή της δικαιοπραξίας δεν σηματοδοτεί παραίτηση και από την αποζημιωτική αξίωση²⁴⁸, και μόνο στο μέτρο που η ζημία δεν καλύπτεται από τις

²⁴³ Βλέπε υποσημείωση υπ’ αριθμ. 239.

²⁴⁴ Βλέπε κατωτέρω κεφάλαιο § 4, ενότητα Ι.

²⁴⁵ Ο *Καράσης*, συγκεκριμένα, αναφέρει την ΑΚ 543, διότι το άρθρο του – ως προαναφέρθηκε - αφορά στην πώληση μετοχών.

²⁴⁶ Ο απατηθείς δια της αποδοχής της δικαιοπραξίας έχει, όπως προαναφέρθηκε στην υποενότητα α) της ενότητας 2., παρατηθεί από το δικαίωμά του να ακυρώσει τόσο εν όλω, όσο και εν μέρει τη δικαιοπραξία. Συνεπώς, δεν μπορεί το ίδιο αποτέλεσμα από το οποίο έχει παραιτηθεί, να επιδιώκει τώρα πάλι με άλλο τρόπο, αντιφάσκοντας προς τον εαυτό του (αρχή της απαγορεύσεως της αντιφατικής συμπεριφοράς, *venire contra factum proprium*)· ιδέ *Καράση*, ό.π., 321.

²⁴⁷ Μία τέτοια παρατήρηση δεν είναι ασήμαντη, αφού πράγματι, βάση του οιονεί θετικού διαφέροντος, παρά την ονομασία του, είναι το αρνητικό διαφέρον.

²⁴⁸ Ο *Καράσης* εντάσσεται στην ομάδα των θεωρητικών που υποστηρίζουν πως η αποδοχή της δικαιοπραξίας ταυτίζεται με την παραίτηση από το δικαίωμα ακύρωσης αυτής, ιδέ στο παρόν κεφάλαιο 2.α. (ββ), σελ. 58.

συνέπειες της ίδιας της αποδοχής. Τέτοια ζημία που δεν καλύπτεται εκ της αποδοχής, είναι, για παράδειγμα, η διαφορά του συμφωνηθέντος τιμήματος στην απατηλή δικαιοπραξία, με το τίμημα που θα οριζόταν άνευ απάτης, όχι όμως σε δικαιοπραξία με τον ίδιο τον εξαπατώντα, αλλά με τρίτο αντισυμβαλλόμενο.

(σιστ) Το «γυμνό αδικοπρακτικό διαφέρον»

Η πιο σύγχρονη άποψη επί του θέματος, έχει εκφρασθεί από τη *Νεζερίτη*.²⁴⁹ Η συγγραφέας, με το άρθρο της στο περιοδικό Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου, εκφράζει τη δική της γνώμη, όχι μόνο σε σχέση με το περιεχόμενο της διάταξης της ΑΚ 149 εδ.β', αλλά εν γένει αναφορικά με τα ζητήματα διάκρισης του διαφέροντος.

Η αρθρογράφος θεωρεί λανθασμένο τον ισχυρισμό που αναφέρει ότι η καταβολή του αρνητικού διαφέροντος προσκρούει στην βούληση αποδοχής του απατηθέντος και στην ενεργή δικαιοπραξία. Η ίδια πιστεύει ότι είναι αναγκαίος ο σωστός προσδιορισμός του ζημιογόνου γεγονότος. «Στην περίπτωση της αστικής απάτης ζημιογόνος είναι η χρήση δόλιων και παραπειστικών μέσων για την απόσπαση της δικαιοπρακτικής δήλωσης του απατηθέντος. Η ζημία με άλλα λόγια συνδέεται όχι με το γεγονός της αναλήθειας των όρων της δικαιοπραξίας²⁵⁰, αλλά με τη μεθόδευση της απόκρυψης της αναλήθειας αυτής, ήτοι με τις αθέμιτες συνθήκες υπό τις οποίες καταρτίστηκε η δικαιοπραξία».²⁵¹

Προκειμένου να ανευρεθεί η ζημία του απατηθέντος, θα υπολογισθεί η παρούσα περιουσιακή του κατάσταση με εκείνη που θα υπήρχε αν είχε συνάψει ευνοϊκότερη σύμβαση με άλλον αντισυμβαλλόμενο ή με τον ίδιο, χωρίς όμως την επιρροή της απατηλής του συμπεριφοράς.²⁵² Δεδομένου ότι ο απατηθείς αποφάσισε να βρεθεί εντός του πλαισίου της ισχυρής σύμβασης δια της αποδοχής του, οι παροχές των μερών θα λάβουν χώρα, έστω και εξ ορισμού πλημμελώς. Για να υπολογισθεί η ζημία και η αποζημίωση που

Συνεπώς, θεωρεί πως η αποδοχή ταυτίζεται μόνο με παραίτηση από το δικαίωμα ακύρωσης και όχι με παραίτηση από την αξίωση αποζημίωσης. Παρ' όλα αυτά, το δεύτερο ενδεχόμενο δεν αποκλείεται να ισχύει, όπως έχει προαναφερθεί στην οικεία ενότητα, ανάλογα με τις περιστάσεις.

²⁴⁹ *Νεζερίτη Ευαγ.*, ΧρΙΔ Ι/2010, 683 επ.

²⁵⁰ Η *Νεζερίτη* θεωρεί ότι η άποψη αρκετών συγγραφέων που ορίζει ως ζημιογόνο γεγονός την αναλήθεια των όρων της δικαιοπραξίας οδηγεί στο αποτέλεσμα να εξομοιώνεται ουσιαστικά η πλάνη με την απάτη και να παραβλέπεται η αθέμιτη συμπεριφορά του εξαπατώντος. Ο *Χριστοδούλου (Γεωργιάδης Απ. – Σταθόπουλος Μ.* (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**, τ. ΙΒ, άρθρο 147, σελ. 312) πάντως, θεωρεί πως και μόνο εκ του γεγονότος ότι ο απατηθείς μπορεί να προβεί σε ακύρωση ακόμα και επί επουσιώδους ή ασύγνωστης πλάνης του ή να αποδεχθεί τη δικαιοπραξία και να λάβει αποζημίωση, προκύπτει ότι ο απατηθείς μεταχειρίζεται από το δίκαιο ευνοϊκότερα από τον πλανηθέντα. Συνεπώς, δεν παραγνωρίζεται ο δόλος του εξαπατώντος - αντισυμβαλλομένου του.

²⁵¹ *Ιδέ Νεζερίτη*, ό.π., 685.

²⁵² Αν ελλείψει το ζημιογόνο γεγονός, τα ενδεχόμενα που υπάρχουν - όπως άλλωστε ανέφερε τόσο ο *Μιχαηλίδης – Νουάρος*, όσο και ο *Καράσης* -, είναι ο απατηθείς είτε να μην είχε συνάψει διόλου τη σύμβαση, είτε να την είχε συνάψει με άλλον αντισυμβαλλόμενο ή με τον ίδιο, με γνώση όμως των αληθινών περιστατικών. Η μόνη περίπτωση, κατά τη *Νεζερίτη*, που δε συνάδει με την αποδοχή της δικαιοπραξίας και δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί προς υπολογισμό της ζημίας του εξαπατηθέντος, είναι η πρώτη. Πράγματι, όπως έχει αναφερθεί και ανωτέρω, θα ήταν αντιφατικό ο εξαπατηθείς να διεκδικήσει οτιδήποτε θα ελάμβανε λόγω της ακύρωσης, ενώ, εν τέλει, αποδέχθηκε τη δικαιοπραξία.

τελικά θα λάβει ο απατηθείς, θα χρησιμοποιηθεί η αρχή του συνυπολογισμού ζημίας και κέρδους. Κατ'αυτόν τον τρόπο, θα ικανοποιηθούν τα οφέλη που θα αποκόμιζε ο ζημιωθείς αν ο αντισυμβαλλόμενός του δεν τον εξαπατούσε, αφαιρουμένων των ωφελημάτων που έχει λάβει λόγω της ενεργής δικαιοπραξίας. Όπως αναφέρει και η ίδια η συγγραφέας, η αποζημίωση αυτή αποτελεί το «γυμνό αδικοπρακτικό διαφέρον» και ταυτίζεται λογιστικά με το μειωμένο θετικό διαφέρον κατά τα λεγόμενα του *Μιχαηλίδη – Νουάρου*, ή το οιονεί θετικό διαφέρον κατά τα υποστηριζόμενα από τον *Καράση*. Η αποζημίωση αυτή ούτε προκαλεί αντιφάσεις επαναφέροντας τον αποδεχθέντα συναλλασσόμενο σε προσυμβατική κατάσταση, ούτε αποτελεί διαφέρον εκπλήρωσης για συμβατική παροχή, ώστε να αποτελεί θετικό διαφέρον. Πρόκειται για κονδύλια του αρνητικού διαφέροντος τα οποία μπορούν να είναι συμβατά και να βρίσκονται σε συνοχή με τον ενεργό συμβατικό δεσμό.²⁵³

Η συγγραφέας θεωρεί ότι αιτία του τόσο μεγάλου προβληματισμού που έχει προκύψει επί της διάταξης της ΑΚ 149 εδ. β' είναι η αυστηρώς δογματική οριοθέτηση μεταξύ αρνητικού και θετικού διαφέροντος.²⁵⁴ Εξαιτίας αυτού του διαχωρισμού, ανακύπτουν δυσκολίες χαρακτηρισμού της αποζημιωτικής αξίωσης της ΑΚ 149 εδ. β', τόσο δογματικές, όσο και αποδεικτικές στην περίπτωση που γίνει δεκτή η θεωρία περί απόδοσης του αρνητικού διαφέροντος. Κατά την άποψή της, «θα πρέπει να αποφύγουμε εν τω προκειμένω την ενασχόληση και την κατάταξη σε θετικό και αρνητικό διαφέρον, και να επικεντρωθούμε στον χαρακτήρα της αξίωσης ως αδικοπρακτικής». Με το τρόπο αυτό, η ύπαρξη ισχυρής σύμβασης ή όχι θα είναι μη κρίσιμη, και το εύρος της αποζημίωσης θα κριθεί με βάση τους γενικούς κανόνες περί αδικοπραξίας, αφού η απάτη αποτελεί αυτοτελές αστικό αδίκημα.²⁵⁵

Η μόνη περίπτωση κατά την οποία η *Νεζερίτη* δέχεται ότι μπορεί να αποδοθεί το θετικό διαφέρον στον ζημιωθέντα, είναι εκείνη κατά την οποία η απάτη ασκεί επιρροή όχι μόνο στο προσυμβατικό, αλλά και στο συμβατικό πεδίο. Το ως άνω ενδεχόμενο δεν είναι σπάνιο, τουναντίον, η απάτη αφορά συχνά σε ουσιώδη όρο της σύμβασης και δη στην έλλειψη πραγματικών ελαττωμάτων ή τη συνολολόγηση συγκεκριμένης ιδιότητας. Στις περιπτώσεις αυτές, θα συρρέει η ενδοσυμβατική ευθύνη, και θα τύχουν εφαρμογής οι διατάξεις του ειδικού ενοχικού δικαίου που περιλαμβάνουν τις συγκεκριμένες ρυθμίσεις (π.χ. η ΑΚ 543 για την πώληση, ή η ΑΚ 576 για την μίσθωση).²⁵⁶

²⁵³ Ο απατηθείς επανέρχεται στη θέση που θα βρισκόταν αν δεν είχε επιλοχώσει η απάτη (όχι όμως και η σύμβαση, αφού δεν αποτελεί αυτή το ζημιολογικό γεγονός κατά τη *Νεζερίτη*), αφού συνυπολογισθούν πρώτα τα οφέλη που αποκόμισε από την απατηλή σύμβαση.

²⁵⁴ Αντίστοιχα ερωτήματα σε σχέση με την αυστηρότητα της διάκρισης μεταξύ αρνητικού και θετικού διαφέροντος έχει εκφράσει και ο *Σταθόπουλος* (2004), § 8, σελ. 162.

²⁵⁵ Όπως έχει προαναφερθεί στην ενότητα 1, υποενότητα γ), στοιχείο (αα) του παρόντος κεφαλαίου, σελ. 46, η *Νεζερίτη* εντάσσεται στον κύκλο των θεωρητικών που θεωρούν πως η απάτη αποτελεί σε κάθε περίπτωση αστικό αδίκημα.

²⁵⁶ Το ίδιο υποστηρίζει και ο *Καράσης*, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, βλέπε θεωρία υπό (εε) σελ. 68.

γ) Η θέση της νομολογίας σε σχέση με την ΑΚ 149 εδ. β' και το περιεχόμενο αυτής

Η νομολογία δεν έχει μείνει, με τη σειρά της, αμέτοχη σ' αυτή τη διχογνωμία επί του δευτέρου εδαφίου της ΑΚ 149. Σίγουρα, λόγω της εκδίκασης συγκεκριμένων κάθε φορά υποθέσεων, η ανάλυση των ζητημάτων δεν μπορεί να είναι τόσο εκτενής, όσο στη θεωρία. Όμως, αυτό δεν αναιρεί την ύπαρξη διαφοροποιήσεων μεταξύ των κρίσεων των δικαστικών αρχών επί του αποδιδόμενου διαφέροντος στον αποδεχόμενο τη δικαιοπραξία απατηθέντα. Ειδικότερα, στην ελληνική νομολογία έχει επί του παρόντος σχηματισθεί μία σχετικώς ισχυρή τάση, που υποστηρίζει την επιδίκαση θετικού διαφέροντος στον απατηθέντα που αποδέχτηκε την ελαττωματική δικαιοπραξία. Δε λείπουν, όμως, και οι μεμονωμένες «φωνές» που κάνουν λόγο για την, εν πάση περιπτώσει, απόδοση του αρνητικού διαφέροντος.

Πράγματι, ήδη από τις παλαιότερες αποφάσεις²⁵⁷ των πολιτικών δικαστηρίων επί περιπτώσεων απάτης, γίνεται λόγος για ύπαρξη ισχυρής δικαιοπραξίας στο πλαίσιο της ΑΚ 149 εδ. β' και για αποζημίωση του θετικού διαφέροντος. Μολονότι οι αποφάσεις αυτές δεν αφορούν σε υποθέσεις αποδοχής της απατηλής δικαιοπραξίας από τον απατηθέντα, το Δικαστήριο, κατά την έκθεση των εφαρμοστέων διατάξεων, διαφοροποιεί το πρώτο από το δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149. Η τάση αυτή επιβεβαιώνεται και με νεότερες δικαστικές αποφάσεις, και μάλιστα, του Αρείου Πάγου.²⁵⁸ Σε όλες αυτές τις αποφάσεις, -ανεξαρτήτως της υποθέσεως που αφορούν- γίνεται λόγος για αποζημίωση του

²⁵⁷ Ενδεικτικά, η ΕφΘεσ 1605/1979 αναφέρει: «*Είς τήν ετέραν περίπτωσην, καθ' ἣν ἡ δικαιοπραξία παραμένει ἐν ισχύϊ, [...] δικαιούται δηλονότι νά ζητήσῃ τό θετικόν διαφέρον κατά τους ὅρους του άρθρου 298 του ΑΚ*». Μάλιστα, η συγκεκριμένη απόφαση κάνει λόγο για πλήρες και μειωμένο θετικό διαφέρον. Το πλήρες αποδίδεται όταν ο απατηθείς δεν θα απεδέχτο τους συμφωνηθέντες ὅρους ἄνευ της απάτης, ενώ το μειωμένο επιδικάζεται δεδομένου ὅτι ἡ σύμβαση δεν εκτελέστηκε ὡπως ἔπρεπε να εκτελεστεί αν οἱ παραστάσεις ἦταν αληθεῖς. Επίσης, ἡ ΠΠρΘεσ 1241/1985 ορίζει: «*Κατά δε τήν διάταξη του δευτέρου εδαφίου του άρθρου 149 ΑΚ, ὁ εξαπατηθείς μπορεί νά ζητήσῃ (μόνο) τήν ἀνόρθωση τῆς ζημίας που υπέστη, ἀποδεχόμενος τήν δικαιοπραξία, (το ζῆμιόγονο γεγονός εἶναι συνήθως τὸ ἀναληθές των προς αὐτὸν παραστάσεων), ὁπότε ἡ ἀξίωση αὐτοῦ, υφισταμένης ὡς βάρους τῆς ισχυρῆς δικαιοπραξίας, μπορεί νά κατευθύνεται στο νά περιαχθεῖ (ὁ εξαπατηθείς) στήν θέση που θα βρισκόταν, αν, ὅσα δολίως παραστάθηκαν σ' αὐτόν, ἦσαν αληθῆ, δηλαδή μπορεί, προκειμένου περί συμβάσεως, (στηριζόμενος και στις γενικές διατάξεις περί συμβατικῆς ευθύνῃς, ὡπως του άρθρου 335 ΑΚ), νά ζητήσῃ τὸ διαφέρον ἐκπληρώσεως, απαιτώντας ἐλόγως νά ευθύνεται ὁ εξαπατήσας, γιὰ ὅσα υποσχέθηκε ἀναληθώς*». Ἡ ΕφΑθ 4108/1993 στο σκεπτικό τῆς μνημονεύει ὅτι ὁ απατηθείς δικαιούται νά ζητήσῃ τὸ πλήρες (θετικό) διαφέρον «*[...] μόνο αν ἐμμένει στήν δικαιοπραξία, [...] στηριζόμενος στο βάρους τῆς ισχυρῆς κατ' αὐτόν δικαιοπραξίας κατά τὸ εἶδος β' του άρθρου 149 ΑΚ*».

²⁵⁸ Ἰδέ ΜΠρΘεσ 5337/2002: «*Τὸ πλήρες θετικὸ διαφέρον δικαιούται νά ζητήσῃ μόνον αν ἐμμένει στή δικαιοπραξία σύμφωνα με τὸ εἶδος β' του προμνημονευμένου άρθρου (ΑΚ 149)*». Επίσης, ΑΠ 776/2004: «*Επίσης ἐκεῖνος ἔχει δικαίωμα νά ἀποδεχθεῖ τήν ἐν λόγω σύμβαση, σ' αὐτὴ δε τὴν περίπτωση δικαιούται νά ἀποζημιωθεῖ γιὰ τὸ θετικὸ διαφέρον, ἤτοι δικαιούται σε ἀνόρθωση ἀπὸ αὐτόν τον ἄλλον κάθε ζημίας που θα ἀπεφεύγετο αν τὰ κρίσιμα πραγματικὰ περιστατικὰ ἦταν ὄχι ψευδῆ ἀλλὰ αληθινὰ και ἡ σύμβαση ἐκπληρωνόταν*». Ἡ ΑΠ 618/2010 αναφέρει: «*Επίσης, ὁ απατηθείς, αν ἀποδεχθεῖ τήν ἐν λόγω σύμβαση δικαιούται νά ζητήσῃ ἀποζημίωση γιὰ τὸ θετικὸ διαφέρον, ἤτοι τήν ἀνόρθωση κάθε ζημίας, που τελεί σε αὐτιμωχὴ σύνδεσμο με τὴν ἀπατηλὴ συμπεριφορὰ και ἡ ὁποία θα ἀπεφεύγετο αν τὰ κρίσιμα πραγματικὰ περιστατικὰ ἦταν ὄχι ψευδῆ ἀλλὰ αληθινὰ και ἡ σύμβαση ἐκπληρωνόταν*». Ἀντίστοιχες διατυπώσεις περιλαμβάνουν ἐπί παραδείγματι οἱ ΑΠ 1734/2013, ΑΠ 1736/2013, ΑΠ 649/2008, ΑΠ 373/2008, ΑΠ 1960/2009, ΕφΑθ 6048/2005, ΕφΘεσ 227/2008, ΕφΘεσ 2393/2008, ΕφΠατρ 1078/2008, ΠΠρΑθ 1971/2010, ΠΠρΒολ 8/2011, ΠΠρΒολ 115/2011, ΜΠρΒερ 35/2000 · ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ και ΝΟΜΟΣ.

θετικού διαφέροντος υπό το πρίσμα της ΑΚ 149 εδ. β', σε αντίθεση με τα προβλεπόμενα υπό του πρώτου εδαφίου της ίδιας διάταξης.

Δεν αποκλείονται, όμως, και οι μεμονωμένες περιπτώσεις κατά τις οποίες η θέση του Δικαστηρίου δεν είναι διαυγής. Παρ'ολο, δηλαδή, που γίνεται λόγος για απόδοση θετικού διαφέροντος στον αποδεχόμενο, σε αλλά σημεία της απόφασης χρησιμοποιείται ορολογία που προσομοιάζει στο αρνητικό διαφέρον.²⁵⁹

Η άποψη ότι κατά το δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149 ο απατηθείς δικαιούται να αξιώσει το αρνητικό διαφέρον, μπορεί να μην έχει τόσους υποστηρικτές στη θεωρία, στη νομολογία, όμως, δε συμβαίνει το ίδιο. Η άποψη αυτή δε θεωρείται διόλου «ξεπερασμένη» νομολογιακά· αντιθέτως, πληθώρα σύγχρονων αποφάσεων υποστηρίζουν πως στο επίκεντρο της αποζημίωσης τόσο του πρώτου εδαφίου όσο και του δεύτερου εδαφίου της ΑΚ 149, βρίσκεται το αρνητικό διαφέρον.²⁶⁰

Επιπροσθέτως, παρατηρείται ότι πολλές αποφάσεις που σχετίζονται με το ζήτημα της απάτης και ιδίως με την αποζημίωση της ΑΚ 149 παραπέμπουν στο άρθρο του *Μιχαηλίδη – Νουάρου* για την ανάλυση των επικείμενων ζητημάτων. Αξίζει, όμως, να σημειωθεί ότι η υπ' αριθμ. 330/1986 απόφαση του Εφετείου Πειραιώς, έχει υιοθετήσει

²⁵⁹ Παραδείγματος χάριν, στην ΠΠρΑθ 1738/2012, ορίζεται πως σε περίπτωση αποδοχής της ακυρώσιμης δικαιοπραξίας, ο απατηθείς δικαιούται να αποζημιωθεί για το θετικό διαφέρον, ήτοι δικαιούται σε ανόρθωση από τον άλλον κάθε ζημίας, η οποία θα αποφευγόταν εάν τα κρίσιμα περιστατικά ήταν όχι ψευδή, αλλά αληθινά. Κατωτέρω, όμως, αναφέρεται ότι «*Ετι περαιτέρω και ειδικότερα, στην τελευταία αυτή περίπτωση κατά την οποία ο απατηθείς αποδέχεται την (ακυρώσιμη) δικαιοπραξία και εμμένει στη σύμβαση, η αξίωση προς αποζημίωση (θετικό διαφέρον) παρέχεται καθ' ην έκταση επί πάσης αδικοπραξίας*». Αντίστοιχα, στην ΑΠ 715/2011 προβλέπεται η δυνατότητα που παρέχει η 149 εδ. β' στον εξαπατηθέντα «*[...] να αποδεχθεί τη δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνον την ανόρθωση της ζημίας του, θετικής και αποθετικής, δηλαδή στην έκταση που δικαιούται αποζημίωσης για κάθε αδικοπραξία*». Στην συνέχεια της απόφασης, όμως, το Δικαστήριο προβλέπει πως η αποζημίωση της ΑΚ 149 εδ. β' συνίσταται στο θετικό διαφέρον ή διαφέρον εκπλήρωσης, με το οποίο καλύπτονται οι ζημίες που θα είχαν αποφευχθεί, αν τα κρίσιμα περιστατικά ήταν υπαρκτά και όχι ανύπαρκτα και η δικαιοπραξία εκπληρωνόταν όπως αυτός την είχε πιστέψει. Πρόκειται, πράγματι, για δύο ενδιαφέρουσες διατυπώσεις, δεδομένου ότι, δια της έκφρασης «*καθ' ην έκταση επί πάσης αδικοπραξίας*» συνδέεται άμεσα η αποζημίωση του δεύτερου εδαφίου της ΑΚ 149 με την αδικοπραξία και το αρνητικό διαφέρον. Άλλωστε, τη διατύπωση αυτή χρησιμοποιούσε και ο *Μπαλής*, ο οποίος υποστηρίζει την απόδοση του αρνητικού διαφέροντος τόσο για το πρώτο, όσο και για το δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149 (βλέπε *Μπαλής Γ.* (1961), *Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου*, § 51, σελ.149). Όμως, όπως προαναφέρθηκε, οι αποφάσεις αυτές δε μένουν στη διατύπωση *Μπαλή*, υιοθετούν, αντιθέτως, την επιδίκαση του θετικού διαφέροντος στον απατηθέντα που αποδέχτηκε τη δικαιοπραξία. Γι' αυτόν τον λόγο οι αποφάσεις αυτές θεωρούνται άξιες σχολιασμού. Σημειωτέον, ότι αντίστοιχη άποψη, όπως προαναφέρθηκε, εκφράζει και ο *Λαδάς*, ιδέ ανωτέρω σελ. 62.

²⁶⁰ Βλέπε ενδεικτικά παλαιότερες αποφάσεις, όπως η ΕφΑθ 218/1987: « *[...] είτε να αποδεχθεί τη δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνο την ανόρθωση της ζημίας του, θετικής και αποθετικής, δηλαδή να απαιτήσει αποζημίωση κατά την έκταση που δικαιούται σε κάθε αδικοπραξία*», η ΠΠρΘεσ 38/1989: «*Δικαιούται επίσης, αποδεχόμενος την δικαιοπραξία, να ζητήσει μαζί με την ακύρωση της δικαιοπραξίας και την καταβολή αποζημίωσης για κάθε άλλη ζημία που υπέστη κατά τις διατάξεις περί αδικοπραξιών, δηλαδή να τον αποκαταστήσει περιουσιακώς στην κατάσταση που θα ήταν αν δεν είχε χωρήσει η απάτη, ήτοι να ζητήσει το αρνητικό διαφέρον*» καθώς και τις ΑΠ 212/1988 και ΑΠ 17/1992, με αντίστοιχη διατύπωση. Όσον αφορά τη νεότερη νομολογία, χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η ΑΠ 1458/2001 «*[...] είτε να αποδεχθεί τη δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνο την ανόρθωση της ζημίας του, θετικής και αποθετικής, δηλαδή να απαιτήσει αποζημίωση κατά την έκταση που δικαιούται σε κάθε αδικοπραξία*», η ΑΠ 1399/2007, η ΑΠ 282/2010, η ΑΠ 355/2010, η ΑΠ 1010/2013, η ΑΠ 631/2015, η ΕφΛαρ 137/2006, η ΕφΛαρ 668/2007, η ΠΠρΑθ 712/2010, που εκφράζονται αντιστοίχως επί του ζητήματος· ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ και ΝΟΜΟΣ.

πλήρως την άποψη του *Μιχαηλίδη – Νουάρου*. Η απόφαση αυτή, ερμηνεύοντας την ΑΚ 149, αναφέρει ότι στην περίπτωση του πρώτου εδαφίου αποδίδεται το αρνητικό διαφέρον, το οποίο, όμως, μπορεί δυνητικά να φτάσει και το ύψος του «οιονεί θετικού διαφέροντος». Αντίθετα, στην περίπτωση του δεύτερου εδαφίου αποδίδεται το θετικό διαφέρον, είτε πλήρες, είτε μειωμένο, αναλόγως με το στοιχείο επί του οποίου επέδρασε η απατηλή συμπεριφορά.²⁶¹

Συμπερασματικά, καθώς φαίνεται, οι αποφάσεις της νομολογίας κινούνται μεταξύ των δύο βασικών θεωριών για την ΑΚ 149 εδ. β', ήτοι μεταξύ εκείνης που υποστηρίζει πως πρέπει να αποδοθεί στον απατηθέντα το θετικό διαφέρον και εκείνης που ορίζει ότι πρέπει να επιδικαστεί σ' αυτόν το αρνητικό διαφέρον. Η πρώτη τάση φαίνεται να είναι σχετικώς κρατούσα, έχει, όμως, ισχυρό αντίπαλον δέος.

δ) Συμπεράσματα – Κριτική αποτίμηση των απόψεων

Η πρώτη άποψη (υπό αα.) και η αντίστοιχη νομολογιακή τάση, που υποστηρίζουν την απόδοση του αρνητικού διαφέροντος στον αποδεχθέντα τη δικαιοπραξία απατηθέντα, φαίνονται να αντιμετωπίζουν την ΑΚ 149 σφαιρικά και να επιδιώκουν την απόλυτη συνοχή της διατάξεως. Θεωρούν, δηλαδή, πως η «αφαιρετική», τρόπον τινά, διατύπωση του δεύτερου εδαφίου της ΑΚ 149 οφείλεται ακριβώς στο γεγονός ότι η ζημία θεωρείται ήδη γνωστή, από το πρώτο εδάφιο. Όμως, δεν αποδίδεται στην αποδοχή του απατηθέντος η σημασία που πράγματι έχει, αφού, προκειμένου να διατηρηθεί η συνοχή των δύο εδαφίων, αντιμετωπίζονται όμοια δύο ουσιαστικά ανόμοιες καταστάσεις. Το γεγονός, δε, ότι από την τελική μορφή του άρθρου 149 εδ. β' αφαιρέθηκε η φράση «κατά τας autas διατάξεις» δεν θεωρείται τυχαίο, ούτε άποψη της γράφουσας είναι ότι απαλείφθηκε επειδή θεωρήθηκε ευκόλως εννοούμενη. Εξ αυτού του λόγου, η γνώμη αυτή δε φαίνεται να κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση.

Η σχετικώς κρατούσα σε θεωρία και νομολογία άποψη περί απόδοσης του θετικού διαφέροντος φαίνεται να είναι ορθότερη. Η θέση αυτή λαμβάνει υπόψιν της το συμβατικό καθεστώς στο οποίο εντάσσεται ο απατηθείς μετά την αποδοχή, γεγονός που αναντίρρητα μεταβάλλει την υφιστάμενη κατάσταση αλλά και την οφειλόμενη αποζημίωση συγκριτικά με το πρώτο εδάφιο της ΑΚ 149. Κατ' αυτόν τον τρόπο δε δημιουργούνται προβληματισμοί αντίστοιχοι με εκείνους που έχει προκαλέσει η προαναφερθείσα γνώμη. Στο πλαίσιο της γενικότερης τάσης προς απόδοση του θετικού διαφέροντος, η άποψη του *Μιχαηλίδη – Νουάρου* αντιμετωπίζει και αυτή ορθά τη βάση του ζητήματος, αν και ίσως είναι δυσεφάρμοστη στην πράξη. Πάντως, στο πλαίσιο κριτικής της γνώμης αυτής, μπορεί να ειπωθεί πως η αποδοχή της δικαιοπραξίας δεν οδηγεί και σε άρση της απάτης, η οποία

²⁶¹ Για τη γνώμη του *Μιχαηλίδη - Νουάρου* βλέπε ανωτέρω, προηγούμενη υπενόηση β), στοιχείο (δδ), σελ.65 επ.

συνήθως πληροί τις προϋποθέσεις της αδικοπραξίας. Το επιχείρημα όσων διαφωνούν, εν προκειμένω, σχετίζεται και με το ότι δεν δικαιολογείται η μετατροπή της αξίωσης από αδικοπραξία, αν αυτή συντρέχει, σε αξίωση αποζημίωσης λόγω μη εκπλήρωσης παροχής.
262

Κατά τα ως άνω, πιο ολοκληρωμένα φαίνεται να αντιμετωπίζει το πρόβλημα η άποψη περί συρροής ενδοσυμβατικής και αδικοπρακτικής ευθύνης (υπό γγ.). Η γνώμη αυτή δέχεται, όπως και η προαναφερθείσα, το συμβατικό πλαίσιο που διανοίγει η αποδοχή της δικαιοπραξίας από τον απατηθέντα. Πέραν όμως από την ενεργή σύμβαση που αδιαμφισβήτητα αποτελεί βάση ευθύνης στο δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149, δεν αποκλείεται η αδικοπρακτική ευθύνη, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις της, και εφόσον ο απατηθείς επιθυμεί να ικανοποιηθεί δι' αυτής. Πρόκειται, δηλαδή, για συρροή νομίμων βάσεων της ίδιας αξιώσεως, συρροή που θα υπήρχε στο πλαίσιο οποιασδήποτε συμβατικής παραβάσεως που θα αποτελούσε ταυτοχρόνως και αστικό αδίκημα.²⁶³ Σε περίπτωση φυσικά, που δεν πληρούνται οι όροι των ΑΚ 914 επ., τότε ο απατηθείς θα μπορεί να στηρίξει την αξίωσή του μόνο στις διατάξεις του γενικού ή του ειδικού ενοχικού σε συνδυασμό με την ΑΚ 149 εδ. β'. Η τάση αυτή, ουσιαστικά, διευκολύνει περισσότερο τον αποδεχθέντα τη σύμβαση απ' ό,τι η προαναφερθείσα που υποστηρίζει την απόδοση αποκλειστικά του θετικού διαφέροντος. Παράλληλα, η γνώμη αυτή φαίνεται να επιτυγχάνει τη διατήρηση της συνοχής μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου εδαφίου της ΑΚ 149, προσπαθώντας ταυτόχρονα, να περιορίσει τα προβλήματα και τα ερωτηματικά που προκύπτουν από την «θεωρία του αρνητικού διαφέροντος». Η άποψη αυτή, συμπερασματικά, δε φαίνεται να διαδραματίζει απλά και μόνον έναν εξισορροπητικό ρόλο μεταξύ των δύο κυρίως αντικρουόμενων γνώμων.

Η άποψη του *Καράση* σε σχέση με την απόδοση του «οιονεί θετικού διαφέροντος» κρίνεται δύσκολο να εφαρμοστεί πρακτικά. Ο συγγραφέας βάσει των επιχειρημάτων του δεν αφήνει πολλά περιθώρια αποζημίωσης του αποδεχθέντος τη δικαιοπραξία απατηθέντος. Ο απατηθείς στο πλαίσιο της ΑΚ 149 εδ. β', κατά τη γνώμη του, δεν θα λάβει ούτε το αρνητικό, ούτε το θετικό, αλλά ούτε και το «οιονεί θετικό διαφέρον». Το τελευταίο αποδίδεται στον ζημιωθέντα μόνο στις περιπτώσεις που υπάρχει ζημία που δεν καλύπτεται με την αποδοχή. Η επιδίκαση αυτή του «οιονεί θετικού διαφέροντος» περιλαμβάνει δυσχέρειες τόσο αποδεικτικές, όσο και σε σχέση με τον υπολογισμό της ζημίας και της αποζημίωσης. Ερωτάται δε, πως είναι δυνατόν ο απατηθείς να δεσμεύεται πλέον από τη δικαιοπραξία με τον απατήσαντα, να αξιώνει όμως τη διαφορά ανάμεσα στο τίμημα που κατέβαλε και σ' εκείνο που υποθετικά θα κατέβαλε, χωρίς τη μεσολάβηση της απάτης, σε έναν τρίτο πιθανό πωλητή.

²⁶² *Τσαταλάς Χ. – Ν.* (2012), σελ.254.

²⁶³ *Ιδέ ανωτέρω και παραπομπή υπ' αριθμ. 230.*

Η πιο πρόσφατη γνώμη επί του ζητήματος, όπως αυτή εκφράστηκε από τη Νεζερίτη, περιλαμβάνει ενδιαφέροντα επιχειρήματα και προσθέτει ερωτήματα στη θεωρητική συζήτηση αναφορικά με το διαφέρον που θα πρέπει να αποδοθεί κατά την ΑΚ 149 εδ. β'. Παρά το γεγονός ότι η άποψη αυτή υποστηρίζει πως βάση της ευθύνης προς αποζημίωση, και στο συγκεκριμένο εδάφιο, είναι οι διατάξεις περί αδικοπραξιών, αντιλαμβάνεται τις αποδεικτικές δυσχέρειες που προκύπτουν εν προκειμένω. Για τον λόγο αυτό καταλήγει στον χαρακτηρισμό του διαφέροντος ως «γυμνού αδικοπρακτικού», διαφέρον που βέβαια δε φαίνεται να μπορεί να αναγνωριστεί στην ελληνική έννομη τάξη ενόψει της θεμελιώδους διάκρισης μεταξύ θετικού κι αρνητικού διαφέροντος.

3. Η ικανοποίηση της ηθικής βλάβης του απατηθέντος

Πέρα από την περιουσιακή ζημία, ο εξαπατηθείς υφίσταται συχνά και ζημία που δεν αποτιμάται σε χρήμα. Πρόκειται για βλάβη σε μη περιουσιακά αγαθά, όπως αυτά προκύπτουν από την ψυχική, σωματική και κοινωνική ατομικότητα του προσώπου. Τα αγαθά αυτά *συνδέονται με το πρόσωπο του ζημιωθέντος, αποτελούν δηλαδή εκφάνσεις της προσωπικότητάς του.*²⁶⁴

Ο νομοθέτης, προκειμένου να ανορθώσει τη βλάβη που υπέστη ο ζημιωθείς σ' αυτά τα μη περιουσιακά αγαθά του, προβλέπει την χρηματική ικανοποίησή –και όχι αποζημίωση– του. Κατ' αυτόν τον τρόπο, και επειδή η εν λόγω βλάβη δεν είναι αποτιμητή σε χρήμα, παρέχεται στον ζημιωθέντα μια εύλογη ικανοποίηση προκειμένου να αποκατασταθεί εν γένει η ηθική του βλάβη. Η χρηματική ικανοποίηση αυτή, όμως, δεν αποδίδεται σε κάθε περίπτωση. Αντιθέτως, όπως προβλέπει και η ΑΚ 299, χρηματική ικανοποίηση για μη περιουσιακή ζημία οφείλεται μόνο στις περιπτώσεις που ορίζει ο νόμος. Άρα, προκειμένου να ικανοποιηθεί η ηθική βλάβη πρέπει αυτό να προβλέπεται σε ειδική διάταξη νόμου. Τέτοιες διατάξεις είναι η ΑΚ 59 επί προσβολής της προσωπικότητας του προσώπου και η ΑΚ 932²⁶⁵ επί αδικοπραξίας. Βάσει των προβλέψεων αυτών παρέχεται η δυνατότητα – και όχι την υποχρέωση – στον Δικαστή να επιδικάσει σ' αυτές τις δύο περιπτώσεις χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης.²⁶⁶

Ζήτημα γεννάται, στο πλαίσιο της ΑΚ 149, αν το δικαστήριο μπορεί να επιδικάσει εύλογη, κατά την κρίση του, χρηματική ικανοποίηση, προκειμένου να επιτευχθεί η ψυχική ανακούφιση του απατηθέντος κατόπιν της προσβολής των αγαθών του.

²⁶⁴ Σταθόπουλος Μ. (2004), § 8, σελ. 165.

²⁶⁵ ΑΚ 932: «Σε περίπτωση αδικοπραξίας, ανεξάρτητα από την αποζημίωση για την περιουσιακή ζημία, το δικαστήριο μπορεί να επιδικάσει εύλογη κατά την κρίση του χρηματική ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης. Αυτό ισχύει ιδίως για εκείνον που έπαθε προσβολή της υγείας, της τιμής ή της αγνείας του ή στερήθηκε την ελευθερία του. Σε περίπτωση θανάτωσης προσώπου η χρηματική αυτή ικανοποίηση μπορεί να επιδικαστεί στην οικογένεια του θύματος λόγω ψυχικής οδύνης».

²⁶⁶ Γενικά επί του ζητήματος της ηθικής βλάβης, ιδέ Σταθόπουλο Μ. (2004), ό.π., § 8, σελ. 165-168.

α) Ικανοποίηση Ηθικής Βλάβης στην ΑΚ 149 εδ. α'

Σε σχέση με το πρώτο εδάφιο της ΑΚ 149, αυτό, όπως έχει ήδη λεχθεί, παραπέμπει απευθείας στις διατάξεις περί αδικοπραξιών. Αυτό σημαίνει πως, εφόσον η απάτη κρίνεται *in concreto* ως αδικοπραξία²⁶⁷ και πληρούνται οι όροι των άρθρων ΑΚ 914 επ., τότε ο απατηθείς θα μπορέσει να αποζημιωθεί για την περιουσιακή ζημία που υπέστη. Δεδομένου ότι στο πλαίσιο των αδικοπραξιών εντάσσεται και η ΑΚ 932, η οποία αποτελεί τη μία από τις δύο ρητές νομοθετικές προβλέψεις για την ικανοποίηση της ηθικής βλάβης, η κρατούσα άποψη²⁶⁸ θεωρεί πως στο πεδίο της ΑΚ 149 εδ. α' μπορεί να δοθεί εύλογη χρηματική ικανοποίηση στον απατηθέντα, λόγω ηθικής βλάβης.

Σε σχέση με το πρώτο εδάφιο της ΑΚ 149 υποστηρίζεται, όμως, και η αντίθετη άποψη²⁶⁹. Η άποψη αυτή αναφέρει πως, παρά την ευθεία παραπομπή του εδαφίου αυτού στις διατάξεις περί αδικοπραξιών, δεν μπορεί να δικαιολογηθεί, εν τω προκειμένω, χρηματική ικανοποίηση της ηθικής βλάβης του απατηθέντος βάσει της ΑΚ 932. Κατά τη γνώμη αυτή, η ηθική βλάβη δεν μπορεί να ικανοποιηθεί διαμέσου της παραπομπής που περιλαμβάνεται στην ΑΚ 149. Τουναντίον, αυτή η χρηματική ικανοποίηση αποδίδεται μόνο κατόπιν ευθείας προσφυγής στην ΑΚ 914, σε συνδυασμό με την ΠΚ 386 προς πλήρωση του παρανόμου. Αν ήθελε υποτεθεί ότι η ειδική διάταξη της ΑΚ 149 εδ. α' μπορεί να οδηγήσει στην ικανοποίηση της ηθικής βλάβης, τότε η διάταξη θα έπρεπε να ερμηνευθεί διασταλτικά ούτως ώστε η διατύπωσή της περί «ανόρθωσης της ζημίας» να προσλάβει την έννοια της «ανόρθωσης της βλάβης».

Η *Νεζερίτη* θεωρεί ότι κάτι τέτοιο δεν μπορεί να ισχύσει στη συγκεκριμένη περίπτωση, αφού ο νομοθέτης σε αντίστοιχες περιπτώσεις που επιθυμεί να διευρύνει το προστατευτικό πλαίσιο του οποιουδήποτε βλαφθέντος, είναι σαφής στις εκφράσεις του. Κατά τη γνώμη της, αν υπήρχε βούληση του νομοθέτη προς ικανοποίηση της βλάβης αυτής, τότε, είτε θα εισήγαγε μία ρητή αξίωση (όπως π.χ. η αντίστοιχη της ΑΚ 59), είτε θα υιοθετούσε μία αρκετά ευρεία διατύπωση (όπως, λόγου χάριν, εκείνη της ΑΚ 735).²⁷⁰ Κατά τη γνώμη της, διαφαίνεται πως, αναφορικά με την απάτη, ο ΑΚ δεν στοχεύει

²⁶⁷ Σε σχέση με το ερώτημα αν η απάτη αποτελεί σε κάθε περίπτωση αδικοπραξία ή αν η κάθε περίπτωση απάτης κρίνεται *in concreto*, βλέπε ανωτέρω, ενότητα 1., υποενότητα γ) στοιχείο (αα), σελ. 42 επ.

²⁶⁸ *Καράκωστας Ιωάν.* (2005), τ. II, άρθρο 149, σελ. 135· *Τριάντος Ν.* (2011), σελ. 111· *Σταμπέλου Χ.* σε *Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ.* (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές** τ. ΙΒ, άρθρο 149, σελ. 339. Επίσης, ΕφΛαμ 63/2005 και αμετάκλητα με την ΑΠ 491/2008, ΠΠρΑθ 5938/1998 και αμετάκλητα με την ΑΠ 1458/2001, ΕφΛαρ 49/2006 και η ίδια υπόθεση αμετάκλητα με την ΑΠ 373/2008, ΕφΑθ 4108/1993, ΕφΠερ 482/2014, ΕφΠατρ 70/2007, ΠΠρΘεσ 23711/1998, ΠΠρΘεσ 21494/1996, ΠΠρΑθ 712/2010.

²⁶⁹ *Νεζερίτη Ευαγ.*, ΧρΙΔ Ι/2010, 684-685.

²⁷⁰ Η *Νεζερίτη* παραλληλίζει την διάταξη της ΑΚ 57 με εκείνη της ΑΚ 149 εδ. α' και θεωρεί ότι οι όμοιες διατυπώσεις τους οδηγούν στο συμπέρασμα πως η ΑΚ 149 εδ. α' σχετίζεται μόνο με την περιουσιακή ζημία, όπως και η όμοια της, η ΑΚ 57. Για τη θεραπεία της ηθικής βλάβης συγκεκριμένα, υπάρχει η ΑΚ 59, όμως σε κανένα σημείο της ίδιας της ΑΚ 149 ή άλλης διάταξης του κεφαλαίου δεν υπάρχει αντίστοιχη διατύπωση, ώστε να διαφαίνεται βούληση του νομοθέτη για ικανοποίηση της ηθικής βλάβης του απατηθέντος. Ακόμα, όμως, και εν ελλείψει ρητής διάταξης, το πρώτο εδάφιο της ΑΚ 149 δεν περιλαμβάνει μια ευρεία διατύπωση, όπως η ΑΚ 735 εδ.β' που αναφέρει ότι «δεν αποκλείεται περαιτέρω ευθύνη από αδικοπραξία». Στο πλαίσιο της ευθύνης από αδικοπραξία εντάσσεται, άνευ ετέρου, και η ΑΚ 932. Όμως, η διατύπωση της ΑΚ 149 που

στην κάλυψη των μη περιουσιακών βλαβών του απατηθέντος. Άλλωστε, η ακύρωση της δικαιοπραξίας που λαμβάνει χώρα βάσει του πρώτου εδαφίου της ΑΚ 149, αποτελεί τρόπον τινά μία *in natura* ικανοποίηση της ηθικής βλάβης του απατηθέντος, στο βαθμό που η βλάβη αυτή συνίσταται στη νόθευση της δικαιοπρακτικής του βούλησης.

Ορθότερη φαίνεται η πρώτη άποψη, υπό το πρίσμα της οποίας είναι δυνατή η χρηματική ικανοποίηση του απατηθέντος λόγω ηθικής βλάβης. Η απάτη, εφόσον αποτελεί αδικοπραξία, μπορεί να δικαιολογήσει την ικανοποίηση της ηθικής βλάβης κατ' ΑΚ 932. Επιπλέον, η παραπομπή του πρώτου εδαφίου της ΑΚ 149 στις διατάξεις για τις αδικοπραξίες είναι ευρύτερη απ' όσο την παρουσιάζει η *Νεζερίτη*, αφού κάνει λόγο για «*ανόρθωση κάθε άλλης ζημίας, σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες*». Συνεπώς, η ζημία αυτή δεν είναι απαραίτητα περιουσιακή, αντιθέτως, μπορεί να είναι και μη περιουσιακή. Τέλος, η εκδοχή κατά την οποία δε γίνεται δεκτή η ικανοποίηση της ηθικής βλάβης οδηγεί στο άτοπο να αποκαθίσταται η βλάβη αυτή ακόμα και σε περιπτώσεις αντικειμενικής ευθύνης²⁷¹, αλλά όχι σε περιπτώσεις ξεκάθαρης δόλιας συμπεριφοράς, όπως η απάτη.²⁷²

β) Ικανοποίηση Ηθικής Βλάβης στην ΑΚ 149 εδ. β'

Το ζήτημα παρουσιάζεται περισσότερο περίπλοκο όσον αφορά το δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149. Αυτό είναι λογικό, καθώς, ως έχει αναφερθεί, επί της συγκεκριμένης ρύθμισης υπάρχει διχογνωμία, τόσο για τον νόμιμο λόγο ευθύνης, όσο και για το αποζημιωτέο διαφέρον.²⁷³

Αν θεωρηθεί ορθότερη η θεωρία κατά την οποία και στο δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149, όπως και στο πρώτο, υφίσταται αδικοπρακτική ευθύνη, ισχύουν τα ανωτέρω αναφερθέντα. Είναι φανερό πως, εφόσον γίνει δεκτή η αδικοπρακτική βάση ευθύνης και στην ΑΚ 149 εδ. β', δεν υφίσταται εμπόδιο, κατά την κρατούσα γνώμη που προαναφέρθηκε²⁷⁴, να εφαρμοσθεί η ΑΚ 932. Την ίδια άποψη υποστηρίζει και ο *Καράσης* στο πλαίσιο της έρευνάς του για την ΑΚ 149 εδ. β'. Ο ίδιος αποτελεί υποστηρικτή της άποψης ότι συντρέχει αδικοπρακτική ευθύνη και σε αυτή τη διάταξη, και θεωρεί σαφές

κάνει λόγο μόνο για «*ανόρθωση κάθε άλλης ζημίας*» δεν μπορεί, κατά τη γνώμη αυτή, να οδηγήσει στην εφαρμογή της ΑΚ 932.

²⁷¹ Αυτή η άποψη είναι η κρατούσα επί του θέματος. Ενδεικτικά, βλέπε *Γεωργιάδης Απ.* σε *Γεωργιάδη Απ.* – *Σταθόπουλο Μ.* (1978), **Αστικός Κώδικς**, τ. Ι, άρθρο 932· *Σταθόπουλος Μ.* (2004), § 15, σελ. 318· *Γεωργιάδης Γ.* σε *Γεωργιάδη Απ. (επιμ.)* (2010), **ΣΕΑΚ**, τ. Ι, άρθρο 932· *Κορνηλάκης Π.* (2012), τ. Ι, § 106, σελ. 645.

²⁷² *Τσαταλάς Χ. – Ν.* (2012), σελ. 241.

²⁷³ Βλέπε ανωτέρω, ενότητα 2., υποενότητες β) και γ).

²⁷⁴ Βλέπε τη διάσταση μεταξύ της κρατούσας γνώμης και της άποψης της *Νεζερίτη* στην προηγούμενη υποενότητα α).

πως αξίωση χρηματικής ικανοποίησης της ηθικής βλάβης υφίσταται στη συγκεκριμένη περίπτωση, κατ' ΑΚ 932.²⁷⁵

Αν δεχθούμε, όμως, τη θεωρία που υποστηρίζει ότι στο δεύτερο εδάφιο του ΑΚ 149 υπάρχει ως υπόβαθρο η ισχυρή δικαιοπραξία, τότε δεν είναι δυνατόν να αποδοθεί ικανοποίηση λόγω ηθικής βλάβης στον απατηθέντα. Διότι, στο πλαίσιο της ενδοσυμβατικής ευθύνης -επί αθέτησης συμβατικής υποχρέωσης- δεν ικανοποιείται χρηματικά η ηθική βλάβη, αφού δεν υφίσταται τέτοια ρητή διάταξη νόμου.²⁷⁶

²⁷⁵ Καράσης Μ., ΕλλΔνη 2004, 325.

²⁷⁶ Ιδέ Σταθόπουλο Μ. (2004), ό.π., § 8, σελ. 168.

§4. Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΑΠΑΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΥΜΒΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΝΔΟΣΥΜΒΑΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΕΚ ΤΗΣ ΠΩΛΗΣΕΩΣ

I. Απάτη και Ευθύνη εκ των Διαπραγματεύσεων

Η απατηλή συμπεριφορά εκ μέρους του εξαπατώντος λαμβάνει χώρα, κατά κανόνα, στο στάδιο των διαπραγματεύσεων. Εξ αυτού του λόγου γεννάται το ερώτημα, αν ο εξαπατηθείς δικαιούται να αναζητήσει προστασία και στις διατάξεις για την ευθύνη από τις διαπραγματεύσεις (ΑΚ 197-198).

1. Οι διατάξεις των ΑΚ 197-198

Ο ελληνικός Αστικός Κώδικας είναι από τους πρώτους ευρωπαϊκούς κώδικες που εισήγαγαν την ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων. Η σημασία της ευθύνης αυτής είναι μεγάλη, καθώς επιβάλλει καθήκοντα στα μέρη για την προστασία αλλήλων, ήδη από το στάδιο των διαπραγματεύσεων. Ενώ, δηλαδή, η σύμβαση δεσμεύει τα μέρη μόνο από την σύναψή της και δεν ανατρέχει στο χρόνο των διαπραγματεύσεων, ο ΑΚ δια των άρθρων 197 και 198 εισήγαγε μια ιδιαίτερη σχέση εμπιστοσύνης, παρόμοια προς τη συμβατική²⁷⁷, κατά την οποία τα συμμετέχοντα στις διαπραγματεύσεις πρόσωπα πρέπει να δρουν βάσει της καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών. Πρόκειται για μία ιδιόμορφη, ex lege ευθύνη, η οποία στηρίζεται στην ειδική σχέση εμπιστοσύνης που δημιουργείται μεταξύ των μερών, κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων. Ουσιαστικά, οι ΑΚ 197 και 198 αποτελούν μεταφορά της ΑΚ 288 στο στάδιο των διαπραγματεύσεων²⁷⁸, και μάλιστα, σε περίπτωση που παραβιασθούν, συνιστούν βάση ευθύνης προς ανόρθωση της ζημίας του διαπραγματευομένου, ανεξαρτήτως του αν τελικά συνήφθη ή όχι δικαιοπραξία.²⁷⁹

Συγκεκριμένα, η ΑΚ 197 αναφέρει ότι «κατά τις διαπραγματεύσεις για τη σύναψη σύμβασης τα μέρη οφείλουν αμοιβαία να συμπεριφέρονται σύμφωνα με την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη».²⁸⁰ Σε συνέχεια αυτής, η ΑΚ 198 ορίζει: «Όποιος κατά τις

²⁷⁷ Υποστηρίζεται, όμως, και η άποψη ότι δεν πρόκειται για οιονεί συμβατική σχέση εμπιστοσύνης, αλλά για οιονεί αδικοπραξία. Ιδέ *Καράσης Μ.*, ΧρΙΔ 2005, 770, ιδίως παραπομπή υπ' αριθμ. 13 και τα εκεί αναφερόμενα.

²⁷⁸ Όπως αναφέρει κι ο *Μπαρμπαλιάς*, ΝοΒ 1974, 736, η καθιέρωση της λειτουργίας της καλής πίστης στο στάδιο των διαπραγματεύσεων έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την κρατούσα ως τότε αρχή του ρωμαϊκού δικαίου «έξεστι τους συναλλασσομένους αλλήλους περιγράφειν», που μοναδικό όριο της είχε το νομικό αξίωμα «neque malitiis indulgendum est». Κατ' αυτόν τον τρόπο προλαμβάνονται ψευδολογίες και αμοιβαίες προσπάθειες εξαπάτησης των διαπραγματευομένων, δημιουργείται δε, ένα επικοινωνιακό πνεύμα εμπιστοσύνης προκειμένου να ευοδωθούν οι διαπραγματεύσεις.

²⁷⁹ Βλέπε ενδεικτικά *Μπαλή Γ.* (1947), *Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου (Κατά τον Κώδικα)*, § 87, σελ.192· *Γεωργιάδης Απ.* (2007), *Γενικές Αρχές*, § 33, σελ. 350· *Καράσης Μ.*, ΝοΒ 1978, 592 επ.· ο ίδιος, ΧρΙΔ 2005, 769 επ.

²⁸⁰ Ως καλή πίστη νοείται η ενδιάθετη κατάσταση κατά την οποία το πρόσωπο έχει εύλογη πεποίθηση ότι ασκεί ουσιαστικό δικαίωμά του ή η κατάσταση κατά την οποία δικαιολογημένα αγνοεί περιστατικά που

διαπραγματεύσεις για τη σύναψη σύμβασης προξενήσει υπαίτια στον άλλον ζημία είναι υποχρεωμένος να την ανορθώσει και αν ακόμη η σύμβαση δεν καταρτίστηκε. Για την παραγραφή της αξίωσης αυτής εφαρμόζεται αναλόγως η διάταξη για την παραγραφή των απαιτήσεων από αδικοπραξία». Για την κάλυψη των κενών που προκαλούνται λόγω της σύντομης, αυτής, διατύπωσης των δύο διατάξεων, εφαρμόζονται αναλόγως – κατά την κρατούσα άποψη²⁸¹- οι διατάξεις για τη συμβατική ή την αδικοπρακτική ευθύνη, σύμφωνα με τις εκάστοτε περιστάσεις. Συνηθέστερα, όμως, εφαρμόζονται οι διατάξεις περί αδικοπρακτικής ευθύνης, καθώς –και πάντοτε κατά την κρατούσα άποψη- η προσυμβατική ευθύνη βρίσκεται πλησιέστερα σ' αυτήν.

Επιγραμματικά, οι προϋποθέσεις της ευθύνης εκ των διαπραγματεύσεων κατά τις ΑΚ 197-198, είναι οι εξής²⁸²:

❖ Στάδιο Διαπραγματεύσεων

Ως διαπραγματεύσεις νοούνται οι προφορικές ή έγγραφες ανταλλαγές απόψεων, με τις οποίες τα μέρη προσπαθούν να προσεγγίσουν τις μεταξύ τους απόψεις έως αυτές να ταυτιστούν και να καταρτιστεί, τελικά, η δικαιοπραξία. Θεωρείται, δηλαδή, ότι οι διαπραγματεύσεις δεν ξεκινούν ούτε με την υποβολή προτάσεως (ΑΚ 185), ούτε με την πρόσκληση προς υποβολή προτάσεως, αλλά από τη στιγμή που θα ξεκινήσει η πρώτη προσέγγιση προκειμένου να διερευνηθούν οι δυνατότητες που υπάρχουν για πιθανή σύναψη σύμβασης μεταξύ των μερών. Αυτή η επαφή, μάλιστα, μεταξύ των προσώπων δεν θα πρέπει να αποτελεί μια απλή «κοινωνική επαφή», αλλά θα πρέπει να χαρακτηρίζεται ως «συναλλακτική επαφή», θα πρέπει, δηλαδή, να κατατείνει στην επέλευση ενός δικαιοπρακτικού αποτελέσματος. Στο στάδιο των διαπραγματεύσεων εντάσσονται και όλες οι διαδικαστικές και προπαρασκευαστικές πράξεις που λαμβάνουν χώρα μέχρι την τελική υπογραφή της συμβάσεως, όπως για παράδειγμα σκαριφήματα, σχεδιάσματα και μνημόνια προς διευκρίνιση των θέσεων των μερών. Οι διαπραγματεύσεις λήγουν είτε με την οριστική διακοπή τους, είτε με τη σύναψη της επιχειρούμενης δικαιοπραξίας. Στην

καθιστούν την πράξη του παράνομη. Ως συναλλακτικά ήθη θεωρούνται οι συνηθισμένοι τρόποι ενέργειας που εμφανίζονται στις καθημερινές συναλλαγές, ήτοι οι συνήθειες που προσιδιάζουν είτε σε συγκεκριμένο επαγγελματικό κύκλο είτε σε τοπικώς ορισμένη περιοχή. Για περισσότερα επί των δύο αυτών εννοιών ιδέ *Σταθόπουλο Μ.* (2004), § 5, σελ. 85 επ.· *Μπαρμπαλιά Π.*, ΝοΒ 1974, 735.

²⁸¹ Βλέπε ενδεικτικά, *Καμπίτση Αν.* (1960), σελ. 68· *Παπαντωνίου Ν.* (1983), σελ. 340· *Γεωργιάδης Απ.* (2007), **Γενικές Αρχές**, § 33, σελ. 350. Εκφράζονται όμως και απόψεις, ανάλογα με το αν η προσυμβατική ευθύνη χαρακτηρίζεται ως οιονεί συμβατική σχέση εμπιστοσύνης ή οιονεί δικαιοπραξία, που διαφωνούν με την κρατούσα θέση. Οι απόψεις αυτές υποστηρίζουν πως, αν δεχτούμε ότι η ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων ομοιάζει με συμβατική σχέση, θα πρέπει να εφαρμοσθούν αναλογικώς οι συμβατικοί κανόνες. Αντιθέτως, αν θεωρηθεί ότι η ευθύνη των ΑΚ 197-198 αποτελεί μια οιονεί αδικοπραξία, τότε θα εφαρμοσθούν οι κανόνες περί αδικοπραξιών. Βλέπε *Καράση Μ.*, ΧρΙΔ 2005, 770.

²⁸² Για την ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων γενικά, ιδέ *Καμπίτση Αν.* (1960)· *Γεωργιάδη Απ.* (2007), **Γενικές Αρχές**, § 33· *Καράση Μ.*, ΧρΙΔ 2005, 770· *τον ίδιο*, ΝοΒ 1978, 592 επ.· *Μπαλή Γ.* (1947), **Γενικαί Αρχαί του Αστικού Δικαίου (Κατά τον Κώδικα)**, § 87· *Βαλτούδη Αν.*, ΧρΙΔ Ε/2005, 688 επ.· *Μπαρμπαλιά Π.*, ΝοΒ 1974, 733 επ.

τελευταία περίπτωση, οι διαπραγματεύσεις ολοκληρώνονται, κατά κανόνα, ανεξαρτήτως της εγκυρότητας ή μη της σύμβασης που συνήφθη. Όμως, υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες, παρά την κατάρτιση έγκυρης σύμβασης, μπορεί να υπάρξει προσφυγή στις διατάξεις για την προσυμβατική ευθύνη. Επίσης, σε περίπτωση σύναψης άκυρης δικαιοπραξίας, αν ο αντισυμβαλλόμενος αρνείται να επανέλθει προκειμένου να καταρτιστεί έγκυρη, αυτή τη φορά, σύμβαση, θα ευθύνεται σύμφωνα με τις ΑΚ 197 και 198.

❖ Συμπεριφορά αντίθετη στην καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη

Το αν η συγκεκριμένη συμπεριφορά του διαπραγματευομένου αντιτίθεται στα οριζόμενα στην ΑΚ 197, θα κριθεί *in concreto*. Μία από τις υποχρεώσεις των μερών που προκύπτει κατά την εξειδίκευση της ΑΚ 197, είναι η σοβαρή πρόθεση για τη σύναψη της δικαιοπραξίας. Κυρίως, όμως, η ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων σχετίζεται με την υποχρέωση διαφώτισεως και την υποχρέωση αληθείας. Η υποχρέωση διαφώτισεως, ως έχει προαναφερθεί, δεν είναι γενική και έχει να κάνει με την υποχρέωση προς παροχή πληροφοριών και διευκρινίσεων στον υποψήφιο αντισυμβαλλόμενο, οι οποίες θα επηρεάσουν την απόφασή του σε σχέση με τη δικαιοπραξία και δεν μπορούν να ληφθούν με άλλον τρόπο, παρά την επιμέλεια που θα επιδείξει. Δεδομένου ότι η υποχρέωση διαφώτισεως υφίσταται κατ' εξαίρεση, κρίνεται κάθε φορά κατά τις περιστάσεις, αν αυτή έχει παραβιασθεί ή όχι. Αντίθετα, η υποχρέωση αλήθειας είναι, κατά βάση, γενική.²⁸³ Σύμφωνα με την υποχρέωση αυτή, οι πληροφορίες που παρέχει ο ένας διαπραγματευόμενος στον άλλον πρέπει να χαρακτηρίζονται από πληρότητα, ειλικρίνεια και σαφήνεια, ανεξαρτήτως του αν παρέχονται αυτοβούλως ή κατόπιν ερωτήματος από το άλλο μέρος.

❖ Υπαιτιότητα

Η υπαίτια συμπεριφορά στο στάδιο των διαπραγματεύσεων κρίνεται κατά την ΑΚ 330 και πρέπει να οφείλεται σε πταίσμα είτε του ιδίου του ζημιώσαντος, είτε των προστηθέντων από αυτόν προσώπων ή των αντιπροσώπων του.²⁸⁴ Ο βαθμός του πταίσματος κρίνεται ανάλογα με εκείνον που ισχύει για την εκάστοτε σύμβαση που επιχειρείται να συναφθεί. Για παράδειγμα, αυτός που διαπραγματεύεται τη σύναψη

²⁸³ Βλέπε ως πιθανή εξαίρεση το δικαίωμα στο ψεύδος, κεφάλαιο § 2, ενότητα Ι.3.,σελ. 16.

²⁸⁴ Οι ΑΚ 197-198 εφαρμόζονται στα υποκείμενα της υπό διαπραγμάτευση συμβάσεως. Τα τρίτα πρόσωπα, π.χ. ο προστηθείς ή ο αντιπρόσωπος ευθύνονται κατά τον *Γεωργιάδη*, ό.π., σελ. 352, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις των ΑΚ 914 επ. Αντιθέτως, ο *Καράσης*, ό.π., 774, θεωρεί ότι οι ΑΚ 197-198 μπορούν να εφαρμοστούν και στα τρίτα αυτά πρόσωπα όταν η θέση τους προσομοιάζει προς τη θέση των μερών της προσυμβατικής σχέσεως. Αυτό συμβαίνει, συνήθως, όταν οι τρίτοι είτε έχουν άμεσο οικονομικό συμφέρον από τη σύναψη και την εκτέλεση της αλλότριας δικαιοπραξίας, είτε δημιούργησαν μια ιδιαίτερη σχέση εμπιστοσύνης στον άλλο συναλλασσόμενο, αντίστοιχη με εκείνη που δημιουργείται μεταξύ των διαπραγματευόμενων μερών.

συμβάσεως δωρεάς ευθύνεται και κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων μόνο για δόλο και βαριά αμέλεια, βάσει της ΑΚ 499 παρ. 1.²⁸⁵

❖ Ζημία

Ο συμμετέχων στις διαπραγματεύσεις προκειμένου να ζητήσει αποζημίωση κατ' ΑΚ 198, θα πρέπει, φυσικά, να έχει υποστεί ζημία από το άλλο διαπραγματευόμενο μέρος. Η ζημία αυτή συνίσταται στη διάψευση της εμπιστοσύνης του στο ότι οι διαπραγματεύσεις θα ευοδωθούν και θα έχουν σαν αποτέλεσμα την κατάρτιση συμβάσεως. Η αποζημίωση θα καλύπτει, συνεπώς, το διαφέρον εμπιστοσύνης ή αρνητικό διαφέρον και θα περιλαμβάνει τόσο τη θετική ζημία του ζημιωθέντος, όσο και το διαφυγόν του κέρδους.²⁸⁶ Δεν καλύπτεται, άρα, το διαφέρον εκπληρώσεως, δεδομένου μάλιστα ότι όταν έλαβε χώρα η ζημιογόνος πράξη, δεν είχε συναφθεί σύμβαση μεταξύ των μερών.

❖ Αιτιώδης Σύνδεσμος

Η ζημία του ζημιωθέντος θα πρέπει να προέκυψε από τη συγκεκριμένη υπαίτια και αντισυναλλακτική συμπεριφορά του άλλου μέρους της διαπραγματεύσεως. Αυτό θα κριθεί σύμφωνα με τις κρατούσες θεωρίες του αιτιώδους συνδέσμου, όπως έχουν αναφερθεί ανωτέρω.

2. Η σχέση των διατάξεων ΑΚ 197-198 με τις ΑΚ 147-149

Το ερώτημα που θέσαμε στην αρχή του κεφαλαίου, σχετιζόταν με το αν ο εξαπατηθείς δικαιούται να ζητήσει αποζημίωση στο πλαίσιο της ευθύνης από διαπραγματεύσεις, εφόσον η δόλια και παραπλανητική συμπεριφορά του εξαπατώντος έλαβε χώρα στο προσυμβατικό στάδιο.

α) Το προσυμβατικό πταίσμα και η ΑΚ 149 εδ. α'

Η κρατούσα γνώμη²⁸⁷ απαντά στο ερώτημα της ενότητας αυτής καταφατικά. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, εφόσον πληρούνται οι όροι των άρθρων ΑΚ 197 και 198, ο απατηθείς μπορεί να διεκδικήσει την αποζημίωσή του βάσει των διατάξεων αυτών. Η

²⁸⁵ ΑΚ 499 παρ.1 : «Ο δωρητής ευθύνεται μόνο για δόλο και βαριά αμέλεια».

²⁸⁶ Τόσο ο *Καράσης*, ό.π., 781, όσο και ο *Μπαρμπαλιάς*, ό.π., 737, αναφέρουν περιπτώσεις κατά τις οποίες το διαφέρον εμπιστοσύνης μπορεί να ξεπερνά το διαφέρον εκπληρώσεως της σύμβασης. Ο *Καράσης*, μάλιστα, κάνει λόγο για «οιονεί θετικό διαφέρον», όπως ακριβώς και στην περίπτωση της ΑΚ 149· ιδέ ανωτέρω κεφάλαιο §3, ενότητα III. 2. β) (εε), σελ. 68.

²⁸⁷ *Καρακατσάνης Ιωάν.* σε *Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ.* (1978), **Αστικός Κώδιξ**, τ. Ι, άρθρο 149, σελ. 231· *Σταμπέλου Χ. και Χριστοδούλου Κ.* σε *Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ.* (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**, τ. ΙΒ, άρθρο 149, σελ. 340, καθώς και εισαγωγικές παρατηρήσεις επί των άρθρων 140-157, σελ. 243· *Αυγουστιανάκης Μ.* (2011), σελ. 72-73· *Καράκωστας Ιωάν.* (2005), τ. ΙΙ, άρθρο 149, σελ.134· *Σημαντήρας Κ.* (1973), § 41, σελ.428-429· *Τριάντος Ν.* (2011), σελ.111· *Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ.*, ΕΕΝ 1946, 213· *Βαρελάς Δ.* σε *Γεωργιάδη Απ. (επιμ.)* (2010), **ΣΕΑΚ**, τ. Ι, άρθρο 149, σελ. 283.

απάτη ως συμπεριφορά που εξωτερικεύεται στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων, αποτελεί, συνήθως, παράβαση των προσυμβατικών υποχρεώσεων, ήτοι της υποχρέωσης διαφώτισης και της υποχρέωσης αληθείας.²⁸⁸ Η παράβαση αυτών των καθηκόντων δε, δεν είναι απλώς υπαίτια αλλά και δη, δόλια. Εξ ου και οι διατάξεις περί απάτης δεν παραμερίζουν τις ΑΚ 197-198, καθώς λόγος ακύρωσης κατά την ΑΚ 147 δεν είναι ο δόλος του εξαπατώντος αλλά το ελάττωμα στη βούληση του εξαπατηθέντος.²⁸⁹ Κατά τα ανωτέρω, η απάτη είναι πιθανό να συνιστά ταυτόχρονα προσυμβατικό πταίσμα αλλά και αδικοπραξία.

Η προσφυγή στις διατάξεις της ευθύνης εκ των διαπραγματεύσεων δεν φαίνεται να προβληματίζει σε σχέση με την ΑΚ 149 εδ. α' που παραπέμπει ευθέως στις διατάξεις περί αδικοπραξιών. Επιχείρημα υπέρ της ως άνω άποψης συνάγεται, κατά τον *Καρακατσάνη*²⁹⁰, και από το γεγονός ότι στο πρώτο εδάφιο της ΑΚ 149, η διατύπωση δεν είναι περιοριστική, αναφέροντας, για παράδειγμα, «μόνο κατά τις διατάξεις περί αδικοπραξιών». Αν συνυπολογίσουμε, μάλιστα, πως στην ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων, εφαρμόζονται -κατά κανόνα- αναλογικώς οι διατάξεις περί αδικοπραξιών, δε φαίνεται να δημιουργείται σύγκρουση, ακόμα κι αν προσηλωθούμε στο γράμμα της ΑΚ 149 εδ. α'. Συνεπώς, υπάρχει εν τω προκειμένω, διαζευκτική συρροή της αδικοπρακτικής και της προσυμβατικής ευθύνης, υπό την προϋπόθεση πάντοτε, ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις και για τους δύο αυτούς νόμιμους λόγους ευθύνης.

Άλλωστε, αν ο απατηθείς ζητεί αποζημίωση παράλληλα με την ακύρωση της δολερής δικαιοπραξίας, κατ' ΑΚ 149 εδ. α', τότε το περιεχόμενο της αποζημίωσης που θα λάβει θα είναι το ίδιο, είτε στηρίζει την αξίωσή του στις ΑΚ 914 επ., είτε στις ΑΚ 197-198. Πράγματι, το διαφέρον και στις δύο περιπτώσεις συνίσταται στο αρνητικό διαφέρον ή διαφέρον εμπιστοσύνης. Το διαφέρον αυτό θα περιλαμβάνει τόσο τη θετική ζημία του απατηθέντος, όσο και το διαφυγόν του κέρδους²⁹¹ σε περίπτωση που απέκρουσε ευκαιρίες με τις οποίες θα μπορούσε να έχει αυξήσει την περιουσία του.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο *Καράσης* που, όπως έχει προαναφερθεί, θεωρεί ως νόμιμο λόγο αποζημίωσης της ΑΚ 149 είτε το προσυμβατικό πταίσμα, είτε την αδικοπραξία²⁹², υποστηρίζει πως στην περίπτωση της ΑΚ 149 εδ. α' δεν αποζημιώνεται μόνο το αρνητικό διαφέρον εν στενή εννοία. Δεδομένου ότι, ο ζημιωθείς θα πρέπει να αποκατασταθεί στην κατάσταση στην οποία θα βρισκόταν αν δεν συνέβαινε το ζημιογόνο

²⁸⁸ Βλέπε και κεφάλαιο § 2, ενότητα Ι.3, σελ. 14-15.

²⁸⁹ *Βαλτουόδης Αν.* (2005), § 4, σελ. 116, παραπομπή υπ' αριθμ. 312 μ.π.π.

²⁹⁰ Βλέπε *Καρακατσάνη Ιωάν.*, ό.π., σελ. 230.

²⁹¹ Ο *Βαλτουόδης*, ΧρΙΔ Ε/2005, 690, παρατηρεί ότι το Δικαστήριο συνήθως αποδίδει το διαφυγόν κέρδος στον ζημιωθέντα εκ των διαπραγματεύσεων σε περίπτωση που, λόγου χάριν, η σύμβαση που θα μπορούσε να συνάψει αλλά απέκρουσε, περιελάμβανε αντίστοιχους ή ευνοϊκότερους όρους συγκριτικά με εκείνους της συμβάσεως με τον ζημιώσαντα. Αν, όμως, οι όροι της δικαιοπραξίας που αποκρούστηκε ήταν δυσμενέστεροι της παρούσας συμβάσεως, το αρνητικό διαφέρον κατά βάση δεν αποδίδεται ως ανόρθωση της ζημίας του ζημιωθέντος. Βλέπε και αντίστοιχες δικαστικές αποφάσεις στην εκεί υπ' αριθμ. 29 παραπομπή.

²⁹² Ιδέ κεφάλαιο § 3, ενότητα ΙΙΙ. 2. β) (εε), σελ. 68.

γεγονός, τα ενδεχόμενα άνευ της απάτης είναι δύο: είτε η μη σύναψη της συμβάσεως, είτε η σύναψη της με επωφελέστερους όρους. Στην πρώτη περίπτωση, η αποζημίωση θα συνίσταται, πράγματι, στο αρνητικό διαφέρον. Στη δεύτερη περίπτωση, όμως, ο απατηθείς, ανεξαρτήτως του αν στηρίζει την αξίωσή του στην αδικοπραξία ή στο προσυμβατικό πταίσμα, δικαιούται να λάβει ως αποζημίωση τη διαφορά μεταξύ του υψηλότερου τιμήματος που πιθανώς έδωσε, και εκείνου που θα κατέβαλε αν η σύμβαση είχε συναφθεί χωρίς την επίδραση της απάτης. Στην προκειμένη περίπτωση, πρόκειται για το «οιονεί θετικό διαφέρον»²⁹³, δηλαδή, για διαφέρον στην ουσία του αρνητικού (αφού προκύπτει από εξωσυμβατικό λόγο ευθύνης), στην έκτασή του όμως αντίστοιχο του θετικού.

Πάντως, αν λάβουμε υπόψη τη δεύτερη παράγραφο της ΑΚ 198, σύμφωνα με την οποία για την παραγραφή της αξίωσης αποζημίωσης κατ' ΑΚ 197-198 εφαρμόζεται αναλόγως η ΑΚ 937 που ισχύει για τις αδικοπραξίες, δε φαίνεται μεταξύ των δύο νομίμων βάσεων η μια να υπερτερεί της άλλης. Σίγουρα, το συγκεκριμένο ζήτημα θα κριθεί *in concreto* και ο ίδιος ο απατηθείς θα κληθεί να επιλέξει επί ποιας βάσεως θα στηρίζει την αξίωσή του. Όμως, δεδομένου ότι η ΑΚ 937 εφαρμόζεται είτε ευθέως, είτε αναλόγως και στις δύο περιπτώσεις, ο απατηθείς θα έχει ούτως ή άλλως αξίωση να αποζημιωθεί, ανεξαρτήτως αν το δικαίωμά του προς ακύρωση της δικαιοπραξίας έχει αποσβεσθεί ή όχι κατ' ΑΚ 156 – 157.²⁹⁴

β) Το προσυμβατικό πταίσμα και η ΑΚ 149 εδ. β'

Σύμφωνα με τις θεωρίες που υποστηρίζουν ότι και στο δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149 ο νόμιμος λόγος ευθύνης είναι η αδικοπραξία²⁹⁵ -είτε αποκλειστικά, είτε σε συρροή με την

²⁹³ *Καράσης Μ.*, ΧρΙΔ 2005, 781· ο ίδιος, ΕλλΔνη 2004, 320. Περαιτέρω ανάλυση της άποψης του *Καράση* στην ενότητα III.2. β) (εε) του κεφαλαίου § 3. Πάντως, δυνατότητα απόδοσης του «οιονεί θετικού διαφέροντος» σε συγκεκριμένες περιπτώσεις φαίνεται να αναγνωρίζει και ο *Μιχαηλίδης – Νουάρος*, ΕΕΝ 1946, 214.

²⁹⁴ Όπως αναφέρει και ο *Χριστοδούλου* σε *Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ.* (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**, τ. ΙΒ, Εισαγωγικές Παρατηρήσεις στα άρθρα 140-157, σελ.243, δεν προκύπτει πρόβλημα εκ του γεγονότος ότι η αξίωση αποζημίωσης παραμένει ενεργή και μετά την απόσβεση του δικαιώματος ακύρωσης, μολονότι και στις δύο περιπτώσεις καλύπτεται οικονομικά ο ίδιος σκοπός. Οι διατάξεις περί ακυρωσίας δεν αναιρούνται λόγω της μακροπρόθεσμης παραγραφής της αξίωσης αποζημίωσης· τούτο δε, διότι δεν περιγράφονται οι όροι ακυρώσεως, ούτε θίγονται τρίτοι, όπως θα ήταν πιθανό σε περίπτωση ακύρωσης της δικαιοπραξίας. Όμως, ο *Βαλτούδης* (2005), § 4, σελ.122 και ο *Καρακατσάνης* σε *Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ.* (1978), **Αστικός Κώδικς**, τ. Ι, άρθρο 149, σελ. 229-230, υποστηρίζουν πως η δυνατότητα αυτούσιας αποζημίωσης κατ' ΑΚ 297 εδ. β' θα πρέπει να παραγράφεται εντός των πλαισίων της ΑΚ 157, διότι άλλως ανατρέπεται ο νομοθετικός σκοπός της τελευταίας, που σχετίζεται με την άρση της εκκρεμότητας σχετικά με τη δεσμευτικότητα της συμβάσεως.

²⁹⁵ Ιδέ ανωτέρω, θεωρίες υπό (αα), (γγ) και (εε) στην ενότητα III.2. β) του προηγούμενου κεφαλαίου. Η Νεζερίτη, η άποψη της οποίας εντάσσεται βέβαια στην ευρύτερη γνώμη που υποστηρίζει την απόδοση του αρνητικού διαφέροντος, χρησιμοποιεί την ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων ως επιχείρημα υπέρ της συμβατότητας του αρνητικού διαφέροντος με ενεργή σύμβαση. Όμως, λαμβάνοντας υπόψη, ότι αυτή είναι η μόνη αναφορά που κάνει στις ΑΚ 197 και 198 στο άρθρο της, καθώς και ότι αποκαλεί το διαφέρον που

ενδοσυμβατική ευθύνη-, ισχύουν όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω. Κατά την τάση αυτή, και στην ΑΚ 149 εδ. β' υπάρχει διαζευκτική συρροή της αδικοπρακτικής και της προσυμβατικής ευθύνης και ο απατηθείς δικαιούται να επιλέξει επί ποιας βάσεως θα στηρίξει την αξίωσή του προς αποζημίωση.²⁹⁶

Λαμβάνοντας υπόψιν, όμως, ότι το δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149 διαφοροποιείται ως προς το πρώτο σε σχέση με την αποδοχή της δολερής δικαιοπραξίας, υπάρχουν κάποιες διαφοροποιήσεις ως προς την έκταση του διαφέροντος. Ο *Καράσης*, όπως αναφέρει και επί αδικοπρακτικής βάσης της αποζημίωσης²⁹⁷, θεωρεί πως ούτε το αρνητικό διαφέρον, ούτε το «οιονεί θετικό διαφέρον» συμβιβάζονται με την αποδοχή. Κατά τη γνώμη του, με την απόδοση του πρώτου ο απατηθείς επαναφέρεται στην κατάσταση στην οποία θα βρισκόταν αν ζητούσε την ακύρωση της σύμβασης, ενώ η απόδοση του δεύτερου οδηγεί σε αποτέλεσμα στο οποίο θα οδηγούσε μερική ακύρωση της δικαιοπραξίας. Δεδομένου ότι καμία από τις ανωτέρω περιπτώσεις δε συνάδει με την εκούσια αποδοχή της συμβάσεως από τον απατηθέντα, ο *Καράσης* καταλήγει πως στην περίπτωση αυτή αποζημιώνεται μόνον ό,τι δεν καλύπτεται από την ίδια την αποδοχή.

Επί των θεωριών που συσχετίζουν την ΑΚ 149 εδ. β' με την ενδοσυμβατική ευθύνη, υποστηρίζεται ότι δεν αποκλείεται η συρροή με την προσυμβατική ευθύνη. Συγκεκριμένα, στην ίδια την διάταξη της ΑΚ 198 παρ. 1 αναφέρεται πως «*Όποιος κατά τις διαπραγματεύσεις για τη σύναψη σύμβασης προξενήσει υπαίτια στον άλλο ζημία είναι υποχρεωμένος να την ανορθώσει και αν ακόμη η σύμβαση δεν καταρτίστηκε*». Εξ αυτού συνάγεται το συμπέρασμα πως η υποχρέωση αποζημίωσης της ΑΚ 198 γεννάται πολύ περισσότερο αν η σύμβαση έχει πράγματι καταρτιστεί.²⁹⁸ Συνεπώς, κατά μία άποψη, οι διατάξεις της ευθύνης εκ των διαπραγματεύσεων συρρέουν διαζευκτικά με την ΑΚ 149 εδ. β' και τις ρυθμίσεις του ενοχικού δικαίου, στο πλαίσιο της ενδοσυμβατικής ευθύνης.²⁹⁹

Υποστηρίζεται, παρ'όλα αυτά και η γνώμη³⁰⁰ –η οποία θεωρείται μάλλον κρατούσα– ότι οι διατάξεις περί ενδοσυμβατικής ευθύνης αποκλείουν τις ΑΚ 197-198. Η άποψη αυτή, εκκινεί από τις ειδικές διατάξεις της πώλησης σε σχέση με την ύπαρξη πραγματικών ελαττωμάτων ή την έλλειψη συνομολογημένων ιδιοτήτων στο πράγμα.

πρέπει να αποδοθεί στο πλαίσιο της ΑΚ 149 εδ. β' ως «γυμνό αδικοπρακτικό», δε φαίνεται να τάσσεται εν προκειμένω υπέρ της συρροής αδικοπρακτικής και προσυμβατικής ευθύνης.

²⁹⁶ Βλέπε αντίστοιχες αναφορές σε *Καράση Μ.*, ΧρΙΔ 2005, 781· *Καρακατσάνη* σε *Γεωργιάδη Απ.* – *Σταθόπουλο Μ.* (1978), **Αστικός Κώδιξ**, τ. Ι, άρθρο 149, σελ. 230· *Βαλτούδη Αν.*, ΧρΙΔ Ε/2005, 694.

²⁹⁷ Ιδέ ανωτέρω, κεφάλαιο § 3, ενότητα ΙΙΙ.2.β) υπό (εε).

²⁹⁸ *Βαλτούδης Αν.*, ΧρΙΔ Ε/2005, 694.

²⁹⁹ *Βαλτούδης Αν.* (2005), § 4, σελ. 161· *Βαθρακοκοίλης Β.* (2004), τ. Γ, άρθρο 540, σελ. 359· *Δωρής Φ.* σε *Γεωργιάδη Απ.* – *Σταθόπουλο Μ.* (1978), **Αστικός Κώδιξ**, τ. Ι, Εισαγωγικές Παρατηρήσεις στα άρθρα 534-562, αρ.31 επ· *Στριγγάρη Κ.*, ΧρΙΔ ΙΕ/2015, 408. Την άποψη αυτή επικαλείται και η Νεζεριτή προς επίρρωση της άποψής της περί συμβατότητας του αρνητικού διαφέροντος με ισχυρή σύμβαση, ιδέ ανωτέρω παραπομπή υπ' αριθμ. 228.

³⁰⁰ *Μπαλής Γ.* (1947), **Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου (Κατά τον Κώδικα)**, § 87, σελ. 197· *Γεωργιάδης Απ.* (2004), **Ενοχικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος**, τ. Ι, § 9, σελ. 122· *Καραμπατζός Αντ.* σε *Γεωργιάδης Απ.* (επιμ.) (2010), **ΣΕΑΚ**, τ. Ι, άρθρα 538-540, σελ. 1078. Ιδέ επίσης *Στριγγάρη Κ.*, ό.π., 407, υποσημείωση υπ' αριθμ. 31 μ.π.π.

Όμως, εξαίρεση σ' αυτή τη θεωρία αποτελεί η περίπτωση όπου το προσυμβατικό πταίσμα τελείται με δόλο, όπως εν προκειμένω η συμπεριφορά εξαπάτησης, οπότε ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων και ενδοσυμβατική συρρέουν διαζευκτικώς.

Επίσης, έχει εκφρασθεί και η άποψη υπέρ της σωρευτικής συρροής με την ευθύνη από διαπραγματεύσεις. Ειδικότερα, ο Λαδάς, κάνει λόγο για συρροή των δύο νόμιμων λόγων ευθύνης. Μάλιστα, κατά τον συγγραφέα η συρροή αυτή δεν είναι διαζευκτική, καθώς, όπως αναφέρει: «*Η αποζημίωση αυτή (του εκτελεστικού διαφέροντος) δεν αποκλείει την πρόσθετη αξίωση αποζημίωσης από την ΑΚ 198 για τη ζημία την οποία έχει υποστεί ο εξαπατηθείς λόγω της αντίθετης προς την καλή πίστη παράβασης της υποχρέωσης του αντισυμβαλλομένου του για διαφώτιση κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων. Στην πρόσθετη αυτή αποζημίωση ανήκει αναμφίβολα η αποκατάσταση των θετικών ζημιών του εξαπατηθέντος, όχι όμως και το διαφυγόν κέρδος του από την απόκρουση άλλης ευκαιρίας, αφού ο εξαπατηθείς εμμένει στη σύμβαση που καταρτίστηκε και ζητεί, όπως προαναφέρθηκε, το εκτελεστικό της διαφέρον*».³⁰¹

Ο Λαδάς φαίνεται να στηρίζει την άποψή του ιδίως στη διατύπωση που χρησιμοποιεί η ΜΠρΘεσ 5337/2002, στην οποία αναφέρεται πως «*ο απατηθείς δικαιούται, αν εμμένει στη δικαιοπραξία, να ζητήσει το πλήρες διαφέρον*». Στην συγκεκριμένη υπόθεση, όμως, δε γίνεται λόγος για απόδοση σωρευτικά του διαφέροντος εκπληρώσεως και του αρνητικού διαφέροντος λόγω ευθύνης εκ των διαπραγματεύσεων. Η χρήση δε του όρου «πλήρης» για το θετικό διαφέρον δεν είναι κάτι ασυνήθιστο, ούτε φαίνεται να υπονοεί την πρόσθετη αποζημίωση του απατηθέντος με κονδύλια του αρνητικού διαφέροντος. Αντιθέτως, ίσως αποτελεί «κατάλοιπο» από την αξίωση για «μικρή» ή για «μεγάλη» (πλήρη) αποζημίωση, στο πλαίσιο της ΑΚ 543, όταν υφίστανται στο πράγμα πραγματικά ελαττώματα ή ελλείπουν συνομολογημένες ιδιότητες.³⁰² Η μόνη περίπτωση που υποστηρίζεται πως μπορεί να υπάρξει σωρευτική συρροή μεταξύ της ενδοσυμβατικής και της ευθύνης εκ των διαπραγματεύσεων είναι όταν η τελευταία καλύπτει ζημία που εμπίπτει στο αρνητικό διαφέρον. Τέτοια ζημία αποτελεί η «περαιτέρω ζημία», δηλαδή η ζημία που προκλήθηκε από το ελάττωμα του πωληθέντος σε άλλα έννομα αγαθά του αγοραστή.³⁰³

II. Απάτη και ενδοσυμβατική ευθύνη, ιδίως όσον αφορά τις διατάξεις της πώλησης

Αν η δικαιοπραξία που καταρτίστηκε υπό το καθεστώς απάτης είναι πώληση και η απατηλή συμπεριφορά συναρτάται με πραγματικά ή νομικά ελαττώματα ή με έλλειψη συνομολογημένων ιδιοτήτων του πωληθέντος πράγματος, τότε προκύπτει ζήτημα συρροής

³⁰¹ Λαδάς Π. (2009), τ. II, § 41, σελ. 417-418.

³⁰² Κορνηλάκης Π., Digesta 2003, 140.

³⁰³ Στριγγάρη Κ., ΧρΙΔ ΙΕ/2015, 409.

των διατάξεων της απάτης (ΑΚ 147 επ.) με εκείνες της πώλησης (ΑΚ 534 επ.). Για παράδειγμα, αυτό θα συμβαίνει όταν ο πωλητής παριστά ψευδώς στον αγοραστή ότι το πωλούμενο πράγμα έχει ορισμένη ιδιότητα ή όταν ο πωλητής αποκρύπτει από τον αγοραστή ότι το πωλούμενο πράγμα βαρύνεται με νομικό ή πραγματικό ελάττωμα.

1. Η σχέση της ΑΚ 149 εδ.α' με τις ΑΚ 534 επ.

Σε περίπτωση που ο πωλητής εξαπάτησε τον αγοραστή ως προς τα ελαττώματα ή τις ιδιότητες του πράγματος, ερωτάται αν συρρέουν οι διατάξεις περί ακύρωσης της συμβάσεως λόγω απάτης, με εκείνες της ευθύνης του πωλητή, ιδίως δε με την ΑΚ 543³⁰⁴, ή αν αυτές είναι αλληλοαποκλειόμενες.

Η άποψη περί συρροής φαίνεται να έχει επικρατήσει προσφάτως.³⁰⁵ Πράγματι, παλαιότερα, υποστηριζόταν η άποψη ότι οι διατάξεις των ΑΚ 534 επ. απέκλειαν, ως ειδικότερες, τις διατάξεις περί ακυρωσίας.³⁰⁶ ³⁰⁷ Η άποψη αυτή, όμως, είχε θέσει στο επίκεντρό της την πλάνη κατ' ΑΚ 142, και όχι την απάτη. Όπως παρατηρεί και ο *Καρακατσάνης*, στο πλαίσιο της απάτης, η δολερή συμπεριφορά του εξαπατώντος με την οποία επιτεύχθηκε η παραπλάνηση του απατηθέντος, επιβάλλει ο τελευταίος να προστατευθεί περισσότερο από τον πλανηθέντα, ακριβώς λόγω του δόλου του αντισυμβαλλομένου του. Δεν συντρέχει, επομένως, λόγος να ευνοηθεί ο δόλιος πωλητής δια του περιορισμού του αγοραστή μόνο στα εκ της ΑΚ 543 απορρέοντα δικαιώματα. Συνεπώς, η ευθύνη του πωλητή βάσει των ΑΚ 534 επ. δεν αποκλείει τη δυνατότητα ακύρωσης της πωλήσεως λόγω απάτης, αντιθέτως τα δύο πλέγματα διατάξεων συρρέουν διαζευκτικώς.³⁰⁸ Ο απατηθείς θα επιλέξει μεταξύ των δικαιωμάτων που απορρέουν από την

³⁰⁴ ΑΚ 543: «Αν κατά το χρόνο που ο κίνδυνος μεταβαίνει στον αγοραστή λείπει η συνομολογημένη ιδιότητα του πράγματος, ο αγοραστής δικαιούται, αντί για τα δικαιώματα του άρθρου 540, να απαιτήσει αποζημίωση για μη εκτέλεση της σύμβασης ή, σωρευτικά με τα δικαιώματα αυτά, να απαιτήσει αποζημίωση για τη ζημία που δεν καλύπτεται από την άσκησή τους. Το ίδιο ισχύει και σε περίπτωση παροχής ελαττωματικού πράγματος, η οποία οφείλεται σε πταίσμα του πωλητή».

³⁰⁵ Η άποψη αυτή φαίνεται να επικρατεί, επίσης, στο γαλλικό και στο αγγλοσαξονικό δίκαιο, βλέπε *Χριστοδούλου Κ. σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλο Μ.* (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**, τ. ΙΒ, Εισαγωγικές Παρατηρήσεις στα άρθρα 140-157, σελ. 242, παραπομπές υπ' αριθμ. 131 και 132.

³⁰⁶ *Ιδέ Καρακατσάνη Ιωάν.* (1978), σελ. 146, και ιδίως τις αναφορές στην παραπομπή υπ' αριθμ. 5. Επίσης, βλέπε *Χριστοδούλου Κ., ό.π.*, σελ. 240, υποσημείωση 123.

³⁰⁷ Την άποψη αυτή φαίνεται να υποστηρίζει ο *Χριστοδούλου, ό.π.*, σελ. 240-242. Ο συγγραφέας θεωρεί πως, ακόμα και μετά τη μετάβαση με τον ν. 3043/2002 από την αγορανομική/εγγυητική ευθύνη του πωλητή στο νέο δίκαιο ευθύνης του πωλητή, οι έννομες συνέπειες της ενδοσυμβατικής ευθύνης του πωλητή κατισχύουν των διατάξεων περί ακυρωσίας, εφόσον είναι αντίθετες μεταξύ τους. Έχοντας ως παράδειγμα την πλάνη – όχι, όμως, την απάτη που ενδιαφέρει εν τω προκειμένω – αναφέρει τέσσερα στοιχεία στα οποία η ενδοσυμβατική ευθύνη φαίνεται να υπερισχύει των διατάξεων περί πλάνης, προκειμένου να στηρίξει το επιχειρημά του. Πάντως, το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει είναι ότι οι ΑΚ 534 επ. εκτοπίζουν τις διατάξεις περί ακυρωσίας μόνο αναφορικά με τις συνομολογημένες ιδιότητες και τα ελαττώματα του πράγματος. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις, οι συνέπειες της ακυρωσίας βρίσκονται σε διαζευκτική συρροή με τις συνέπειες της ενδοσυμβατικής ευθύνης και δεν τίθεται ζήτημα αλληλοαποκλεισμού τους.

³⁰⁸ *Καρακατσάνης Ιωάν.* (1978), σελ. 148-149. Με την άποψη αυτή συντάσσονται ο *Βαρελάς και ο Καραμπατζός σε Γεωργιάδη Απ. (επιμ.)* (2010), **ΣΕΑΚ**, τ. Ι, άρθρο 149, σελ. 283 και άρθρα 538-540, σελ. 1077-1078· η *Σταμπέλου σε Γεωργιάδη Απ. – Σταθόπουλος Μ.* (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**,

πώληση και εκείνων που σχετίζονται με την ακυρωσία λόγω απάτης. Μετά την επιλογή του, δεν θα μπορεί να ασκήσει τα δικαιώματα που προκύπτουν από την άλλη δυνατότητα που δεν επέλεξε.

Σημειώνεται, ως είναι λογικό, ότι προκειμένου να ασκηθούν τα δικαιώματα που παρέχουν οι διατάξεις της πώλησης, δεν θα πρέπει να έχει προηγηθεί η ακύρωση της δικαιοπραξίας λόγω απάτης, γιατί άλλως, δεν θα υφίσταται ο απαραίτητος συμβατικός δεσμός για την εφαρμογή των ΑΚ 534 επ.³⁰⁹ Αντίθετη παραδοχή θα οδηγούσε στο συμπέρασμα ο απατηθείς, άνευ του βάρους της ισχυρής δικαιοπραξίας, να δύναται να ζητήσει ως αποζημίωση το διαφέρον εκπληρώσεως της συμβάσεως κατ' ΑΚ 543³¹⁰. Κάτι τέτοιο, βέβαια, θα ήταν αντίθετο στην πρόβλεψη της ΑΚ 149 εδ. α', η οποία ορίζει ότι με την ακύρωση της δικαιοπραξίας μπορεί να ανορθωθεί η ζημία του απατηθέντος κατά τις διατάξεις περί αδικοπραξιών, ήτοι, μόνο στο πλαίσιο του αρνητικού διαφέροντος.^{311 312}

Ειδική μνεία πρέπει να γίνει στο δικαίωμα υπαναχώρησης από τη σύμβαση πώλησης και στη σχέση που έχει αυτό με το δικαίωμα ακύρωσης της σύμβασης λόγω απάτης. Σε περίπτωση που συντρέχουν οι προϋποθέσεις για τη στοιχειοθέτηση απάτης, ο απατηθείς θα έχει το δικαίωμα να προβεί στην ακύρωση της συμβάσεως κατά ΑΚ 147 και 149 εδ. α', ανεξαρτήτως του αν η πλάνη που προκλήθηκε λόγω της απάτης είναι ουσιώδης ή επουσιώδης, συγγνωστή ή ασύγγνωστη. Αντίστοιχα, δικαίωμα υπαναχώρησης του αγοραστή θεμελιώνεται και για τις περιπτώσεις ύπαρξης πραγματικού ελαττώματος, ή έλλειψης συνομολογημένης ιδιότητας στο άρθρο ΑΚ 540 αρ. 3. Στη συγκεκριμένη διάταξη, όμως, προβλέπεται ότι υπαναχώρηση από τη σύμβαση λόγω πραγματικού ελαττώματος μπορεί να λάβει χώρα, μόνο αν αυτό είναι ουσιώδες.³¹³

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, ισχύουν όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω. Το δικαίωμα ακύρωσης λόγω απάτης και το δικαίωμα υπαναχώρησης από τη σύμβαση πώλησης

τ. ΙΒ, άρθρο 149, σελ. 341· ο *Ανγουστιανάκης* (2011), σελ.75-76 μ.π.π.· ο *Καράκωστας* (2005), τ. ΙΙ, άρθρο 149, σελ.136· ο *Τριάντος* (2011), σελ. 113· ο *Παπαντωνίου* (1983), § 71, σελ. 413· η *Παντελίδου* (2016), § 11, σελ. 484· ο *Γεωργιάδης* (1999), **Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος**, § 9, σελ. 121· ο *Κορνηλάκης* (2012), τ. Ι, § 51, σελ. 317-318.

³⁰⁹ ΕφΘεσ 1605/1979, Αρμ 1980, 107.

³¹⁰ Αναφέρεται εδώ μόνο η αξίωση αποζημίωσης της ΑΚ 543 και όχι τα υπόλοιπα δικαιώματα που προβλέπονται στην 540, καθώς αυτά δεν μπορούν να ικανοποιηθούν στο πλαίσιο της ακυρωθείσης συμβάσεως. Αυτό σημαίνει πως, στην υποθετική περίπτωση που αιτείτο η μείωση του τιμήματος ή η διόρθωση ή η αντικατάσταση του πράγματος θα αξιωνόταν ουσιαστικά η εκ νέου ισχύς της συμβάσεως. Η μετά την ακύρωση, δε, υπαναχώρηση, δεν έχει νόημα.

³¹¹ Αναλυτικότερα οι απόψεις αναφορικά με την εφαρμογή της ΑΚ 543 μετά την ακύρωση της δικαιοπραξίας λόγω απάτης σε *Καρακατσάνη Ιωάν.*(1978), σελ. 151 επ.

³¹² Όπως αναφέρει και ο *Καρακατσάνης*, ό.π., σελ.159-162, αν ο απατηθείς στο δικόγραφο του περιλαμβάνει αιτήματα που θεμελιώνονται τόσο στις διατάξεις της πώλησης όσο και σε εκείνες της απάτης, τότε το Δικαστήριο οφείλει να διατάξει τον χωρισμό τους κατά το άρθρο ΚΠολΔ 218. Αν δηλαδή ο απατηθείς ζητά με το δικόγραφο του τόσο την ακύρωση της συμβάσεως, όσο και την αποζημίωση του θετικού διαφέροντος, το Δικαστήριο θα διατάξει τον χωρισμό και ο απατηθείς θα επιλέξει στη συνέχεια ποιο από τα δύο αιτήματα θα επιλέξει να ικανοποιήσει μέσω της δικαστικής οδού.

³¹³ ΑΚ 540 αρ. 3: «Στις περιπτώσεις ευθύνης του πωλητή για πραγματικό ελάττωμα ή για έλλειψη συνομολογημένης ιδιότητας ο αγοραστής δικαιούται κατ' επιλογήν του: [...] 3. να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση, εκτός αν πρόκειται για επουσιώδες πραγματικό ελάττωμα».

συρρέουν διαζευκτικά.³¹⁴ Όμως, διατυπώνεται και η άποψη πως δεν κωλύεται ο αγοραστής – απατηθείς να ζητήσει την ακύρωση της δικαιοπραξίας λόγω απάτης ακόμα και αν υπαναχώρησε σε προγενέστερο στάδιο από τη σύμβαση. Αντιστρόφως, αν η υπαναχώρηση λάβει χώρα μετά την ακύρωση της δικαιοπραξίας, θα είναι άνευ αντικειμένου, αφού κατόπιν της ακυρώσεως η δικαιοπραξία θα έχει εξομοιωθεί με εξαρχής άκυρη και δεν θα υφίσταται το ενοχικό υπόβαθρο προκειμένου να ασκηθεί το δικαίωμα της υπαναχώρησης.^{315 316}

2. Η σχέση της ΑΚ 149 εδ.β' με τις ΑΚ 534 επ.

Τα πράγματα διαφοροποιούνται στην περίπτωση που ο απατηθείς αποδέχεται την δολερή δικαιοπραξία. Κατά την κρατούσα στη θεωρία άποψη, βάση της αξίωσης αποζημίωσης στο δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149 είναι η ενδοσυμβατική ευθύνη και αποζημιωτέο κρίνεται το θετικό διαφέρον.³¹⁷ Στην περίπτωση που πληρούνται ταυτοχρόνως και το πραγματικό των διατάξεων ΑΚ 534 επ., και δη της ΑΚ 543, τότε τα συρρέοντα πραγματικά δε συνδέονται μεταξύ τους δι' αμοιβαίου αποκλεισμού, όπως συνέβαινε με την ΑΚ 149 εδ. α', αλλά δι' ενώσεως.³¹⁸ Κατ' αποτέλεσμα, δηλαδή, απορροφάται το δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149 και ο απατηθείς ζητά το διαφέρον εκπληρώσεως προσφεύγοντας στις διατάξεις για την πώληση.

Κατά τις θεωρίες που υποστηρίζουν ότι βάση της ευθύνης στο δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149 είναι η αδικοπραξία, μεταξύ της ΑΚ 149 εδ. β' και των διατάξεων της ΑΚ 543 η κατάσταση διαφοροποιείται. Λόγω του αδικοπρακτικού χαρακτήρα της ΑΚ 149 εδ. β' και του δικαιοπρακτικού χαρακτήρα της ΑΚ 543, εμφανίζεται περίπτωση συνδρομής αδικοπρακτικής και συμβατικής ευθύνης, συνεπώς γεννιούνται παράλληλα αξιώσεις λόγω αδικοπραξίας (απάτης) και λόγω αθέτησης συμβατικής υποχρέωσης. Λαμβάνοντας υπόψη τις θεωρίες που έχουν διατυπωθεί για τη σχέση μεταξύ των εν λόγω αξιώσεων, φαίνεται ότι δεν αποτελούν περισσότερες αυτοτελείς αξιώσεις, δεν υφίσταται δηλαδή συρροή

³¹⁴ Βλέπε ανωτέρω υποσημείωση υπ' αριθμ. 308.

³¹⁵ Ιδέ *Καρακατσάνη Ιωάν.*, ό.π., σελ. 231. Σύμφωνοι με την άποψη του εμφανίζονται και οι *Σταμπέλου Χ.*, ό.π., σελ.341 και *Βαρελάς Δ.*, ό.π., σελ. 283.

³¹⁶ Σημειωτέον ότι όσα αναφέρθηκαν ανωτέρω περί συρροής με τις ΑΚ 147-149 ισχύουν και στην περίπτωση νομικών ελαττωμάτων του πράγματος, όπου εφαρμόζονται τα άρθρα ΑΚ 514 και 516. Κατά τα άρθρα αυτά, ο πωλητής έχει υποχρέωση να μεταβιβάσει το αντικείμενο της πώλησης ελεύθερο από κάθε δικαίωμα τρίτου. Αν δεν εκπληρώσει την υποχρέωσή του αυτή, ο αγοραστής έχει όσα δικαιώματα έχει ο δανειστής στις αμφοτεροβαρείς συμβάσεις και ιδίως σε περίπτωση υπερημερίας ή υπαίτιας αδυναμίας του οφειλέτη. Η διάταξη της ΑΚ 516 παραπέμπει, δηλαδή, στις ΑΚ 382 και 383. Καθώς και στις δύο αυτές διατάξεις του γενικού ενοχικού γίνεται λόγος για αξίωση αποζημίωσης και δικαίωμα υπαναχώρησης, θεωρείται ότι ο αγοραστής που εξαπατήθηκε και αγόρασε πράγμα με νομικό ελάττωμα, μπορεί κατά τα ήδη αναφερθέντα στην ενότητα, είτε να ικανοποιηθεί δια των διατάξεων της πώλησης (ΑΚ 514,516,382,383), είτε να προβεί σε ακύρωση της δικαιοπραξίας και αποζημίωση του αρνητικού διαφέροντος κατά ΑΚ 147 και 149 εδ. α'.

³¹⁷ Ιδέ κεφάλαιο § 3, ενότητα III.2. β) υπό (ββ), σελ. 61.

³¹⁸ *Καρακατσάνης Ιωάν.* (1978), σελ. 150.

αξιώσεων³¹⁹, αλλά μία αξίωση που θεμελιώνεται σε περισσότερες νομικές βάσεις³²⁰. Η νομολογία³²¹ φαίνεται να υποστηρίζει, πάντως, πως στη συγκεκριμένη περίπτωση ο απατηθείς αγοραστής έχει δύο αυτοτελείς και ανεξάρτητες μεταξύ τους αξιώσεις, καθεμία από τις οποίες υπόκειται στη δική της ρύθμιση. Ο απατηθείς μπορεί να τις σωρεύει επικουρικά στο δικόγραφο του, όμως, η ικανοποίηση της μίας έχει σαν συνέπεια την απόσβεση της άλλης.

³¹⁹ Για συρροή αξιώσεων, είτε υπό τη μορφή της «ελεύθερης συρροής», είτε υπό τη μορφή της «επενεργούσας συρροής» κάνουν λόγο ενδεικτικά ο Μπαλής (1961), **Γενικά Αρχαία του Αστικού Δικαίου**, § 139, ο Σημαντήρας (1973), § 17, ο Κανκάς Κ. (1993), τ. Π, άρθρο 914, σελ. 692-693. Αναλυτικότερη έκθεση των θεμάτων της συρροής βρίσκεται σε Γεωργιάδη Απ. (1975), **Η «συρροή αξιώσεων» επί συνδρομής συμβατικής και αδικοπρακτικής ευθύνης** του ιδίου (2016), **Συρροή αξιώσεων και συρροή νομίμων βάσεων της αξίωσης : Ένας απολογισμός**. ΧρίΔ ΙΣΤ/2016, 3 επ.

³²⁰ Γεωργιάδης Απ. (1975), *ό.π.*, σελ.10 επ.

³²¹ Ενδεικτικά, ΕφΠειρ 11/2010· ΕφΑθ 1143/2007· ΕφΙωαν 495/2007· ΕφΛαρ 137/2006· ΕφΑθ 6554/2002· ΕφΑθ 520/2002· ΕφΠειρ 198/1998. ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ.

§ 5. ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με μία επισκόπηση της πρόσφατης νομολογίας θα δει κανείς πως το ζήτημα της απάτης ως ελαττώματος της δικαιοπραξίας κάνει συχνά την εμφάνισή του, ιδίως σε υποθέσεις που σχετίζονται με τραπεζικές συναλλαγές.³²² Η συχνή αναφορά της δολερής αυτής συμπεριφοράς τόσο σε επίπεδο αγωγών, όσο και σε επίπεδο δικαστικών αποφάσεων, καθιστά αναγκαία την επισκόπηση της απάτης υπό τη μορφή που παρουσιάζεται στον Αστικό Κώδικα, προκειμένου να γίνει πλήρως αντιληπτή.

Ολοκληρώνοντας την εργασία αυτή, έγινε κατανοητό πως η απάτη συνίσταται όχι μόνο σε ψευδείς παραστάσεις, αλλά και σε αποσιώπηση, απόκρυψη ή ατελή ανακοίνωση αληθών περιστατικών. Στην τελευταία περίπτωση, όμως, δεν υφίσταται εν πάση περιπτώσει παρανομία, αφού τα συναλλασσόμενα μέρη έχουν, κατά βάση, αντιτιθέμενα συμφέροντα. Ο συναλλασσόμενος υποχρεούται να παράσχει πληρότητα πληροφοριών μόνο όταν προκύπτει τέτοια υποχρέωσή του εκ του νόμου, εκ της καλής πίστεως και των συναλλακτικών ηθών ή εκ της τυχόν ήδη υφιστάμενης ιδιαίτερης σχέσης μεταξύ των μερών. Πάντως, το πραγματικό της απάτης συνδέεται άμεσα με τον δόλο του εξαπατώντος, αν και ο καταλογισμός αυτού, σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, δεν απαιτείται για το ακυρώσιμο της δικαιοπραξίας, παρά μόνο για την αξίωση αποζημίωσης.

Η αξίωση αποζημίωσης αυτή, αναφέρεται στο άρθρο ΑΚ 149, το οποίο αποτελεί ένα από τα άρθρα της απάτης του Αστικού Κώδικα επί του οποίου έχουν εκφρασθεί πολλές και διαφορετικές απόψεις, τόσο στη θεωρία, όσο και στη νομολογία. Η αξίωση αποζημίωσης μπορεί να ζητηθεί είτε παραλλήλως με την ακύρωση της δικαιοπραξίας, είτε χωρίς αυτή, στο πλαίσιο ισχυρής συμβάσεως. Στο πρώτο εδάφιο της ΑΚ 149 που προβλέπει τη δυνατότητα ακύρωσης και ταυτόχρονης αποζημίωσης του απατηθέντος κατά τις διατάξεις περί αδικοπραξιών, αναλύθηκε το ζήτημα αν η απάτη αποτελεί άνευ ετέρου αδικοπραξία. Η απάτη φαίνεται να αποτελεί συνήθως, όπως υποστηρίζει και η κρατούσα άποψη, αδικοπραξία, αν όχι κατά την ΑΚ 914, τότε κατά την ΑΚ 919 περί αντιθέσεως στα χρηστά ήθη. Σε κάθε περίπτωση, όμως, πρέπει να ελεγχθεί *in concreto* η πλήρωση όλων των όρων των συγκεκριμένων διατάξεων. Η αποζημίωση που αποδίδεται, εν προκειμένω, συνίσταται στο διαφέρον εμπιστοσύνης.

Στη συνέχεια, το δεύτερο εδάφιο της ΑΚ 149 ορίζει πως ο εξαπατηθείς δύναται να αποδεχτεί την ελαττωματική δικαιοπραξία και να ζητήσει μόνο ανόρθωση της ζημίας του. Ως προς τη διάταξη αυτή, η κρατούσα σε θεωρία και νομολογία άποψη θεωρεί πως νόμιμο λόγο ευθύνης στη συγκεκριμένη περίπτωση αποτελεί η σύμβαση, ενώ αποζημιωτέο

³²² Βλέπε επί παραδείγματι ΑΠ 631/2015, ΑΠ 1101/2011, ΕφΛαρ 73/2015, ΕφΑθ 102/2012, ΕφΛαρ 35/2010, ΕφΛαρ 40/2002, ΕφΑθ 10642/1995· ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ. Βέβαια, οι τραπεζικές συναλλαγές διέπονται από ειδικές διατάξεις και στο πλαίσιο τους υφίστανται παραλλαγμένες υποχρεώσεις ενημέρωσης, όμως η απάτη του ΑΚ δεν παύει να αναφέρεται συχνά σε τέτοιες υποθέσεις.

κρίνεται το θετικό διαφέρον. Ίσως, όμως, η γνώμη ότι ο απατηθείς έχει αξίωση αποζημίωσης που μπορεί να βασιστεί τόσο στην αδικοπρακτική όσο και στην ενδοσυμβατική ευθύνη, παρουσιάζει μεγαλύτερη πληρότητα, παρά το γεγονός ότι νομολογιακά δεν είναι καθόλου διαδεδομένη. Τέλος, παρουσιάστηκε η σχέση συρροής που υφίσταται μεταξύ των διατάξεων της ακυρωσίας λόγω απάτης και, αφενός, της ευθύνης εκ των διαπραγματεύσεων, αφετέρου, των ειδικών διατάξεων της πώλησης.

Κατόπιν αυτών, εκτέθηκε ο τρόπος με τον οποίο επηρεάζεται η δικαιοπρακτική βούληση του προσώπου εξαιτίας της απάτης, ενώ παρουσιάστηκαν και οι δυνατότητες που έχει ο εξαπατηθείς να προστατευθεί και να αποζημιωθεί λόγω της αλλοίωσης, ένεκα εξωτερικών παραγόντων, της δικαιοπρακτικής του βούλησης. Από τον τρόπο που ο νομοθέτης ρυθμίζει την απάτη στον Αστικό Κώδικα διαφαίνεται πως κρίσιμη είναι η σωστή λειτουργία του «συμβατικού μηχανισμού». Ζητούμενο είναι, εν τω προκειμένω, να εκφρασθεί όσο το δυνατόν εναργέστερα η δικαιοπρακτική βούληση του δηλούντος. Στην περίπτωση της απάτης δεν επιφυλάσσεται από τον νομοθέτη ως συνέπεια η ακυρότητα της δικαιοπραξίας, όπως συμβαίνει για παράδειγμα όταν η δικαιοπραξία αντίκειται στον νόμο ή στα χρηστά ήθη. Ο απατηθείς έχει μεν το δικαίωμα να προβεί δικαστικώς στην ακύρωση της δικαιοπραξίας, η άσκηση, όμως, του δικαιώματος αυτού εξαρτάται από τη δική του προσωπική απόφαση. Εξ άλλου, μπορεί να αποδεχθεί τη δικαιοπραξία όπως αυτή συνήφθη υπό τους όρους της απάτης, και να ζητήσει να ανορθωθεί η ζημία που υπέστη λόγω της εξαπάτησής του. Κατ' αυτόν τον τρόπο, είτε δια της ασκήσεως του δικαιώματος ακυρώσεως της δικαιοπραξίας, είτε δια της αποδοχής της τελευταίας, η ελεύθερη αποτύπωση της βούλησης του δικαιοπρακτούντος και η ορθή λειτουργία του «συμβατικού μηχανισμού» θα έχει διασφαλισθεί.

Κλείνοντας, μένει να ιδωθεί το πώς θα επηρεαστεί και η ρύθμιση της απάτης στο πλαίσιο των ευρύτερων αλλαγών, ευρωπαϊκής προελεύσεως, του δικαίου των συμβάσεων, όπως για παράδειγμα, με το πλαίσιο του Σχεδίου Κοινού Πλαισίου Αναφοράς (Draft Common Frame of Reference – DCFR for European Private Law).³²³ Αυτό, όμως είναι κάτι που θα φανεί με το πλήρωμα του χρόνου.

³²³ Στο Σχέδιο Κοινού Πλαισίου Αναφοράς (Draft Common Frame of Reference – DCFR for European Private Law) περιλαμβάνονται ειδικές διατάξεις για τις ελαττώματα των δικαιοπραξιών, μεταξύ αυτών και για την απάτη (fraud). Υπό το πλαίσιο αυτό, ο εξαπατηθείς δικαιούται είτε να ακυρώσει τη δικαιοπραξία, είτε να την «επιβεβαιώσει» και στις δύο περιπτώσεις ο εξαπατηθείς δικαιούται αποζημίωσης. Αυτό που διαφοροποιείται, όμως, είναι ότι η ακύρωση επέρχεται δια δηλώσεως προς το άλλο μέρος, ενώ φαίνεται να διαφοροποιείται και το ζήτημα των τρίτων, μη συμβαλλόμενων, προσώπων που προκαλούν την απάτη. Αναλυτικότερα, ιδέ το έβδομο κεφάλαιο που ρυθμίζει την απάτη: ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcf_r_outline_edition_en.pdf.

Επίσης, *Αυγουστιανάκης Μ.* (2011), σελ.51-55· *Χριστοδούλου Κ.* (2016), § 1, σελ. 44-48 μ.π.π.· *του ιδίου* (2011), *Ευρωπαϊκό δίκαιο των συμβάσεων: Η Πράσινη Βίβλος διερωτά τί σημαίνει CFR*. ΕφΑΔ 2011, 3 επ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ❖ *Ασπρογέρακας – Γρίβας Κ.* (1981), **Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου**. 1^η έκδοση. Νομικές Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή.
- ❖ *Αυγουστιανάκης Μ.* (2011), **Το δικαίωμα προς ακύρωση δικαιοπραξίας λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής**. 1^η έκδοση. Στο πλαίσιο της σειράς «Βιβλιοθήκη Αστικού και Δικονομικού Δικαίου» - Τόμος 59. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή.
- ❖ *Βαθρακοκοίλης Β.* (2001), **ΕΡΝΟΜΑΚ. Ερμηνεία – Νομολογία Αστικού Κώδικα**. Τόμος Α: Γενικές Αρχές (Άρθρα 1-286). 1^η έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
- ❖ *Βαθρακοκοίλης Β.* (2004), **ΕΡΝΟΜΑΚ. Ερμηνεία – Νομολογία Αστικού Κώδικα**. Τόμος Γ: Ειδικό Ενοχικό (Άρθρα 496-618). 1^η έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
- ❖ *Βαλούδης Αν.* (2005), **Πώληση επιχείρησης : προσυμβατική, συμβατική και από αδικαιολόγητο πλουτισμό ευθύνη**. 1^η έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
- ❖ *Γαζής Αν.* (1973), **Γενικαί Αρχαί του Αστικού Δικαίου**. Τεύχος Γ': Αι δικαιοπραξία. 1^η έκδοση. Εκδόσεις Φ. Κωνσταντινίδης και Κ. Μιχαλάς (τυπογρ.) – Αθήνα.
- ❖ *Γεωργιάδης Απ.* (2007), **Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου**. 3^η έκδοση. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή.
- ❖ *Γεωργιάδης Απ.* (1999), **Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος**. 1^η έκδοση. Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας – Αθήνα.
- ❖ *Γεωργιάδης Απ.* (2004), **Ενοχικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος**. Τόμος Ι. 1^η έκδοση. Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας – Αθήνα.
- ❖ *Γεωργιάδης Απ.* (2010), **Εμπράγατο Δίκαιο**. 2^η έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
- ❖ *Γεωργιάδης Απ.* (1975), **Η «συρροή αξιώσεων» επί συνδρομής συμβατικής και αδικοπρακτικής ευθύνης (εξ αφορμής των ΑΠ 444/1971, 384/1973 και 967/1973)**. Ανάτυπον εκ του περιοδικού «Δίκη» (τ.6, σελ. 43-63).

- ❖ *Γεωργιάδης Απ. (επιμ.)* (2010), **Σύντομη Ερμηνεία Αστικού Κώδικα (ΣΕΑΚ)**. Τόμος 1^{ος} (άρθρα 1-946). 1^η έκδοση. Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας.
- ❖ *Γεωργιάδης Απ. – Σταθόπουλος Μ.* (1978), **Αστικός Κώδιξ – Κατ’άρθρο ερμηνεία**. Τόμος Ι: Γενικές Αρχές (Άρθρα 1-286). Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας – Αθήνα.
- ❖ *Γεωργιάδης Απ. – Σταθόπουλος Μ.* (2016), **Αστικός Κώδικας – Γενικές Αρχές**. Τόμος ΙΒ. 2^η έκδοση. Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας – Αθήνα.
- ❖ *Γεωργιάδου Μ.* (2009), **Αδικοπραξίες – Η αδικοπρακτική ευθύνη ιδιωτών και Δημοσίου**. 1^η έκδοση. Στο πλαίσιο της σειράς «*Η δικηγορία στην πράξη*». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- ❖ *Γιαννόπουλος Δ.* (1948), **Γενικαί Αρχαί Αστικού Κώδικος – Ερμηνεία Κατ’ Άρθρον**. Τόμος Πρώτος (Άρθρα 1-166). 1^η έκδοση. Εκδόσεις Α. Κλεισιούνης (τυπογρ.) – Αθήνα.
- ❖ *Ζερδελής Δ.* (2015), **Εργατικό Δίκαιο - Ατομικές εργασιακές σχέσεις**. 3^η έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλα Αθίνα – Θεσσαλονίκη.
- ❖ *Καρακατσάνης Ιωάν.* (1978), **Ζητήματα Αστικού Δικαίου (Αστικόν Δίκαιον και Μεθοδολογία του Δικαίου)**. 1^η έκδοση. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα – Αθήνα.
- ❖ *Καρακατσάνης Ιωάν.* (1979), **Η αποδοχή της ακυρωσίμου δικαιοπραξίας**. Εντάσσεται στον **Τιμητικό Τόμο Γεωργίου Θ. Ράμμου**. Τόμος Ι. Έκδοση του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών – Αθήνα.
- ❖ *Καράκωστας Ιωάν.* (2005), **Αστικός Κώδικας: Ερμηνεία – Σχόλια – Νομολογία**. Τόμος Δεύτερος: Γενικές Αρχές (Άρθρα 127-286). 1^η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- ❖ *Καράκωστας Ιωάν.* (2006), **Αστικός Κώδικας: Ερμηνεία – Σχόλια – Νομολογία**. Τόμος Τρίτος: Γενικό Ενοχικό (Άρθρα 287-495). 1^η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- ❖ *Καράσης Μ.* (1996), **Εγχειρίδιο γενικών αρχών του αστικού δικαίου : δίκαιο της δικαιοπραξίας**. 1^η έκδοση. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή.

- ❖ *Καυκάς Κ.* (1993), **Ενοχικόν δίκαιον : ερμηνεία κατ' άρθρον - Ειδικόν Μέρος**. Τόμος Δεύτερος. 7^η έκδοση. Εκδόσεις Αφοί Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
- ❖ *Κορνηλάκης Π.* (2012), **Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο**. Τόμος Ι. 2^η έκδοση. Στο πλαίσιο της σειράς «Juris Prudentia». Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
- ❖ *Κόνστας Γ.* (1960), **Αστικός κώδιξ : η κατ' άρθρον ερμηνεία και εφαρμογή του**. Τόμος Πρώτος : Γενικά Αρχαί (αρθ. 1-286). Εκδόσεις Πρωτεύς – Πειραιάς.
- ❖ *Λαδάς Π.* (2009), **Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου**. Τόμος ΙΙ. 1^η έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
- ❖ *Μπαλής Γ.* (1961), **Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου**. 1^η έκδοση. Εκδόσεις Αφοί Π. Σάκκουλα.
- ❖ *Μπαλής Γ.* (1947), **Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου (Κατά τον Κώδικα)**. 3^η έκδοση. Εκδόσεις Αργύρης Παπαζήσης – Αθήνα.
- ❖ *Μυλωνόπουλος Χ.* (2006), **Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος – Τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας (Άρθρα 372 – 406 ΠΚ)**. 2^η έκδοση. Εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας – Δίκαιο & Οικονομία.
- ❖ *Παντελίδου Κ.* (2016), **Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου**. 1^η έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
- ❖ *Παπαντωνίου Ν.* (1983), **Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου**. 3^η έκδοση. Εκδοτικός Οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα Αθήνα.
- ❖ *Παπαστερίου Δ. – Κλαβανίδου Δ.* (2008), **Δίκαιο της Δικαιοπραξίας**. 1^η έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
- ❖ *Παπαχρήστου Αν.* (1979), **Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου**. 1^η έκδοση. Εκδόσεις Αφοί Καϊτατζή (τυπογρ.) – Αθήνα.
- ❖ *Σάσση Ελ.* (2013), **Ζητήματα παρανομίας στο Αστικό Δίκαιο: Θεωρητική προσέγγιση – Σχεδιαγράμματα – Νομολογία – Τυπολογίες**. 1^η έκδοση. Εκδόσεις Αρναούτη – Αθήνα.
- ❖ *Σημαντήρας Κ.* (1973), **Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου**. 1^η έκδοση. Εκδοτικός Όμιλος Αφοί Σάκκουλα Θεσσαλονίκη – Αθήνα.

- ❖ Σταθόπουλος Μ. (2004), **Επιτομή Γενικού Ενοχικού Δικαίου**. 4^η έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
- ❖ Σπυριδάκης Ιωαν. (επιμέλεια - συνεργασία: Σπυριδάκης Μ.) (2004), **Εγχειρίδιο Αστικού Δικαίου**. Τόμος Ι: Γενικές Αρχές. 2^η έκδοση. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή.
- ❖ Τούσης Αν. (1978), **Γενικαί Αρχαί του Αστικού Δικαίου (Μετ' εισαγωγής εις το Δίκαιον εν γένει)**. 2^η έκδοση. Εκδοτικός Οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα Αθήνα.
- ❖ Τριάντος Ν. (1995), **Αδικοπραξίες: Ευθύνη ιδιωτών και Δημοσίου: Θεωρία – Νομολογία – Υποδείγματα**. 1^η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- ❖ Τριάντος Ν. (2015), **Αστικός Κώδικας – Ερμηνεία Κατ' Άρθρο**. 3^η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- ❖ Τριάντος Ν. (2011), **Δικαιοπραξίες: Ερμηνεία – Νομολογία – Υποδείγματα**. 1^η έκδοση. Στο πλαίσιο της σειράς «*Η δικηγορία στην πράξη*» - Τεύχος 5. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- ❖ Φίλιος Π. (2011), **Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου**. 4^η έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
- ❖ Φουρκιώτης Κ. (1954), **Στοιχεία Αστικού Δικαίου**. 1^η έκδοση. Τόμος: Γενικαί Αρχαί – Περιληπτικά Παραδόσεις. Εκδόσεις Αργύρης Παπαζήσης – Αθήνα.
- ❖ Χριστακάκου – Φωτιάδη Κ. (2008), **Η ευθύνη του ανηλικού και των εποπτευόντων αυτών προσώπων στο δίκαιο των αδικοπραξιών**. 1^η έκδοση. Στο πλαίσιο της σειράς «*Ζητήματα Αστικής Ευθύνης*» - Τόμος 2. Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή.
- ❖ Χριστοδούλου Κ. (2016), **Οι γενικοί λόγοι ακυρώσεως των δικαιοπραξιών – Πλάνη Απάτη Απειλή**. 1^η έκδοση. Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας.

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- ❖ *Βαλτούδης Αν.* (2005) **Ζητήματα περιεχομένου και έκτασης της αποζημίωσης στην προσυμβατική ευθύνη.** ΧρΙΔ Ε/2005, 688 επ.
- ❖ *Βαμβέτσος Αλ.* (1961), **Σχολιαστικές Παρατηρήσεις στην απόφαση ΑΠ 148/1961.** ΝοΒ 1961, 628 επ.
- ❖ *Γεωργιάδης Απ.* (2016), **Συρροή αξιώσεων και συρροή νομίμων βάσεων της αξίωσης : Ένας απολογισμός.** ΧρΙΔ ΙΣΤ/2016, 3 επ.
- ❖ *Καράσης Μ.* (2005), **Η προσυμβατική ευθύνη κατ' ΑΚ 197-198: Νομική φύση, προϋποθέσεις και οριοθέτηση από συμβατική και αδικοπρακτική ευθύνη.** ΧρΙΔ 2005, 769 επ.
- ❖ *Καράσης Μ.* (2004), **Το πρόβλημα της εφαρμογής της ΑΚ 149 § 2 επί πωλήσεως μετοχών Ανώνυμης Εταιρίας.** ΕλλΔνη 2004, 311 επ.
- ❖ *Καράσης Μ.* (1978), **Η ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων (Νομοτεχνική Κριτική του άρθρου 198 §1 Α.Κ.).** ΝοΒ 1978, 592 επ.
- ❖ *Κορνηλάκης Π.* (2003), **Η αξίωση αποζημίωσης κατά το νέο άρθρο 543 ΑΚ.** Digesta 2003, 138 επ.
- ❖ *Μιχαηλίδης – Νουάρος Γ.* (1946), **Συνέπειαι του δόλου περί την κατάρτισιν της συμβάσεως κατά τον Κώδικα.** ΕΕΝ 1946, 209 επ.
- ❖ *Μπαρμπαλιάς Π.* (1974), **Η κατά τα άρθρα 197 και 198 Α.Κ. ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων.** ΝοΒ 1974, 733 επ.
- ❖ *Μπόσδας Δ.* (1949), **Η απάτη ως λόγος ακυρώσεως των δικαιοπραξιών.** ΕΕΝ 1949, 547 επ.
- ❖ *Μπόσδας Δ.* (1951), **Ελαττωματικά Δικαιοπραξία.** ΕΕΝ 1951, 161 επ.
- ❖ *Νεζερίτη Ευαγ.* (2010), **(Αδικοπρακτικές) αξιώσεις του εξαπατηθέντος σε περίπτωση αποδοχής σύμβασης συναφθείσας συνεπεία απάτης – Συγχρόνως μερικές σκέψεις υπό το φώς της διάκρισης του διαφέροντος σε θετικό και αρνητικό.** ΧρΙΔ Ι/2010,683 επ.

❖ Ρούσσος Κ. (2008), **Σχολιαστικές Παρατηρήσεις στην απόφαση ΑΠ 1399/2007**. ΕφΑΔ 2008, 285 επ.

❖ Στριγγάρη Κ. (2015), **Η σχέση μεταξύ συμβατικής και προσυμβατικής ευθύνης του πωλητή στην περίπτωση μη ανταπόκρισης του πράγματος στη σύμβαση**. ΧρΙΔ ΙΕ/2015, 404 επ.

❖ Χριστακάκου – Φωτιάδη Κ. (1995), **Σχολιαστικές Παρατηρήσεις στην απόφαση ΕφΘεσ 438/1995**. ΔΕΕ 12/1995, 1062 επ.

❖ Χριστακάκου - Φωτιάδη Κ. (2010), **Σχολιαστικές Παρατηρήσεις στην απόφαση ΑΠ 957/2009**. ΧρΙΔ Ι/2010, 178 επ.

❖ Χριστοδούλου Κ. (2011), **Ευρωπαϊκό δίκαιο των συμβάσεων: Η Πράσινη Βίβλος διερωτά τί σημαίνει CFR**. ΕφΑΔ 2011, 3 επ.

❖ Χριστοδούλου Ν. (1958), **Σχολιαστικές Παρατηρήσεις στην απόφαση ΠρωτΧαν 896/1957**. ΝΔικ 1958, 166 επ.

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ

❖ Καμπίσης Αν. (1960), **Περί της προσυμβατικής ευθύνης : η ευθύνη εκ των διαπραγματεύσεων**. Διδακτορική Διατριβή στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αθήνα.

❖ Τσαταλάς Χ. – Ν. (2012), **Η απάτη ως λόγος ακυρωσίας**. Διδακτορική Διατριβή στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη.